

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MUHAMMED B. VADDÂH'IN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ŞENOCAK

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Anabilim Dalı: Hadis**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hayati YILMAZ

HAZİRAN-2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHAMMED B. VADDÂH'IN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ŞENOCAK

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Anabilim Dalı: Hadis

Bu tez 03/06/2008 tarihinde aşağıda ki jüri tarafında oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esra ŞENOCAK

02.05.2008

ÖNSÖZ

İslâm dini doğuşundan itibaren Hz. Peygamber'in öncülüğünde hızla yayılmış, O'nun vefatından sonra da sahabîlerin gayretleriyle yayılmaya devam etmiştir. Güneşin doğup battığı her yere İslam'ın ışığını ulaştırmayı mukaddes bir hedef olarak benimseyen sahabîler birçok ülkenin İslam'la tanışmasına vesile olmuştur.

Sahabî ve tabiunun İslam'ı yayma gayretleri sonucu önce Magrib fethedilmiştir. Endülüs daha geç bir tarihte alındığı için buraya gelen sahabî olup olmadığı bilinmemekle birlikte on yedi tabiun tespit edilmiştir. Endülüs, İslam'la tanışmasından sonra Magrib'ten göçe sahne olmuş, burada farklı dil, kültür ve inançtaki insanlar yüzyıllarca birlikte yaşamışlardır. Batı'daki müslümanlar, doğuya yaptıkları seyahatler neticesinde Doğu-İslam kültürünü buraya getirmiş, kendi kültürleriyle birlikte bambaşka bir senteze ulaşmışlardır. Öyle ki Endülüs'te muazzam bir medeniyetin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Fakat bu medeniyet, hristiyanların Endülüs'ü almasından sonra yağmalanmış, o muazzam mirastan geriye çok az eser kalmıştır. Endülüs, İslam tarihi ve kültürü açısından büyük bir birikime sahiptir. Buna rağmen, burada yetişmiş alimler ve eserler üzerinde ülkemizde yeterince çalışma yapılamamıştır. Bu nedenle Endülüslü ilim adamları ve buradaki ilmî miras, incelenmeye ihtiyaç duyulan bir alandır.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde birçok insan tarafından bir zamanlar müslüman olduğu bilinmeyen Endülüs ile ilgili boşluğun dolmasına katkıda bulunmaktır. Bu amaçla konu olarak Endülüslü alimlerden biri olan Muhammed b. Vaddâh seçilmiş, kendisinin hayatı ve hadis ilmindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yaptığım çalışma sırasında yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hayati Yılmaz'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Esra ŞENOCAK

02 Mayıs 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: MUHAMMED B. VADDÂH'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Muhammed b. Vaddâh'ın Yaşadığı Dönem	4
1.1.1. Endülüs'ün Siyasî Durumu	4
1.1.1.1. İbn Vaddâh'ın Yaşadığı Dönemde Endülüs Emevî Devleti'nde Hüküm Süren Emîrlere	5
1.1.2. Endülüs'ün Sosyal Durumu	6
1.1.3. Endülüs'ün İlmî Durumu	7
1.1.4. Endülüs'te Hadis İlmî	10
1.2. Muhammed b. Vaddâh'ın Hayatı	13
1.2.1. İsmi, Künyesi, Nisbesi	13
1.2.2. Doğumu	14
1.2.3. Ailesi	15
1.2.4. Evliliği Ve Çocukları	15
1.2.6. Vefatı	16
1.3. Manevî Kişiliği	17
1.4. İlmî Kişiliği	21
1.4.1. İbn Vaddâh'ın Fikhî Yönü	22
1.4.2. İbn Vaddâh'ın Tarihle İlgilenmesi	23

BÖLÜM 2: MUHAMMED B. VADDÂH'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Yetiştirilmesi Ve Rihleleri	25
2.2. İbn Vaddâh'ın Hocaları	29
2.3. İbn Vaddâh'ın Talebeleri	43
2.4. Muhammed b. Vaddâh Ve Hadis İlmî	54
2.4.1. İbn Vaddâh'ın Hadisçiliği Hakkında Görüşler	55
2.4.2. İbn Vaddâh'a Yöneltilen Eleştiriler	56

2.4.3. Hadis Rivayet Etmesi	58
2.4.4. İbn Vaddâh'ın Raviler Hakkında Değerlendirmeleri	58
2.4.5. İbn Vaddâh'ın <i>el-Muvatta'</i> a Yaptığı Tashihler	60
2.4.6. İbn Vaddâh'ın <i>Câmiu beyâni'l-ilm'</i> deki Rivayetleri	61
2.4.7. İbn Vaddâh'ın <i>et-Temhîd'</i> deki Rivayetleri	63
2.5. İbn Vaddâh'ın Eserleri	65
2.5.1. <i>Kitâbu'l-Bid'a ve'n-nehyü anha</i>	65
2.5.2. <i>Kitâbü'n-Nazar ilallahi te'âla ve mâ câe fîhi mine'l-hadîs</i>	69
2.5.3. <i>el-Ubbâd ve'l- avabid</i>	69
2.5.4. <i>Kitabu fihî meknûnü's-sır ve müstahrecü'l-ilm</i>	69
2.5.5. <i>Kitabu's-salât fi'l-na'leyn</i>	69
2.5.6. <i>Kitâbu Risâleti's-sünne</i>	69
2.5.8. <i>Kitâbü'l-Kut'an fi'l-hadîs</i>	69
2.5.8. <i>Cüz fî mes'eleti ücreti'l-imam 'ale's-salat ve mes'eleti imameyn fî mescid</i>	70
2.5.9. <i>Tesmiyetü Ricali Abdillâh b. Vehb</i>	70
2.5.10. <i>Menâkıbu Mâlik b. Enes</i>	70
2.5.11. <i>Siretü Ömer b. Abdilazîz</i>	70
2.6. İbn Vaddâh'a Yazılan Reddiye	70
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	79

KISALTMALAR

b.	: ibn
bkz.	:bakınız
bsk.	: baskı
dđr.	: diğerleri
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
s.a.	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik
trc.	: tercüme
ts.	: tarihsiz
tsh.	: tashih

Tezin Başlığı: Muhammed b. Vaddâh'ın Hayatı ve Hadisçiliği	
Tezin Yazarı: Esra Şenocak	Danışman: Yrd.Doç.Dr. Hayati YILMAZ
Kabul Tarihi: 03.06.2008	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 79 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Hadis
<p>Bu çalışmanın amacı Endülüs'lü alimlerden olan Muhammed b. Vaddâh'ın hayatını ve hadis ilmindeki yerini incelemektir. Endülüs İslam tarihi ve kültürü açısından önemli bir yere sahip olmasına rağmen bu konuda Türkiye'de gerektiği kadar çalışma yapılamamıştır. Bu çalışmanın konusunun Muhammed b. Vaddâh olarak seçilmesi; Endülüs'e hadis alimlerin bilinen manada hadis ilmini getiren ilk kişi olması ve kendi alanında önemli bir konuma sahip olmasından dolayıdır.</p> <p>Çalışmaya öncelikle Endülüs'ün siyasî, sosyal ve ilmî bakımdan genel durumu ile Endülüs'te hadis ilmi hakkında bilgi verilerek başlanmıştır. Daha sonra İbn Vaddâh'ın doğumundan itibaren hayatı, yetiştiği ilmî çevre, hocaları, öğrencileri, tanıtılmıştır. İbn Vaddâh ilgili rivayetlerden kişiliği hakkında çıkarımlar yapılmıştır. İbn Vaddâh, zühd ve takvayı yaşam biçimi olarak seçmiş, İmam Verş'in kıraatini Endülüs'e getirmiştir. İmam Sahnûn'dan <i>el-Müdevvene</i>'yi okuması nedeniyle Endülüs'te Mâlikî mezhebinin ileri gelenlerinden sayılmıştır. Bu yönleri de ele alınarak onun manevî ve ilmî kişiliği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Raviler hakkındaki değerlendirmelerine, <i>el-Muvatta'a</i> yaptığı düzeltmelere, rivayetlerine yer verilerek ve eserleri tanıtılarak hadisçilik yönü açıklanmaya çalışılmıştır.</p> <p>İbn Vaddâh'ın hayatıyla ilgili bilgiler araştırılırken kaynak olarak rical ve tabakat eserleri kullanılmış, Endülüs'ün ilmî ve siyasî tarihiyle ilgili eserlerden de faydalanılmıştır. Hayatı hakkında eserlerde çok geniş bilgiler bulunmamaktadır. Bunun sebebi erken dönemde yaşamış olması ve o dönemdeki Endülüs tarihiyle ilgili çalışmaların yetersiz olması olarak görülmektedir.</p> <p>Yapılan araştırmalar neticesinde görülmüştür ki; İbn Vaddâh, Endülüs'e hadis ilmini getiren ve kendisinden sonra Endülüs halkının hadis ilmine alaka duymasını sağlayan ilk kişi olması sebebiyle önemli bir şahsiyettir. <i>Kitabu'l-bid'a</i>, başta olmak üzere on bir eserin sahibidir. Bu bakımdan Endülüs'te Hadis ilmi açısından önemli bir konuma sahiptir.</p>	
Anahtar kelimeler: Endülüs'te Hadis, <i>Kitabu'l-bid'a</i> , İbn Vaddâh.	

Topic of the thesis: Biography of Muhammed b. Vaddâh and his Contribution to Prophet's Tradition (Hadith)

Author: Esra Senocak

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Hayati YILMAZ

Submission date: 03.06.2008

Number of pages: v (front part) 79 (thesis)

Name of Module: Basic Science of Islam **Name of Module:** Hadith

The purpose of this study is that to investigate biography of Muhammed b. Vaddâh, a famous Andalus scholar, and his contribution to the study of prophet's tradition (Hadith). Andalus has a crucial place in Islam history and culture. However, there has not been sufficient study carried out in this field in Turkey. The main reasons of picking Muhammed b. Vaddâh as a focus area in this study are that he was the first scholar who brought Hadith to Andalus and also he had a crucial role in his field of study.

This paper starts with an introduction which gives information about the general political and social situations of Andalus, and science of Hadith in Andalus. Then, İbn Vaddâh's life starting from his birth, environment of science during the period of his education, his educators, and students are introduced. Some other facts have been discovered about personality of İbn Vaddâh after analysing the resources about him. He chose godliness and Allah-fearing behaviours as a life style and he brought the Kiraat of İmam Verş to Andalus. He studied *el-Müdevvene* of İmam Sahnûn, so he was to be respected one of the important scholars of Maliki School of Islam in Andalus. By considering his these aspects, the information is given about his moral and scientific personality. His aspect of studying Hadith is tried to be explained by mentioning about his evaluations about Ravi's, introducing his studies of Hadith and his corrections in *el-Muvatta*.

Rical and Tabakat have been used as sources to investigate biography of İbn Vaddâh in this paper, scientific and political sources of Andalus have also been used. Studies based on his biography does not carry wide range of information about him, the reasons of this are that first, he had lived in early period and second, there are not enough resources about that term of Andalus history.

As consequence of the researches conducted, it has been seen that İbn Vaddâh was important person as first Islamic scholar who brought the science of Hadith to Andalus and as inspiring the public of Andalus about Hadith science. He is the author of eleven books by including his most important book *Kitabu'l-bid'a*. Therefore he has an important role in the study of Prophet's tradition (Hadith)

Key words: Prophet's tradition (Hadith) in Andalus, *Kitabu'l-bid'a*, İbn Vaddâh.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu Ve Önemi

İslam dininin yayıldığı her yerde ilme azamî derecede değer verilmiş ve verilen bu değer sonucunda birçok değerli ilim adamı yetişmiştir. Şüphesiz ki günümüze kadar ulaşan islâmî ilimlerin birikimi, bu alanda çalışan ve eserler ortaya koyan âlimlerin gayretleriyle oluşmuştur. Meydana gelen bu eserler sonraki nesiller için geleceklerini aydınlatan bir ışık olmuştur. Bu bakımdan bu yolda çalışan kişileri bilmek ve tanımak, sonrakiler için elzem ve mühim bir husustur.

Hadis ilmi islami ilimlerin diğer dallarıyla doğrudan ilişkili olduğu için özellikle hadis ilminde kişiler, oluşturdukları eserler, bu ilme kattıkları yenilikler ve yorumlar çok önemsenmiştir. Bu doğrultuda hadis ilmi edebiyatı içinde özellikle bu konulara ayrılmış rical ve tabakât eserleri önemli bir yer oluşturmuştur. Hadis tarihi incelendiği zaman hadis ricâli ve ricalle ilgili konuların gerçekten erken dönemde ve kitaplık oluşturacak çapta kültür tarihimizdeki yerini almış olduğunu görürüz.

Hadis ilmi, Kur'an-ı Kerîm'den sonra islami ilimlere kaynaklık etmede ikinci sırayı almaktadır. İslâmî ilimlerin tümüyle alakası bulunan ve onların oluşumuna ve gelişimine etki eden hadislerin doğru ve güvenilir yollarla elde edilmesi hayatî önem taşımaktadır. Bu bağlamda hadislerin taşıyıcıları ve nakledicileri olan şahıslar ve onların hafızaları, üzerinde titizlikle durulması gereken konulardır. Sadece bu kişiler değil, onların hadis aldıkları kişiler ve hadisleri nasıl ve hangi yollarla aldıkları da üzerinde uzun çalışmalar yapılmış konulardandır.

Bununla birlikte bilinmelidir ki; ülkemizde Endülüs'te hadis ilminin durumu diğer konulara nazaran aynı derecede ve yoğunlukta ele alınmamıştır. Endülüs, hakkındaki araştırmaların yetersiz kaldığı ve burada yetişen âlim ve hadisçilerin yeterince tanınmadığı bir yerdir. Bu çalışma da Endülüslü âlimlerden olan, İbn Vaddâh hakkında yapılmıştır. Muhammed b. Vaddâh'ın yaşadığı dönemin hadis ilmine çok fazla önem verilmediği bir döneme rastlaması ve kendisinin Endülüs'te yeterince ulaşamadığı ilmi elde etmek için ilim merkezlerine yaptığı seyahatler, İbn Vaddâh'ın ilim tarihindeki önemini arttırmaktadır.

Bu hususların konu edildiği çalışma iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölüm, İbn Vaddâh'ın yaşadığı yer olan Endülüs'ün siyasî, sosyal, ilmî durumu ve Endülüs'te hadis ilmi hakkında genel bilgi verilmiştir. Bir şahsı ve hayatını doğru değerlendirebilmek için yaşadığı ortam ve zamanın özelliklerini ve durumunu bilmek son derece önemli ve gereklidir. Daha sonra Muhammed b. Vaddâh'ın doğumu, ailesi, vefatı ile manevî ve ilmî kişiliği ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise hadisçiliği incelenen Muhammed b. Vaddâh'ın ilim tahsili, hocaları, öğrencileri ve hadis ilmindeki durumu ve yeri, raviler hakkındaki değerlendirmeleri, *el-Muvatta*'a yaptığı tashihleri, rivayetleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu şekilde incelenen ilim adamları yaşadıkları zamanın ve yerin özelliklerini aksettirmeleri ve kendilerinden sonraki nesillere ilmî mirasın ulaşmasını sağlayan silsilede yer almaları sebebiyle önem taşımaktadırlar.

Araştırmanın Amacı

İşte bu öneme binaen, yapılan çalışmanın amacı bu ilim silsilesinde yer alan bir ilim adamını tanıtılmaktır. Bu amaçla şahsın kendisi tanıtılmakla kalmamış, hocaları, öğrencileri ve yaşadığı dönemin özellikleri ayrı ayrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. İbn Vaddâh'ın yaşadığı dönem asr-ı saadete çok yakın bir dönem değildir. İbn Vaddâh, Endülüs'te hadis ilminin muhaddisler nazarında bilindiği şekle ulaşmadığı bir dönemde yaşamıştır.

İbn Vaddâh, *Kütüb-i sitte* müellifleriyle aynı dönemde yaşamış, yaptığı iki rihlesinde değerli birçok ulemadan ilim tahsil etmiştir. Çok genç yaşta yaptığı ilk yolculuğunda hadis dinlemeyi gaye edinmediği için isnadda akranlarından daha üstün bir mertebeye sahip olamamıştır. İşte tüm bu özellikleriyle hadis ilmine emek veren silsileden biri olan Muhammed b. Vaddâh'ı tanıtmak araştırmanın gayesi olmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yapılırken öncelikle Muhammed b. Vaddâh hakkında ulaşabildiğimiz bütün kaynaklar taranmış ve elden geldiğince birçok bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler kendi aralarında konularına göre belli bir tasnife tabi tutulmuş; daha sonra bu bilgiler mukayase edilmiştir. Kaynaklar arasında çelişki veya tutarsızlıklar varsa buna işaret edilmiştir. Kaynakların üzerinde ittifak ettiği bilgiler tercih edilmekle

beraber zayıf görülen bilgiler de zikredilmiştir. Hakkında bilgi verilmeyen konularla ilgili olarak diğer bilgilere dayalı tahmin ve çıkarımlarda bulunulmuş, ihtimaller arasında en kuvvetli olanlar tercih edilmeye çalışılmıştır.

Muhammed b. Vaddâh'ın hadisçi kimliğini ortaya koyma amacıyla yapıldığı için inceleme ve değerlendirmeler daha çok bu yönde yapılmıştır. Ancak ilmi kişiliğinin bir parçası olan diğer bütün yönleri ve görüşlerine kısa da olsa değinilmiştir. Kendisinin hadisle ilgili özellikleri üzerinde önemle durulmuş, bu amaçla hocaları, öğrencileri ve eserleri muhtelif kaynaklardan incelenerek sunulmuştur. Bununla İbn Vaddâh'ın hem hayatı hem de kişiliğiyle ilgili doğru bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir.

Konu bir bütünlük içinde ele alınıp belli bir plan dahilinde işlenmiştir. Giriş bölümünde genel olarak işlenen konular, ana bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınmış ve sonuç bölümünde ulaşılan bilgilerin kısa bir özetiyle çalışma sonuca ulaştırılmıştır.

BÖLÜM 1: MUHAMMED B. VADDÂH'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Muhammed b. Vaddâh'ın Yaşadığı Dönem

İbn Vaddâh'ın hayatına geçmeden önce, onu daha iyi tanıyabilmek için yaşadığı ve yetiştiği yer olan Endülüs'ün siyasî, sosyal ve ilmî durumu ile Endülüs'e hadisin girişi hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

1.1.1. Endülüs'ün Siyasî Durumu

İspanya ve Portekiz'in üzerinde bulunduğu İberya Yarımadası'nın fethinden sonra Araplar'ın verdikleri isim olan "Endülüs" kelimesinin kökeni kesin olarak tespit edilebilmiş değildir.¹ V. yüzyılda İberya Yarımadasına kısa bir süre yerleşmiş olan Fandal veya Vandal isimli kabilelerden dolayı Fandalusiya veya Vandalucia'dan türemiş olduğu da kabul edilmektedir.² Araplar da bu ismi kısaltarak Endülüs olarak benimsemişlerdir.³ Yunanlılar tarafından ise bu bölgeye "Baetica", "Hispania" adı verilmiştir.⁴

Coğrafi olarak, Mısır hariç, Kuzey Afrika ve İspanya'da yaşayan müslümanlara el-Megaribe denilmektedir. İslam tarihinde kullanılan anlamıyla Endülüs'ten bugünkü İspanya ve Portekiz anlaşılmaktadır.⁵

İlk İslam fetihlerinin son halkasını Endülüs'ün fethi teşkil etmektedir. İspanya'ya ilk fetih hareketlerinin başlangıç tarihi hakkında iki rivayet mevcuttur. Birinci rivayete göre M. 647 yılı, ikinci rivayete göre ise genellikle kabul edildiği üzere Târik b. Ziyad'ın emrindeki kuvvetlerin çıktığı 711 yılıdır. Bu tarih daha uygundur, çünkü 647 yılı Kıbrıs'ın bile fethedilmediği ve Kuzey Afrika'da hiçbir yerin tam olarak ele geçirilmediği bir dönemde Endülüs'te başarı sağlanması şüpheli görünmektedir.⁶

¹ Editör: Seyithanoğlu, Kenan, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, IV, 25; Özdemir, Mehmet, "Endülüs", *DİA*, XI, 211

² *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 25; Şeyban, Lütfi, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 38

³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 25

⁴ Şeyban, *Reconquista*, s. 38

⁵ Kurt, Ali Vasfî, *Endülüs'te Hadis Ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 40

⁶ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 63

Hız. Peygamber'in M.632 yılında vefatından sonra müslümanlar, Muhammedî mesajı güneşin battığı her yere ulaştırmak için fetih hareketlerine başlamıştır. Doğuya yapılan fetihlerin başarıyla sonuçlanmasında sonra müslüman fatihler, gözlerini batıya çevirmiş ve bu topraklarda yaşayan insanların İslam'la şereflenmesini sağlamak amacıyla M. 668 yılında Sicilya'ya asker çıkartmışlardır. Daha sonra Ukbe b. Nafi, M.670 yılında Kuzey Batı Afrika'yı fethetmiş, 705 yılında Musa b. Nusayr tarafından Şam merkezli Emevî Devleti'ne bağlanmıştır. Bu başarısından sonra Musa b. Nusayr, 710 yılında Tarîf b. Mâlik komutasında 500 kişilik küçük bir birliği keşif amacıyla İspanya'ya yollamış, Tarîf yüklüce ganimetle dönünce, Musa b. Nusayr, berberi asıllı bir komutan olan Târik b. Ziyâd komutasında önce 7000 kişilik orduyu gönderdikten sonra destek amacıyla 5000 kişilik bir kuvvet daha göndermiştir. Kendisi de 18000 kişilik bir orduyla İspanya'ya geçmiş ve üç yıl gibi kısa bir sürede Endülüs'ün fethi gerçekleşmiş ve müslümanların hakimiyeti sağlanmıştır.⁷

İbn Vaddâh'ın Yaşadığı Dönemde Endülüs Emevî Devleti'nde Hüküm Süren Emîrler

Abbasîler'in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Emevî hanedanında olanlara karşı bir kıyım başlamıştır. Bunun üzerine Emevî hükümdar Hişam'ın torunu, Endülüs Emevî Devleti'nin kurucu ve ilk emiri Abdurrahman b. Muaviye, önce Kuzey Afirka'ya, daha sonra da Endülüs'e geçmiştir. Onu Endülüs'e getiren neden, canını kurtarmaktan çok, doğuda yıkılan hanedanı batıda yeniden inşa etmektir. Nitekim, 138/756 senesi Zilhicce ayının 10. gününde Kurtuba'ya girmiş ve hükümdarlığını ilan etmiştir.⁸

Muhammed b. Vaddâh'ın yaşadığı dönem olan hicrî 199 ve 286 yılları arasında Endülüs Emevî Devleti'nde beş emîr hüküm sürmüştür. Bu emirler sırasıyla şöyledir⁹:

- Hakem b. Hişam b. Abdurrahman (ö. 206 / 821)
- Abdurrahman b. Hakem (ö. 238 / 853)
- Muhammed b. Abdurrahman b. Hakem (ö. 273 / 888)

⁷ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211; Şeyban, *Reconquista*, s. 47

⁸ Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları: Siyasî Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 60; Şeyban, *Reconquista*, s. 49

⁹ Nuri, Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî müessisü medresetü'l-hadisi bi'l-Endelüs mea Bakî b. Mahled*, Rabat : Mektebetü'l-Maârif, 1983,

- Münzir b. Muhammed (ö. 275 / 890)
- Abdullah b. Muhammed (ö. 300 / 915)

1.1.2. Endülüs'ün Sosyal Durumu

Endülüs'ün fethinden sonra, Kuzey Afrika'dan Arap ve Berberîler'in göç etmesiyle sosyal hayatta büyük değişiklikler olmuştur Dini açıdan halk, müslümanlar ve gayr-i müslimler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Müslümanları; Araplar, Berberiler, Müvellidûn ve Sakâlibe oluşturuyordu. Gayr-ı Müslimleri ise hristiyanlar ve yahudiler meydana getirmekteydi.

Arapları, 93 yılında Musa b. Nusayr ile Endülüs'e gelmiş olan Belediyûn (şehirli) Araplar ve 124 yılında Belec b. Bişr b. İyad el-Kuşayrî ile birlikte gelen Şamlı Araplar oluşturmaktadır.¹⁰

Târik b. Ziyad ile birlikte Endülüs'e gelen Berberîler, Endülüs Emevî Devleti'nin kurulmasında etkili olmuştur. Endülüs'te sayıca Araplar'dan fazla olmalarına rağmen onlar kadar prestije sahip değildiler.¹¹

Müvelled, kelime anlamı bakımından doğurtulan manasındadır ki, Arap olmayan anneden doğan kimse demektir. Müvelledler, Arap-İslam kültürüyle yetişen kimseler olmasına rağmen ırk olarak Arap olmadıkları için, soy farklılığını belirtmek amacıyla bu isim verilmiştir. Müvelledler eski dindaşları olan hristiyanlarla da bir arada yaşamları sebebiyle kültürlerini unutmadıkları gibi Araplar'dan da etkilenmişlerdir. Öyle ki Arapça'yı çok iyi konuşmakta olup geleneklerini de benimsemişlerdir.¹²

Sakâlibe, köle tüccarlarından satın alınarak getirilen Alman, İtalyan, Fransız vb. ırklara mensup kölelerdir. Daha çocuk yaşta Endülüs'e getirilir, İslamî bir terbiye aldıktan sonra azad edilerek sarayda ve orduda değişik hizmetlerde kullanılmışlardır.¹³

Gayr-ı müslimler'den ilk grup olan hristiyanlar, kaynaklarda "Muahidun", "Ehl-i Zimme" ve "Acem" olarak geçmektedir.¹⁴ Hristiyanlar, İspanya'nın fethinden sonra

¹⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 12

¹¹ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 217

¹² Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 217; Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları II (Medeniyet Tarihi)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 8; Şeyban, *Reconquista*, s. 350

¹³ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 217; Özdemir, *Endülüs Müslümanları II*, s. 9

¹⁴ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 217; Özdemir, *Endülüs Müslümanları II*, s. 23

hoşgörü içinde yaşadılar ve adilce yönetildiler. Kendilerine ait mahkemeleri olduğu gibi, halife tarafından seçilen ve “kûmis” adı verilen cemaat lideri onları devlet nezdinde temsil etmiştir. Hristiyan İspanyollar, kendilerine gösterilen güzel muameleden dolayı müslüman Araplar’dan öylesine etkilenmişlerdi ki günlük yaşamda ve giyim-kuşamda onları taklid etmiş ve yazı ve konuşma dilinde Arapça’yı iyi kullanmışlardır. Bu nedenle onlara “Müsta’rib” yani “Araplaşmış” denilmekteydi.¹⁵ Hristiyanların hem Latince’yi hem Arapça’yı bilmeleri, İslam Medeniyeti ile Avrupa Medeniyeti arasında önemli bir köprü olmuştur. Bu sayede müslümanlar ile hristiyanlar arasında ilim-kültür alışverişi olması, Avrupa’nın rönesans yaşamasında önemli bir etkidir.

Endülüs toplumunda son grup ise yahudilerdir. Kendilerine Hz. İsa’nın katili olarak bakılması sebebiyle yahudiler, müslüman fatihlerin Endülüs’ü fethinden önce hristiyan Vizigotlar’ın zulmü altında köleleştirilmişlerdi.¹⁶ Hiçbir insanî hakka sahip olmadıkları gibi dini vecibelerini de rahatça yerine getiremiyorlardı. İslam’ın fethiyle birlikte onlar da bu hoşgörü ortamından istifade ettiler ve dinlerini rahatça yaşama imkanı buldular.¹⁷ Daha çok ticaretle meşgul oldukları ve İbranice ile birlikte Latince ve Arapça’yı bildikleri için kültürel hayatta önemli bir yere sahiptiler.¹⁸

1.1.3. Endülüs’ün İlmî Durumu

İlmî alanda büyük gelişmelere sahne olan Endülüs’te yöneticiler ilmi ve ilim adamlarını koruyup gözetmişler ve ilmî gelişmeleri teşvik edip bu hususta azamî titizlik göstermişlerdir.

İslam’ın ilk dönemlerinde düzenli eğitim sistemi olmamakla beraber cami, okul görevini görmüştür. Bütün İslam ülkelerindeki gibi Kur’an’ı okuma ve yazmadan ibaret olan ilköğretimde, Endülüs’te farklı olarak bu eğitim yanında çocuklara şiir, mektup ve kompozisyon çalışmaları ile Arapça gramerinin esasları üzerine eğitim verilmiştir. İlkokul ile üniversite arasında orta dereceli okul olmadığı için çocuklar üniversiteye hazırlıklarını ilkokulda yapmıştır.

¹⁵ Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, 217; Şeyban, *Reconquista*, s. 347

¹⁶ Şeyban, *Reconquista*, s. 342

¹⁷ Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, 217; Şeyban, *Reconquista*, s. 342

¹⁸ Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, 217; Şeyban, *Reconquista*, s. 343

Kahire'deki el-Ezher ile Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nden daha önce kurulan ve III. Abdurrahman'ın yaptırdığı Kurtuba Üniversitesi, sadece Avrupa'dan değil, Afrika ve Asya'dan gelen öğrencilerin eğitim gördükleri bir üniversite olmuştur.¹⁹

Bu dönemde eğitim ve ilmî araştırma konularında hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamış, bu gaye ile birçok vakıf tesis edilerek bunların geliştirilip daha iyi hizmet vermesine çalışılmıştır. Bu faaliyetlerin tabii sonucu olarak Endülüs'te meydana gelen kültür ortamı o derece yüksek bir seviyeye ulaşmıştır ki; Hollandalı müsteşrik Dozy: “Endülüs'te bu dönemde hemen herkes okuma-yazma biliyordu” diyerek Endülüs'teki kültür ve medeniyetin ne derece önemli bir seviyede olduğunu itiraf etmiştir.²⁰

Kuşkusuz Endülüs'ün fethinin Doğu-İslam Dünyası'nın kültürel anlamda ilerlediği bir döneme denk gelmesi, Doğu-İslam Dünyası ile Endülüs arasında kültürel ve sosyal ilişkinin yoğun olması ve İberya Yarımadası'nın üç semavî dinin mensuplarına ev sahipliği yapması Endülüs'te böylesine yüksek ve kendine özgü bir medeniyetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak müspet ilimlerde pek çok bilgin yetişmiş ve sayısız eser yazılmıştır.²¹

Bu bağlamda Endülüs'te yetişmiş isimler ve yazılan eserlerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Endülüs'ün fethinden sonra başlayan Valilik Dönemi boyunca Endülüs'te Evzâî'nin (ö.157/774) görüşleri benimsenmişti. Fakat zamanla ortaya çıkan yeni şartlara cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Bu durum Endülüslüler'in dönemin ilmî açıdan cazibe merkezi konumunda olan Hicaz ve Irak'a gitmelerini gerekli kılmıştır. Özellikle İspanyol asıllı yeni müslümanların Mekke ve Medine'yi görme arzuları da bu hususta etkindir. Kabe'yi gördükten sonra Medine'ye gidip Efendimiz'in kabrini ziyaret eden Endülüslü müslümanlar burada İmam Malik'in ders halkasına katılarak istifade etmiş ve Endülüs'e bu bilgilerle dönerek Mâlikî mezhebinin ilk fakihleri kabul edilmişlerdir.²² I. Hişam döneminde ise, İmam Malik'in talebelerinden Yahya b. Yahya el-Leysî ve el-*Hidaye* isimli eserin müellifi İsa b. Dinar'ın gayretleriyle Malikî

¹⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 478

²⁰ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 477

²¹ Şeyban, *Reconquista*, s. 397

²² Özdemir, *Endülüs Müslümanları I*, s. 72

mezhebi Endülüs'te resmî mezheb olmuştur. *el-Muvattâ*'yı ezberlemeye önem verilmiş, bu esere şerh yazanlar olduğu gibi bu mezhepte müctehid isimler de yetişmiştir.²³

Evzâî ve Mâlikî mezhebi dışında doğuda gücünü kaybeden fakat Endülüs'te İbn Hazm'ın hararetle savunduğu Zâhirî mezhebinin taraftarları da bulunmaktaydı.²⁴

Abdûlmelik b. Habîb'in *Vadiha*'sı, Muhammed el- Utbî'nin *Utbiyye*'si ve Ebu'l-Asbağ İbn Sehl'in *Dîvanu'l-ahkamu'l-kübra*'sı fıkıh alanında yazılan eserlere örnek olarak verilebilir.²⁵

İslamî ilimleri tahsil amacıyla doğuya yapılan seyahatler vesilesiyle tefsirle ilgili çalışmalardan geri kalmayan Endülüs'te ilk dönemlerde doğudaki müfessirlerin eserleri esas alınıyordu. IX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bakî b. Mahled, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*'i, onun ardından İbn Ebî Tâlib *Tefsîrû'l-Kur'an*, İbn Atiye el-Endelüsî *el-Muharrerü'l-veciz*, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an* isimli eserleri te'lif etmiştir.²⁶

Tefsire bu denli önem verilen Endülüs'te kıraat ilmine ve doğuda ittifak edilen kıraat şekillerine de aynı derecede önem verilmiştir. Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr*'i ve İbn Abdül-Kuddûs el-Kurtubî'nin *Kitâbu'l-Miftah fi'htilâfi'l-kıraâti's-Seb'a* isimli eseri kıraat alanında yazılmış eserlerdendir.²⁷

Doğuda meydana gelen kalamî tartışmaları hoş karşılamayan Malikî mezhebinin Endülüs'te hakim olması nedeniyle kalam ilmi burada çok gelişme kaydedememiştir. İbn Hazm, felsefe ve mantıkla ilgilenmenin günah sayıldığı bir dönemde bu ilimlerle ilgilenmenin erdem olduğuna inanmış ve bu alanda eserler kaleme almıştır. Öyle ki o, Endülüs'te şiirde olduğu kadar kalamda da otorite kabul edilmiştir. İbn Hazm'ın *et-Takrîb li-haddi'l-mantık ve'l-medhal ileyhi bi'l-elfazi'l-'ammiye ve'l-emsileti'l-fikhiyye*'si bu alanda yazılmış eserlerindendir.²⁸

Endülüs'te tarih ilmi en çok ilgi gören ilimlerden olmuştur. Tarih alanında Abdûlmelik b. Habîb'in *et-Târih* adlı eseri en önemli eserlerdendir. *Târihu iftitâhi'l-Endelüs*'ün

²³ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 221

²⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 489

²⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IV, 487

²⁶ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 221

²⁷ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 221

²⁸ Bingöl, Abdül-Kuddûs, "Endüslü İbn Hazm'ın Mantığında Dil Konuları", *Felsefe Dünyası*, Yıl. 1993, Sayı. 8, s. 22

müellifi İbn Kutıyye, 50'ye yakın eserin sahibi olup günümüze sadece *el-Muktebes fi târihi ricâli'l-Endelüs* isimli eseri gelmiş olan Ebû Mervan İbn Hayyân (M.1076), *Kudâtu'l-Kurtuba*'nın yazarı el-Huşenî ve *Târihu'l-ulemai'l-Endelüs* isimli ünlü eserin sahibi İbnü'l-Faradî tarih alanında Endülüs'te ilk akla gelen isimlerdir.²⁹

1.1.4. Endülüs'te Hadis İmi

Sünnet, Kur'an'ın açıklanmasında ve hakkında hüküm bulunmayan konularda hükümde bulunmak için başvurulmuş İslam hukukunun ikinci kaynağıdır. Bu nedenle bir hüküm vermek durumunda kalan ulema sünneti dikkate almak zorundadır.

Allah Teala, birçok ayette Rasûl'e itaati kendisine itaatle birlikte zikretmiştir. Bu durum sünnetin ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Ey İnananlar! Hayat verecek şeylere çağırıldığı zaman, Allah'a ve Rasûlü'ne uyun.”³⁰ Bunun gibi daha birçok ayette Rasûl'e itaati emretmesinden dolayı sahabe de hayattayken Efendimiz (s.a.)'e nasıl itaat ettiyse vefatından sonra da aynı bağlılığı sürdürmüştür.³¹ Bu bağlılığın doğal bir sonucu olarak Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ashab-ı Kirâm, sünnet-i seniyyeyi yaymak maksadıyla ellerindeki imkanları sonuna kadar kullanarak dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır.

Endülüs'ün 713 yılında fethinden sonra buradaki müslümanların daha iyi bir islami eğitimden geçmesi için ulema akınına uğramıştır.

Endülüs'e ulaşan sahabî adı zikredilmemekle birlikte tâbiundan on yedi isim tespit edilmiş olduğu, ancak Endülüs'e giren tabîlerin hadis rivayetiyle meşgul olduklarına dair bir bilgiye ulaşılamadığı belirtilmektedir. Endülüs'e giren tabîlerin isimleri şöyledir³²:

1. Mûsa b. Nusayr (ö. 97 / 715)
2. Abdul-Cebbâr b. Ebî Seleme b. Abdirrahmân b. Avf ez-Zuhrî
3. Abdullah b. Şimâse el-Fihri
4. Abdurrahman b. Abdillâh el-Gâfikî (ö. 114 / 732)

²⁹ Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, 222

³⁰ Enfal Suresi, 8 / 4

³¹ Hüseyin, Abdülhadi Ahmed, “ Magrib Ve Endülüs'e Hadis'in Girişi”, çev. Murat Gökçalp, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl. 10, Sayı. 1, s. 107

³² Kurt, *Endülüs'te Hadis Ve İbn Arabî*, s. 107

5. Ebû Abdillâh Uleyy b. Rabah b. Kesîr el-Lahmî (ö. 114 / 732)
6. Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Yezîd el-Meâfirî el-Hubûlî (ö.100/ 718)
7. Ebû Amr Abdurrahman b. Şîmâse b. Zî'b (ö.100/ 718'den sonra)
8. Ebû Râşîd Haneş b. Abdillâh es-San'ânî el-İfrikî (ö. 100 / 718)
9. Ebû Sümâme Bekr b. Sevâde el-Cüzamî (ö. 128 / 745)
10. Ebû Yahyâ b. Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî (ö. 100 / 718)
11. Ebu'l-Mugîra Abdullâh b. El-Mugîra el-Kinânî (ö.123/ 740'dan sonra)
12. Ebu'n-Nasr Hibbân b. Ebî Cebele el-Kuraşî (ö. 122 veya 125 / 742)
13. el-Mugîra b. Ebî Bürde el-Kinânî el-Abderî
14. Hayve b. Recâ et-Temîmî
15. Mansûr b. Huzâme
16. Muhammed b. Evs b. Sâbit el-Ensârî
17. Zeyd veya Yezîd b. Kasit es-Seksekî

756 yılında Endülüs Emevî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte doğudaki Abbasîler'in Magrib siyasetinin yıkılan Emevîler'inkinden farklı olmaması nedeniyle Muâviye b. Sâlih (ö.158/774) ve Sa'sa'a b. Sellam (ö.192 veya 201/816) gibi alimler Endülüs'e göç etmişlerdir.

Muaviye b. Sâlih, 125/ 742 yılında Humus'ta ayrılarak 138 / 755 yılından önce Endülüs'e gelmiştir. Endülüs'te daha çok fakihlik misyonunu aksettiren ve doğudaki müslümanlarca iyi tanınan Muaviye b. Sâlih'in rivayetlerine Endülüs'te dikkat edilmemiştir. Fakat doğuya yapılan seyahatler neticesinde Endülüs'lüler onun rivayetlerinin önemi fark etmiş ve Endülüs'e döndüklerinde rivayetlerinin derlenmemesi neticesinde kaybolduğunu görmüşlerdir.³³

Nitekim İbn Vaddâh ile Yahya b. Maîn arasında geçen konuşma örnek olarak verilebilir. Yahya b. Maîn, İbn Vaddâh'a; "Muaviye b. Salih'in hadislerini derlediniz mi?" diye sordu. İbn Vaddâh da: "Hayır" dedi. İbn Maîn: "Bunu yapmanıza ne mani

³³ Fierro, Ísabel, "Hadis'in Endülüs'e Giriş (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)", çev. Murat Gökalp, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt. 47, Sayı. 2, s. 240

oldu?” sorusuna karşılık olarak, “O, o gün halkı ilim ehli olmayan bir şehre gelmişti.” cevabını alınca, “Vallahi sizler büyük bir ilim zayi ettiniz.” dedi.³⁴ İbn Vaddâh burada “ilim” ifadesiyle hadis ilmini kastetmektedir.

İbn Vaddâh’ın talebelerinden İbn Eymen doğuya yaptığı rihlesinde Irak’ta Muaviye b. Sâlih’in rivayetlerine çok ilgi olduğunu görmüştür. Hocası İbn Ebî Hayseme’nin Muaviye b. Sâlih’in kitaplarındaki usulü araştırmak için Endülüs’e gitmeyi arzuladığını söylemiştir. Fakat İbn Eymen, Endülüs’e geri döndüğünde kitapların ilgisizlikten kaybolduğunu görmüştür.³⁵ Bununla birlikte Muaviye b. Sâlih’in Endülüslü öğrencileri kanalıyla hiçbir hadisi gelmediği de belirtilmiştir.³⁶

Endülüs halkının ilk dönemlerde hadis ilmine ilgisiz kalma nedenleri olarak hadis bilgisine vakıf olmayan, sahih, zayıf ve mevzu hadisleri birbirinden ayıramayan kimselerin hadis rivayetinin önünü kesme maksadıyla İmam Malik’in, talebelerini hadis rivayetini azaltmaya ve *el-Muvatta*’a yönlendirmesi, halkın fukahaya teveccüh göstermesinden dolayı fıkıh öğretimine rağbetin hadisten çok olması ve bu dönemde eğitimin *el-Muvatta*, İmam Malik’in *el-Muvatta* dışındaki kavilleri ve İbn Kasım’ın sözleri, İmam Malik’in diğer büyük talebelerinin fetvaları ile sınırlı olması sayılabilir.³⁷

Sa’saa b. Sellâm’ın ise doğuda tanınmadığı, Muaviye b. Sâlih gibi adının geçtiği isnada rastlanmadığı ve Evzaî mezhebini Endülüs’e getiren kişi olduğu zikredilmiştir.³⁸

Dolayısıyla Muaviye b. Sâlih ve Sa’saa b. Sellam’ın Endülüs’e hadisi getiren ilk kişiler olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Sadece onların kendi dönemlerinde hadis literatürünü genel anlamda tanıttıkları söylenebilir. Hadis literatürünün genel olarak tanıtılmasında bu iki isimle birlikte Abdülmelik b. Habîb de yer almaktadır.

Nitekim Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî’nin yaşadığı döneme gelindiğinde daha sağlam bir zemin oluştuğu söylenebilir. Klasik hadis tenkidi standartlarına sahip olma konusunda yetersiz kalmasına rağmen, doğu rivayetlerinin onunla birlikte Endülüs’e girişinde önemli bir rolü vardır. Fakat onun bu materyalleri rivayet usulü açısından

³⁴ Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, nşr., İbrahim Zeybek, Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risale,1995, IV, 109

³⁵ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IV, 109

³⁶ Fierro, “Hadis’in Endülüs’e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, s. 241

³⁷ Hüseyin, “Magrib Ve Endülüs’e Hadis’in Girişi”, s. 116

³⁸ Fierro, “Hadis’in Endülüs’e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, s. 240

bilinen manadaki hadis ilminin gereklerini karşılamaktan uzak olduğu kabul edilmektedir.³⁹

İbn Habîb'ten sonra doğuya yaptığı rihlesi neticesinde İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef'i*, İmam Şafîi'nin *er-Risale* ve *el-Fıkhü'l-Kebîr*'i gibi değerli birçok eseri Endülüs'e getiren Bakî b. Mahled ve Muhammed b. Vaddâh gelmektedir ki bu iki isim Endülüs'te hadis ilmini başlatan ilk alimler olarak kabul edilmektedir. İbn Vaddâh çalışmanın konusu olduğu için detaylı bilgi ileride verilecektir.

Bu bağlamda denilebilir ki, birinci aşamada Muaviye b. Sâlih, Sa'saa b. Selam ve Abdülmelik b. Habîb ile hadis literatürü genel olarak tanıtılmış ikinci aşamada ise Muhammed b. Vaddâh ve Bakî b. Mahled'in ilim talebi maksadıyla doğuya yaptıkları yolculuklar sonrasında muhaddislerce bilinen manada hadis ilmi Endülüs'e girmiştir.

1.2. Muhammed b. Vaddâh'ın Hayatı

1.2.1. İsmi, Künyesi, Nisbesi

İbn Vaddâh'ın hadisçiliği konusuna geçmeden önce onun daha iyi tanınması ve anlaşılabilmesi için doğumu, ailesi, evliliği, vefatı, manevî ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Ebû Abdullah künyesiyle bilinen Muhammed b. Vaddâh'ın tam adı Muhammed b. Vaddâh b. Bezî' el-Kurtubî el-Endelüsî el-Emevî el-Mervanî'dir.⁴⁰

³⁹ Fierro, "Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)", s. 245

⁴⁰ Ebü'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yusuf İbnü'l-Faradi, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, Kahire, 1984, II,650; Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah el-Mayurki el-Ezdi el-Humeydi, *Cezvetü'l-muktebis fi zikri vülati' (fi tarihi ulemai)'l-Endelüs*, s.94; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lami mezhebi Malik*, thk. Ahmed Bekr Mahmûd., Beyrut, 1967, IV, 435 ; Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed el-Endelüsî ed-Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis fi tarihi ricali ehli'l-Endelüs*, Darü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1967, s.33; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646, Beyrut, 1956; a.mlf., *Tarihu'l-İslam ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, sene 281-290, s. 194; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidal fi nakdi'r-rical*; thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcut, Abdülfettah Ebû Sünne, Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1416, VI, 359; a.mlf., *el-İber fi haberi men gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985, I, 412; Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyat*, thk. Hellmut Ritter, 2.bs.Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1962, V, 174; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalanî, *Lisanü'l-Mizan*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 2002, VII, 567; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kamusu teracimi li-eşheri'r-rical ve'n-nisa*, Beyrut 2002, VII, 133; Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestiri Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye fi tabakati'l-Malikiyye*, Beyrut, 1940, I, 76; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr , *Muhtasarü Tarihu Dimaşk li-İbn Asakir*, thk. Muhammed Muti' Hafız, Dimaşk, 1990, XXIII, 296; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-*

Kaynaklara göre dedesi Bezî', "ed-Dâhil" lakabıyla bilinen Endülüs Meliki Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm b. Abdil-Melik b. Mervan'ın azatlısıdır⁴¹

1.2.2. Doğumu

Kaynakların bazısında açık bir şekilde Kurtuba⁴² doğumlu olduğu belirtilen İbn Vaddâh, çoğunlukla da "Kurtubî" nisbesiyle zikredilmektedir.⁴³

İbn Vaddâh'ın doğum tarihine gelince, bu konuda kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Öncelikle İbnü'l-Faradî, konuyla ilgili olarak İbn Vaddâh'ın iki yakın talebesine ait iki ayrı rivayet zikretmektedir.

Birinci rivayet, İbn Vaddâh'ın talebesi Ahmed b. Hâlid İbnü'l-Cebbâb'a aittir. Bu rivayete göre, Ahmed b. Hâlid, hocası İbn Vaddâh'ın doğum tarihi olarak kendisine hicri 199 veya 200 yılını söylediğini ifade etmektedir ki bu tarih miladî olarak 814 - 815 yıllarına tekabül etmektedir.⁴⁴

İkinci rivayet ise, İbn Vaddâh'ın diğer talebesi Osman b. Abdurrahman'a aittir. Buna göre de hicrî 199 senesinin başı veya sonunda doğmuştur. İbnü'l-Faradî bu iki rivayete yer verdikten sonra, doğum tarihi olarak 199 senesinin sonunu kabul ettiğini belirtmektedir.⁴⁵

Kadı İyad ve Zehebî kesin bir tarih vermeyip hicrî 199 veya 200 yıllarından biri olduğunu belirtmekle yetinirken, Safedî *el-Vâfi* adlı eserinde 199 yılını kabul

nihaye, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997/1418, XIV, 686; Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye fi tabakati'l-kurra- Gayetü'n-nihâye fi esmai ricali'l- kıraat uli'r-rivaye ve'd-diraye*, neşr. Gotthelf Bergstraesser ; fehâris Otto Pretzl, Beyrut 1982, II, 275; Müellifin *Nihayetü'd-dirayat fi esmai ricali'l-kıraat* adlı eserinin muhtasarıdır.; Ebü İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şirâzî, *Tabakatu'l-fukaha*, thk. İhsan Abbas Beyrut, 1970, s. 163; Nuri, Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 39

⁴¹ Ebü Abdullah Muhammed b. Haris b. Esed el-Kayrevanî Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha ve'l-muhaddisin*, thk. Luis Molina, Madrid : Consejo Superior de Investiga, 1992, s. 122; İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis fi tarihi ricali ehli'l-Endelüs*, s.133; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhun; *ed-Dibacü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yan ulemai'l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedi Ebü'n-Nur, Kahire: Darü't-Türas, 1972, II, 241

⁴² Zehebî, *Târihu'l-İslam*, sene 281-290, 295; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646

⁴³ Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 359; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646

⁴⁴ İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, II, 652

⁴⁵ İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, II, 652.

etmektedir.⁴⁶ Safedî'nin görüşüyle paralel olarak İbn Ferhûn, Ziriklî ve Muhammed b. Mahluf da İbn Vaddâh'ın 199 senesinde dünyaya geldiğini belirtmektedir.⁴⁷

İbn Hacer, Abdülvehhab b. Hazm'dan rivayetle İbnü'l-Faradî'nin doğum tarihini 191 senesi olarak zikrettiğini söylese de İbnü'l-Faradî'nin *Tarihu ulemai'l-Endelüs* adlı eserinde böyle bir rivayet bulunmamaktadır.⁴⁸

Sonuç olarak, İbn Vaddâh'ın doğum tarihi konusunda kesin bir tarih verilmesi mümkün olmasa da, eldeki görüşler doğrultusunda onun 199 yılının sonlarında dünyaya geldiği söylenebilir.

1.2.3. Ailesi

Nuri Muammer'in fakir ve tanınmayan biri olarak belirttiği İbn Vaddâh'ın babası Vaddâh hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Aynı durum annesi için de söz konudur. Her ikisi de İbn Vaddâh gibi ilim sahibi kişiler olmadığı ve tanınmadığı için haklarında bir bilgi yer almamaktadır.⁴⁹

Bunun dışında İbn Vaddâh'ın günlük ihtiyaçlarını gören Eyyûb isminde yeğeninden bahsedilmektedir.⁵⁰

Bu bilgiler ışığında İbn Vaddâh'ın fakir bir aile ortamında büyüdüğü ve yakınlarıyla bağımlı bir ömür sürdürmeye çalıştığı söylenebilir.

1.2.4. Evliliği Ve Çocukları

İbn Vaddâh'ın kaç yaşında evlendiği ve eşinin isminin ne olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Künyesi Ebû Abdillah olan İbn Vaddâh'ın ailesi hakkında kaynaklarda sadece "Muhammed" adında bir oğlu olduğu yer almaktadır.⁵¹ Künyesini aldığı "Abdullah" isimli oğlu hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

⁴⁶ Kadı İyad, *Tertibü'l-medarik*, IV, 435; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a.mlf., *Siyer*, XIII, 445; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, s. 295; Safedî, *el-Vâfi*, V, 174.

⁴⁷ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 181; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76.

⁴⁸ İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, II, 652

⁴⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.44

⁵⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 127

⁵¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.44

Muhammed b. Muhammed b. Vaddâh, babasından ders aldığı gibi, İbn Vaddâh'tan gizli olarak da Bakî b. Mahled'in derslerine katılmıştır. Bunu babasından gizli olarak yapmasının sebebi Bakî b. Mahled'e eleştirilerin yoğun olarak yöneltildiği dönemde İbn Vaddâh'ın da o rüzgara kapılmış olmasıdır. Bu durum İbn Vaddâh ile Bakî b. Mahled arasında soğukluğa sebep olmuştur.

Muhammed b. Muhammed b. Vaddâh, babası gibi Endülüs'ün muhaddislerinden olmuş, biyografi kitaplarında Kurtuba alimleri arasında zikredilmiştir. Babası hayattayken Irak'ta vefat etmiştir.⁵²

Nuri Muammer, İbn Vaddâh'ın talebeleri arasında Ahmed b. Muhammed b. Vaddâh ismini zikretmektedir. Kaynaklarda İbn Vaddâh'ın oğlu olduğuna dair bir kesin bir bilgi bulunmasa da, İbn Vaddâh'ın talebeleri arasında zikredilen bu ismin onun oğlu olabilme ihtimali mevcuttur. Ahmed b. Muhammed b. Vaddâh, babası hayattayken vefat ettiği belirtilmiştir.⁵³

1.2.5 Vefatı

İbn Vaddâh'ın hadis eğitimi ve öğretimine vakfettiği hayatının nasıl sonlandığı konusunda kaynaklarda fazla bir bilgi maalesef bulunmamakla birlikte sadece seksen yedi yaşına gelen İbn Vaddâh'ın yaşının ilerlemesi nedeniyle son zamanlarında zayıf düştüğü, kendini iyi hissetmesi için doktorlara başvurulduğu ve son anlarında şakalaştığı belirtilmektedir.⁵⁴

Kaynaklarda İbn Vaddâh'ın doğum tarihinde olduğu gibi vefat tarihinde de farklı görüşler bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Osman b. Abdirrahman'dan gelen rivayette ise hicrî 287 yılının Muharrem ayında bir cumartesi gecesi vefat eden İbn Vaddâh, Ümmü Seleme kabristanına defnedilmiştir.⁵⁵ *Tarihu'l-İslam* ve *Siyer*'inde bu görüşe paralel bir görüş beyan eden Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffaz* adlı eserinde 289 yılının Muharrem ayını vefat tarihi olarak vermesi şaşırtıcıdır. 289 yılında vefat ettiği görüşü sadece Zehebî'ye ait olup, bu görüşü paylaşan başka kimse yoktur.⁵⁶ Bunun dışında *Mizanu'l-itidal*'in de

⁵² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 44

⁵³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

⁵⁴ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440

⁵⁵ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 653

⁵⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647

İbn Vaddâh'ın 280 yılının sonlarında vefat ettiğini söyleyen Zehebî'nin bu görüşüne İbn Hacer de katılmaktadır.⁵⁷

İbn Hacer ise, Zehebî'nin de vefat tarihi olarak zikrettiği 280 yılının sonu dışında iki görüşe daha yer vermektedir. Buna göre, birincisi Said b. Yûnus'tan gelen rivayetle 286 yılı olup, ikinci görüş de Ala' b. Abdilvehhâb b. Hazm'dan nakille 287 senesidir.⁵⁸

Bu rivayetlerin dışında Humeydî, Dabbî, Ziriklî, İbnü'l-İmad ve İbn Kesir 286⁵⁹ yılını vefat tarihi olarak verirken İbn Hâris el-Huşenî, İbnü'l-Faradî ve Safedî ise 287 yılının Muharrem ayını kabul etmektedir.⁶⁰

Kaynakların bazısı 286-287 yıllarından biri olduğunu söylemekle yetinmektedir.⁶¹

Görüldüğü üzere İbn Vaddâh'ın vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi verilmesi mümkün değildir. Bu konuda eldeki bilgiler doğrultusunda vefat tarihi olarak 287 yılının Muharrem ayı olduğu söylenebilir.

Bilinen şu ki, o seksen küsur senelik ömrünü ilim öğrenme ve öğretmeye vakfederek bereketli bir hayat yaşamış, Endülüs'ün hadis yurdu haline gelmesinde büyük katkısı olmuştur.

1.3. İbn Vaddâh'ın Manevî Kişiliği

Maddî imkansızlıklar içinde büyüyen İbn Vaddâh'a fakirlik bir ömür yoldaş olmuştur. Buna rağmen o, halinden hiçbir zaman şikâyet etmemiş, bilakis dünyevî nimetlere karşı kayıtsız kalmış, makam ve mansıp derdine düşmemiştir. Hayatı boyunca maddî sıkıntılara göğüs germiş olan İbn Vaddâh, dünya nimeti adına eline bir şey geçse yanındakilerle paylaşmaktan da çekinmemiştir.

İbn Vaddâh'ın böylesine sıkıntı içerisinde olmasına rağmen ilim tahsili için iki kez yolculuk yapması ilim hususunda ne kadar azimli biri olduğunu göstermektedir.

⁵⁷ Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 360; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 567

⁵⁸ İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568

⁵⁹ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 134; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 686; Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, tahkik Mahmûd Arnavut, Abdülkadir Arnavut, Şam, 1986, III, 362; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133

⁶⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 132; İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, II, 653; Safedî, *el-Vâfi*, V, 174

⁶¹ İbn Ferhûn, *Dibacu'l-müzheb*, s. 181; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76

Nitekim, doğuya iki kez fakir olarak yolculuk eden İbn Vaddâh, bu durumda bile ilminin izzetini korumuştur. Rivayete göre doğuya yolculuğu esnasında bir şehirde konaklamak üzere oda kiralamak istemiş, fakat han sahibi, karşılığında ondan hayvan gübrelerini süpürmesini teklif edince İbn Vaddâh bu teklifi sert bir şekilde reddetmiştir.⁶²

Kaynaklarda, İbn Vaddâh'ın ibadet ve hadis öğretimi dışında başka bir işle meşgul olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece İbn Vaddâh'a her akşam kız kardeşinin oğlu Eyyûb'un, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak şeyler yolladığı belirtilmektedir. Yollamayı ihmal ettiği veya unuttuğu zamanlarda ise İbn Vaddâh'ın evinde yiyecek hiçbir şey bulunmamıştır. Böyle durumlarda İbn Vaddâh, Allah'tan kendisine ve ailesine yardım etmesi için çareyi mescide yönelip namaz kılmak ve dua etmekte bulmuştur.⁶³

İbnü'l-Faradî, fakir bir hayat yaşayan İbn Vaddâh'ın vera ve zühd gibi vasıflara hâiz, iffetli bir kimse olduğunu ifade etmektedir.”⁶⁴ İbnü'l-İmad ve İbnü'l-Cezerî de onunla aynı görüşe sahiptir.⁶⁵

Gerçekten de İbn Vaddâh, o kadar sıkıntı içinde yaşamasına rağmen verâ ve iffetini korumuş, dönemin hükümdarından kendisine gelen yardımı da hiç düşünmeden geri çevirmiştir. İbn Haris el-Huşenî'nin naklettiğine göre birgün Halife Abdullah b. Muhammed, Kâsım b. Asbağ ile İbn Vaddâh'a otuz dinar yardım gönderir. Kâsım b. Asbağ bunu kabul etmez. İbn Vaddâh da bu yardımı reddeder. İlim çevresinden bazı arkadaşları İbn Vaddâh'ı ziyarete gittiklerinde böyle bir karar vermesinin nedenini onlara şu şekilde açıklar: “Vallahi o yardım bana geldiğinde o kadar çok ihtiyacım olmasına rağmen “Öğrencisi reddetti, hocası kabul etti” demelerini istemediğim için geri çevirdim.”⁶⁶

Tarihçi Ahmed b. Abdilberr el-Kurtubî, İbn Vaddâh'ı yumuşak huylu, güzel ahlaklı ve sabırlı biri olarak tarif etmekte ve mal biriktirmek gibi bir özelliğinin olmadığını da belirtmektedir. İbn Vaddâh'tan daha iyi durumda olan iki kardeşinin her zaman onun

⁶² Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 439

⁶³ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 439

⁶⁴ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endeliüs*, II,19; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290,s.296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*,II, 646

⁶⁵ İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb*, III, 362; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275

⁶⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.128

ihtiyaçlarını karşıladığı ve kızkardeşinin oğlunun da kendisine her gece yardım getirdiği ve bir şeye sahip olduğunda da onu yanındakilerle paylaşacak kadar cömert olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

İbn Hâris el-Huşenî ise, dünyevî nimetlerden el etek çekmiş, zâhidane bir hayat yaşayan İbn Vaddâh'ın helal ve haramlar konusunda da kılı kırk yaracasına hassas davrandığını söylemektedir.⁶⁸

İbn Vaddâh'ın öğrencilerinden İbn Zerrâd, İbn Vaddâh'ın bir zeytin tanesi bile olsa, yanındakilerle paylaşacak kadar cömert biri olduğunu ve ondan daha cömert bir kimseyi tanımadığını ifade etmektedir. Öyle ki, İbn Zerrâd'ın hasta olduğu birgün İbn Vaddâh onu ziyarete gitmiş ve “Hasta için bu uygun değil biliyorum, ama sana boş gelmeyi istemedim, yanımda bundan başka bir şey de yoktu” diyerek bir parça peynir ikram etmiştir. Yine başka birgün İbn Vaddâh'ın kendisine yarım dilim ayvayla geldiğini ifade etmektedir.⁶⁹

İbn Vaddâh'ın meşhur talebelerinden Ahmed b. Hâlid, Endülüs'te hiç kimseyi onun önünde tutmamıştır. Onu yüceltmiş, verâ sahibi, faziletli ve akıllı biri olarak vasıflandırmıştır.⁷⁰ Ahmed b. Saîd ise, İbn Vaddâh'ın ilim ve zühd konusunda Endülüs halkının muallimi olduğunda hocalarının hemfikir olduğunu söylemektedir.⁷¹

İbn Vaddâh'ın, talebesi Ahmed b. Hâlid'e söylediği şu söz onun dünya hayatına bakış açısını bariz bir şekilde ifade etmektedir: “Dünyanın en hayırlı şeyi, kendisiyle imtihan olmadığınızdır. İmtihan olduklarınızın en hayırlısı, elinizden çıkandır. Biliniz ki elinizden çıkan şeyler, sizin evleriniz için rahmettir.”⁷²

İbn Vaddâh, kullukta öylesine derinleşmişti ki, onun zühd ve verâsı avamdan havassa, hatta doğudaki ulemaya kadar herkesce bilinmekteydi.⁷³ İbn Zerrâd hocasını, Endülüs'te ve doğuda gördüğü alimlerden üstün tutmuştur.⁷⁴

⁶⁷ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 438.

⁶⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 127; Zehebî, *el-İber*, I, 412

⁶⁹ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 438.

⁷⁰ İbnu'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 652; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646

⁷¹ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 180

⁷² Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 439

⁷³ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 438

⁷⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, 126

İbn Vaddâh'ın ibadete düşkün biri olduğu yine öğrencilerinden gelen rivayetlerden de rahatlıkla anlaşılabilir. Kaynaklarda yer alan bir rivayet, onun Kur'an-ı Kerim'e düşkün bir kurra olduğunu göstermektedir. Rivayet şöyledir: "İbn Vaddâh birgün öğrencisi Vehb b. Meserre'ye şöyle demiştir: "Ramazan'ın yirminci gününe kadar Kur'an-ı Kerim'i altmış kez hatmettim. Yüzden fazla yapabiliydim ama son on gününde rahatsızlandım."⁷⁵

Kaynaklarda İbn Vaddâh'ın visal orucu tuttuğu belirtilmektedir. Örneğin Kadı İyad'ın naklettiği rivayette İbn Vaddâh'ın beş gün peşpeşe visal orucu tuttuğu zikredilmektedir.⁷⁶ Zehebî'nin Saîd b. Hazm'dan gelen rivayetinde ise dört gün visal orucuna devam ettiği belirtilmektedir.⁷⁷ Yine Saîd b. Osman el-A'nakî, Muhammed b. Zerrâd'tan nakille gelen rivayette İbn Vaddâh'a, yanında bulunan Ebû Osman visal orucunu sormuş, o da kendisi beş gün peşpeşe tuttuğu halde böyle yapmamasını, dört gün tutmasını tavsiye etmiştir.⁷⁸

Hiz. Peygamber, müslümanları visal orucundan nehyetmiş olmasına rağmen İbn Vaddâh'ın buna devam etmesi dikkat çekicidir. Zirâ Hiz. Peygamber, Ashabından sürekli oruç tutan Abdullah b. Amr İbnü'l-As'ı bu davranışından vazgeçmesi konusunda uyarmıştır. Ona Hiz. Davud'un yaptığı gibi bir gün tutup bir gün tutmamasını tavsiye etmiştir.⁷⁹

Kadı İyad, İbn Vaddâh'ın yaşamı süresince birçok kerametlerinin yaşandığını nakletmektedir. *Tertîbü'l-medârik* adlı eserinde kerametlerinden en güzeli diye nitelendirdiği bir rivayete yer vermektedir. Ebu Amr el-Mukrî'nin fakih Ebû İbrahim'den naklettiğine göre İbn Vaddâh doğuya yaptığı ikinci yolculuğundan döndükten sonra yedi gün dili tutulur ve konuşamaz. Bunun üzerine İbn Vaddâh "Allah'ım, dilimin çözülmesi bu ilmi yaymam için hayırlısıyla dilimi çöz" şeklinde dua eder. Bu duanın ardından İbn Vaddâh iyileşir ve Endülüs halkı onun ilminden faydalanır.⁸⁰

⁷⁵ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV,436; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296

⁷⁶ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 438

⁷⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296

⁷⁸ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

⁷⁹ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünen*, trc. ve thk. Abdullah Aydınlı, Madve Yayınları, İstanbul, 1996, IV, 70

⁸⁰ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV,438; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647

Görüldüğü üzere, ömrünü ilme adanmış olan İbn Vaddâh, dünyevî nimetlere sırt çevirmiş, mütevâzi bir insan olarak yaşamayı tercih etmiştir. O yaşamı süresince dünyevi makam derdine asla düşmemiş, fakir olmasına rağmen kanaatkâr biri olarak yaşamış, gecelerini ibadetle gündüzlerini de rıza-i İlahi doğrultusunda ilim neşrederek geçirmiştir. İbnü'l-Faradî'nin dediği gibi, Cenab-ı Hak, İbn Vaddâh vasıtasıyla Endülüs halkına lütufta bulunmuştur.⁸¹

1.4. İbn Vaddâh'ın İlmî Kişiliği

Allah Teala'nın kendisine bahsettiği hayatı ilme adayıp hayatının merkezine hadis ilminin öğrenim ve öğretimini koyan İbn Vaddâh, yaşamı süresince hadis ilminin öğretiminden başka bir derdi olmamış ve dünyevî nimetlere hep kapalı kalmıştır. Dönemin emirlerinden gelen maddî yardımları gönül ibresinde bir sapma bile göstermeden reddetmiştir.

Doğuya yaptığı iki seyahat neticesinde hadislerin illetleri üzerinde konuşabilecek ilmî derinliğe ulaşan İbn Vaddâh, ciddi bir birikimle ülkesine dönmüş, beraberinde İmam Verş'in kıraatini ve alimlerce bilinen manada hadis ilmini Endülüs'e getiren ilk kişi olmuştur. O isnadlar hakkında bilgi veren ve insanların kendisinden hadîs dinlemek üzere etrafında toplandıkları, Endülüs'ün ilk muhaddisidir.⁸²

Hocasını keskin bir zekaya sahip, hadislerin manasına vâkıf ve menkıbe bilgisi çok olarak tarif eden İbn Vaddâh'ın talebelerinden İbn Zerrâd aynı zamanda onun hadis ilminde imam olduğunu belirtmektedir.⁸³ İbnü'l-Faradî ise, İbn Vaddâh'ı hadisleri ve illetlerini iyi bilen, âbidlerden birçok kıssaya vâkıf, fakîr, zâhid, iffet sahibi, hadis öğretiminde azimli ve bu konuda sadece Allah rızasını gaye edinmiş biri olarak vasıflandırmaktadır.⁸⁴

Hükümdarın ulemâ üzerinde baskı ve üstünlük kurmasından rahatsız olan İbn Vaddâh'a göre ilim meclislerinde insanlar rahatça görüşlerini ifade edebilmeli, emîr bile olsa

⁸¹ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 652

⁸² İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 652; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296

⁸³ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 438

⁸⁴ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 652; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 439; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; Safedî, *el-Vaafi*, V, 174

müdahale de bulunmamalıydı. Nitekim kendisi, sarayda fukahânın tartıştığı bir sırada Emîr'in onları kendi meclisinde olduğunu hatırlatarak uyarmasına hayret etmiştir.⁸⁵

İbn Vaddâh, halifenin huzurunda toplanan mecliste doğruyu söylemekten çekinmeyecek kadar cesur bir kişiliğe sahiptir. Halife, kendi meclisinde bulunan herkese İbn Vaddâh'ın mübah görmediği bir şeyi başkalarının mübah gördüğünü anlatmış ve İbn Vaddâh bir şey söylememiştir. Bunun üzerine halife “Söyle bakalım İbn Vaddâh” deyince İbn Vaddâh: “Görüyorum ki yakın çevrenize tasaddukta bulunuyorsunuz” diyerek cevap vermiştir. Halife'nin “Gücü kuvveti yerinde olanlara mı tasadduk edeyim? Niye müslümanların eksiklerini kapatmak için vermeyeyim?” demesi üzerine İbn Vaadâh, “Keşke müslümanların ihtiyaçlarına harcansaydı” diyerek susmuştur.⁸⁶

Sonuç olarak İbn Vaddâh seksen küsur senelik ömrünü ilim ve ibadete adanmış ve bunu yaparken ecirini sadece Allah'tan bekleyerek sabır ve kanaat ile sıkıntılara göğüs germiştir. İlme bu derece önem veren ve fedakarca hadis ilmini neşreden İbn Vaddâh, Endülüs'ün hadis yurdu haline gelmesine vesile olanlardandır. Yaşamı süresince bilgi hamallığı içerisinde değil, bildiklerini anlatabilme gayretinin zirvesinde bulunmuştur.

İbn Vaddâh Endülüs'te hadis ilmini yaymaya çalışırken halktan bir beklentisi olmadığı gibi devlet ricalinden de bir menfaat talep etmemiş, hayatı içerisinde hep ilminin izzetini korumaya özen göstermiş, devlet yetkililerinin nezdinde fikrinin hoşlarına gitmeyeceğini bilse de düşüncesini ifade etmekten çekinmemiştir.

1.4.1. İbn Vaddâh'ın Fıkhî Yönü

İbn Vaddâh, Malikî fıkhının en önemli kitabı olan *el-Müdevvene*'yi, müellifi İmam Sahnûn'dan okuyup rivayet etmiş⁸⁷ ve Mağribli diğer ulemadan ders almış, Endülüs'te Malikî fıkhının önde gelen isimlerinden biri kabul edilmiştir.⁸⁸ Malikî mezhebine bağlılığını sürdürmüş olan İbn Vaddâh, Şafiî mezhebine karşı olumsuz tavrını gizlememiş ve bu mezhebi eleştirmiştir.⁸⁹

⁸⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 128

⁸⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 128

⁸⁷ İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 437; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, 133

⁸⁸ İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 437; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; Şirazî, *Tabakatu'l-fukaha*, s. 163

⁸⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.92

Talebesi İbn Lübabe ise İbn Vaddâh'ı fikhî bilmediği konusunda tenkid etmiştir. İbn Lübabe, hocasına *el-Müdevvene*'yi okuduğunu ve onun *el-Müdevvene*'yi bilmediğini söylemiştir.⁹⁰

Ahmed b. Hâlid İbnü'l-Cebbâb, İbn Vaddâh ile birlikte olduğu birgün bir grup kadın hayızla ilgili bir meseleyi sormak için gelmiş, İbn Vaddâh da talebesi İbnü'l-Cebbâb'a onları dinlemesini söylemiştir. İbnü'l-Cebbâb, onları dinleyerek gerekli cevabı verince İbn Vaddâh "İlim ne kadar güzel bir şey" diyerek takdir etmiştir. İbn Vaddâh'a sorulan soruyu cevaplayan talebesi İbnü'l-Cebbâb olmuştur.⁹¹

İbn Vaddâh'ın farklı görüşteki insanlara yaklaşımını talebesi Ahmed b. Ubâde şöyle ifade eder: "İbn Vaddâh için şundan daha iyi bir benzetme düşünemiyorum. O her hastalığı her durumda en iyi şekilde tedavi eden doktor gibidir. Rey ehli kendisine gelmişse re'ye uygun konuşur, hadis ehliyle birlikteyken hadise uygun ifadelerde bulunurdu."⁹²

Sonuç olarak, Endülüs'te hadiste imam bir isim olan İbn Vaddâh, fikhî ve nahvî bilmediği konusunda eleştirilmesine rağmen, *el-Müdevvene*'yi İmam Sahnûn'dan aldığı için Endülüs'te Malikî mezhebinin ileri gelenlerinden kabul edilmiştir.

1.4.2. İbn Vaddâh'ın Tarihle İlgilenmesi

İbn Vaddâh, hadis rivayet ve dirayetine önem verdiği gibi tarihle de meşgul olmuştur. Nitekim o, Endülüslü veya Endülüs'e gelen tabîf, muhaddis, fukaha, âbid ve zâhidler ile ilgili bilgi vermiştir.⁹³ İbn Vaddâh'ın tarihçi yönünü gösteren birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

İbn Vaddâh, tâbiûn'dan iki isim olan Haneş b. Abdillâh es-San'anî ve Ali b. Rabâh'ın Endülüs'e gelen iki tabîf olduğunu söylemiştir.⁹⁴

Buhârî, İbn Ebî Heysame ve İbn Vaddâh, Mâlikî ulemadan el-Velîd b. Müslim b. Ebi's-Sâib Ebu'l-Abbas ed-Dimeşkî'nin, 195/810 senesinde vefat ettiğini belirtmişlerdir.⁹⁵

⁹⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 127

⁹¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 127

⁹² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

⁹³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 123

⁹⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 127

⁹⁵ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medarik*, III, 220

Başka bir örnekte İbn Vaddâh, İmam Mâlik ile karşılaşmış ve ondan *Muvatta*'yı dinlemiş olan Tuleytula kadılarında Said b. Abdus et-Tuleytulî hakkında Tuleytula'da görüştüğünü söylemektedir.⁹⁶

İbn Vaddâh'ın, Endüslü veya Endülüs'e gelen tâbiî, muhaddis, Mâlikî fukaha, âbid ve zâhidler ile ilgili tarihî bilgiler vermesi onun sadece hadisle değil tarihle de ilgilendiğini göstermektedir.

⁹⁶ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medarik*, III, 113

BÖLÜM:2 MUHAMMED B. VADDÂH'IN HADİSÇİLİĞİ

Bu bölümde İbn Vaddâh'ın yetişmesi ve rihleleri, hocaları, talebeleri, hadis ilmindeki yeri ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Yetişmesi Ve Rihleleri

İbn Vaddâh'ın çocukluk dönemine ait bir bilgiye ulaşılamadığı için okuma-yazmaya ve Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmeye ne zaman başladığı konusunda da kesin bir Şey söylemek mümkün değildir. Bilinen Şu ki, o dönemde Endülüs ve Mağrib'te yaygın olan adete göre çocuklar ilk öğrenime Kur'an-ı Kerim'i okuma ve yazma ile başlamakta, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek suretiyle devam etmekteydi. Bu bilgiden hareketle İbn Vaddâh'ın ilk tahsiline Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek başladığı söylenebilir.⁹⁷ Daha sonra Endülüs'ün Kurtuba, Sarakosta, Tuleytula gibi değişik Őehirlerinde yaklaşık on beş hocadan ders aldığı belirtilmektedir. Kaynaklarda geçtiğine göre İbn Vaddâh'ın Endülüs'te ilim tahsil ettiği hocaları Şöyledir:

1. Abbas el-Muallim el-Kurtubî⁹⁸
2. Abdül-a'la b. Vehb⁹⁹ (ö. 261 / 874)
3. Abdülmelik b. el-Hasen Zûnân¹⁰⁰ (ö. 232 veya 234 / 848)
4. Abdülmelik b. Habîb el-İlbirî¹⁰¹ (ö. 238 / 852)
5. Davud b. Ca'fer b. Ebî Sagîr el-Kurtubî¹⁰²
6. Duhaym el-Endelüsî¹⁰³
7. Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Zerkun es-Serakustî¹⁰⁴

⁹⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 57

⁹⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 59

⁹⁹ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; İbnu'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 435, İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 58

¹⁰⁰ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; İbnu'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 435; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 58

¹⁰¹ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; İbnu'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 17; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 435; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 58

¹⁰² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 59

¹⁰³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 59

¹⁰⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 59

8. Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya el-Kaysî es-Serakustî¹⁰⁵
9. Ebu Muhammed Yahya b. Yahya el-Leysi¹⁰⁶ (ö. 234 / 848)
10. Ebu'l-Kasem Ebân b. İsa b. Dinar el-Kurtubî¹⁰⁷ (ö. 258 / 871)
11. Muhammed b. Halid el-Eşec¹⁰⁸ (ö. 224 / 838)
12. Muhammed b. İsa el-A'şâ¹⁰⁹ (ö. 238 / 852)
13. Ebu Abdillâh Müemmel b. Sülyeman el-Endelüsî¹¹⁰
14. Saîd b. Hassan¹¹¹ (ö. 236 / 856)
15. Yahya b. Yezîd el-Ezdî el-Kurtubî¹¹²

İbn Vaddâh Endülüs'te ilim tahsil ettikten sonra çok genç yaşta doğuya ilk seyahatini yapmıştır.¹¹³ İbnü'l-Faradî, ilk yolculuğu hakkında kesin bir tarih vererek 218/833 yılında yaptığını belirtmekte ve Kadı İyâd ile İbn Ferhûn da aynı tarihi kabul etmektedir.¹¹⁴ Zehebî on sekiz yaşında ilk yolculuğunu yaptığı belirtirken, İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha* adlı eserinde İbn Vaddâh'ın doğuya ilk yolculuğunun 220 senesinden önce olduğunu ifade ederek yolculuk tarihi konusunda kesin bir bilgi vermemektedir.¹¹⁵

¹⁰⁵ İbn Vaddâh'a doğuya yolculuğu esnasında arkadaşlık etmiştir. İbn Vaddâh, onu fazilet ve güvenilirlikle vasıflandırarak övmektedir. Ondan hadis dinlemek için Sarakosta'ya yolculuk etmiş ve ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 59

¹⁰⁶ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126, İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94, Kadı İyad, *Tertibü'l-medarik*, IV, 435; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.58

¹⁰⁷ Muammer, *a.g.e.*, s.59

¹⁰⁸ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126, İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II,17; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV,436; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n nuri'z-zekiyye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.58

¹⁰⁹ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha* s.126; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 435; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.58.

¹¹⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.59

¹¹¹ İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126, İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 435; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.58

¹¹² İbn Vaddâh, hocası vefat etmeden bir süre önce hadis dinlemiştir. 218 senesinde vefat etmiştir. Yahya b. Yezîd, fazilet ve verasıyla bilinen kimseydi. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.58

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; Safedî, *el-Vâfi*, V, 174; İbnü'l-İmad, *Şezeretü'z-zeheb*, III, 362.

¹¹⁴ İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436

¹¹⁵ İbn Haris, *Ahbaru'l-fukaha*, s.122; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295

İbn Vaddâh'ın bu yolculuğundaki maksadı, âbid ve zâhidlerle görüşmektir. Hadis talebi maksadıyla çıkmadığı bu yolculuğunda, görüştüğü alimlerden hadis dinlemeyi gaye edinmemiştir.¹¹⁶ Bu konuda birçok kaynağın yer verdiği İbnü'l-Faradî'ye ait rivayet şöyledir:

“İbn Vaddâh, doğuya iki kez yolculuk etti. İlk yolculuğunu henüz on sekiz yaşındayken yaptı. Bu yolculuğunda Saîd b. Mansur, Âdem b. İyâs, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Züheyr b. Harb ve İbrahim b. Hassan et-Tarablusî ile görüştü. Yolculuktaki maksadı hadis talebi değil, âbid ve zâhidlerle görüşmektir. Eğer bu yolculuğunda hadis dinleseydi, isnad bakımından Endülüslü akranlarından daha yüksek dereceye sahip olurdu.”¹¹⁷

Kadı İyad, İbn Vaddâh'ın bu yolculuğu esnasında Said b. Mansur, Âdem b. İyâs, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn'in yanı sıra İbnü'l-Medîni, Abdullah b. Zekvan, Ebu Heysame ve Leys'in katibi İbn Musaffa gibi hadiste otorite isimlerle görüştüğünü belirtmektedir.¹¹⁸

İbn Vaddâh'ın ilk yolculuğunda yaklaşık on dört kişiyle görüşmüş olmasından hareketle onun yolculuğunun kısa süreli olduğu söylenebilir. Kısa sürede ve sınırlı imkanlar içinde gerçekleştirdiği bu yolculuktan bereketli neticeler almıştır. İlk yolculuğunda görüştüğü hocalarının isimleri şöyledir:¹¹⁹

1. Abdullah b. Zekvan¹²⁰ (ö. 242/857)
2. Âdem b. İyâs el-Askalanî¹²¹ (ö.220/835)
3. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Bağdadî¹²² (ö. 241/856)

¹¹⁶ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibü'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 61

¹¹⁷ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibü'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296

¹¹⁸ Kadı İyad, *Tertibü'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *Dibacu'l-müzheb*, II, 179

¹¹⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 62

¹²⁰ Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik* c.IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²¹ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²² İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; Mahluf,

4. Ali b. Necih el-Basrî¹²³ (ö. 234/849)
5. Asbağ İbnü'l-Ferec el-Mısrî¹²⁴ (ö. 225/840)
6. Ebu Abdillâh Nuaym b. Hammad el-Huzâî el-Mervanî¹²⁵ (ö. 228/843)
7. Ebu Ca'fer Musa b. Muaviye el-Kayrevanî¹²⁶ (ö. 225,226 / 840,841)
8. Ebu Heyseme Züheyr b. Harb en-Nesâî e Bağdadî¹²⁷ (ö. 234/849)
9. Ebu Salih Abdullâh b. Salih el-Mısrî¹²⁸ (ö. 223/838)
10. Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellam el-Bağdâdî¹²⁹ (ö. 224 / 839)
11. Ebu Zekeriya Yahya b. Maîn el-Bağdadî¹³⁰ (ö. 233/848)
12. İbrahim b. Hassan et-Trablusî¹³¹
13. Muhammed b. Musaffa el-Himsî¹³² (ö. 246/861)
14. Said b. Mansur el-Horasanî¹³³ (ö.227/842)

Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye, I,m76; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²³ Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²⁴ İbn Hâris, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a.mlf., *Siyer*, XII, 445; Buharî, Ebû Davud, Tirmizî ve Nesâî bir vasıtayla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 300

¹²⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²⁶ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94;Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.62

¹²⁷ İbn Hâris, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 15; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹²⁸ Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.62

¹²⁹ İbn Hâris, *Ahbaru'l-fukaha* s.126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.62

¹³⁰ İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; a.mlf., *Siyer*, XII, 445; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye* I, 76; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹³¹ İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.63

¹³² İbn Hâris, *Ahbaru'l-fukaha* s.123; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 63

¹³³ İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; İbnü'l-İmad, *Şezeretü'z-zeheb*, III, 362; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan* VII, 568

İbn Vaddâh'ın doğuya ikinci yolculuğu hakkında kesin bir tarih vermek mümkün değildir. İbn Hâris el-Huşenî, onun ikinci rihlesini 230 senesinde sonra yaptığını ifade etmektedir. Delil olarak da İbn Vaddâh'ın kendisine Mekkeli hocası Muhrız b. Seleme ile görüştüğünü söylemesini göstermektedir¹³⁴. Muhrız b. Seleme'nin 234/ 849 yılında vefat etmiş olduğu göz önünde bulundurulursa, İbn Vaddâh da ikinci yolculuğunu muhtemelen 231 ve 234 yılları arasında yaptığı söylenebilir.¹³⁵

İbnü'l-Faradî, İbn Vaddâh'ın ikinci yolculuğunda birçok şehirde yüz yetmiş beş hocadan hadis aldığını ifade etmektedir.¹³⁶ Kadı İyad ve İbn Ferhûn, bu konuda Muhammed b. Mes'ud'tan rivayetle İbnü'l-Faradî'ye muhalif olarak hadis aldığı hocalarının sayısının yüz altmış beş, Zehebî ise bu sayının yüz altmış olduğunu belirtmektedir.¹³⁷ Endülüs'te ilim tahsil ettiği on beş hocasıyla birlikte ilk yolculuğunda görüştüğü on dört hocası da düşünülürse, İbn Vaddâh iki yüze yakın hocadan ders almıştır.

İkinci yolculuğundan sonra Endülüs'e dönen İbn Vaddâh, beraberinde İmam Verş'in kıraatini getirmiştir. Nitekim rivayette şöyle denilmektedir: “Kari Ebu Amr, İbn Vaddâh'ın kıraati hakkında şöyle demiştir: “İbn Vaddâh kıraati, Abdüssamed b. Abdirrahman b. Kasım el-Mısırî'den o da Verş'ten almıştır ki, daha sonra Endülüs halkı bu kıraate itimad etmiştir. Bundan önce el-Gazi b. Kays'ın Nafi'den aldığı kıraate itimad ediyorlardı.”¹³⁸

Görüldüğü üzere İbn Vaddâh'ın gerçekleştirdiği bu iki yolculuk onun ilmî kişiliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu yolculuklar vesilesiyle İbn Vaddâh, Doğu-İslam dünyasının hadis kültürünü Endülüs'e getirmiş ve burada ömrünün sonuna kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

2.2. İbn Vaddâh'ın Hocaları

Daha önce de zikredildiği üzere İbn Vaddâh, ilim talebi maksadıyla gerçekleştirdiği ikinci rihlesinde Mekke, Medine, Cidde, Kudüs, Trablus, Kayrevan, Mısır, Askalan,

¹³⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.64

¹³⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.64

¹³⁶ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651.

¹³⁷ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medarik*, IV, 436; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180.

¹³⁸ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medarik*, IV, 436; Mahluf, *Şeceretü'n-nui'z-zekiyyer* I, 76; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296.

Horasan, Antakya, Adana, Tarsus, Misis,¹³⁹ Sûs¹⁴⁰, Kudüs, Halep, Dımaşk, Humus, Kûfe, Bağdat gibi şehirlerde değerli birçok hocadan ilim tahsil etmiştir.

Ahmed b. Ubade'den gelen rivayete göre İbn Vaddâh, raviler konusunda seçici davranmış, sadece sika olanlardan hadis almıştır.¹⁴¹ Bu da İbn Vaddâh'ın hocalarının değerini ifade etmektedir. İbn Vaddâh'ın ilim tahsil ettiği tespit edilen hocaları şöyledir:

1. Abdullah b. Ebî Hassan¹⁴² (ö. 226- 227 / 842)
2. Abdullah b. Muhammed b. Zerkun es-Serakustî¹⁴³
3. Abdullah b. Muhammed el-Muradî¹⁴⁴
4. Abdullah b. Yusuf et-Tâhertî¹⁴⁵
5. Abdurrahman b. Bekkar b. Necde¹⁴⁶
6. Abdurrahman b. Ömer el-Mısrî¹⁴⁷ (ö. 234 / 849)
7. Abdülmelik İbnü'l-Hasen el-Kurtubî¹⁴⁸ (ö. 232 veya 234 / 849)
8. Abdülhamid b. Musa¹⁴⁹
9. Ahmed b. Abdillâh b. Abdirrahîm b. Ebî Zür'a el-Berkî el-Mısrî¹⁵⁰
10. Ahmed b. Abdirrahman Mezhicî el-Kayrevânî¹⁵¹
11. Ahmed b. Bessam el-Kayrevânî¹⁵²
12. Ahmed b. Ebi Bekr b. Haris b. Zürâre b. Mus'ab¹⁵³

¹³⁹ Adana ovasında Ceyhan nehrinin batı yakasında Adana'ya 27 km uzaklıktan küçük bir yerleşim merkezidir. Arapça kaynaklarda “el-Massisa”, Batılı kaynaklarda “Missis”, şeklinde geçmekte, Türkçe’de ise “Misis” olarak anılmaktadır. Bkz. Ateş, Ali Osman, “ İlk Dört Asırda Adana Ve Çevresinde Hadis ”, Daha detaylı bilgi için bakınız: <http://ebelediye.ceyhan.bel.tr/sempozyum/ozetlerPDF/AL%C4%B0%20OSMAN%20ATE%C5%9E%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0%20%20C3%96ZET%C4%B0.pdf>

¹⁴⁰ Sus, Tunus'ta bir şehir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Sus%2C_Tunus

¹⁴¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 122

¹⁴² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

¹⁴³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 315

¹⁴⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 317

¹⁴⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 317

¹⁴⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Muammer *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 309

¹⁴⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbn Vaddâh onunla Mısır'da karşılaştığını ve sika olduğunu söylemektedir. Buhari, ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 309

¹⁴⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 319

¹⁴⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

¹⁵⁰ İbn Vaddâh ondan Mısır'da bir hadis yazmıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.297

¹⁵¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 296

¹⁵² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 295

13. Ahmed b. İsmail b. Ebi'z-Zinâd¹⁵⁴
14. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Bağdâdî¹⁵⁵ (ö. 241 / 856)
15. Ahmed b. Saîd¹⁵⁶
16. Ahmed İbnu'l-Havarî¹⁵⁷
17. Ahmed İbnü'l-Velid et-Tarsûsî¹⁵⁸
18. Avn b. Yusuf el-Huzâî (ö. 239 / 854)¹⁵⁹
19. Buhlûl b. Sâlih el-Kayrevânî¹⁶⁰
20. Dâvûd b. Cafer b. Ebî Sagîr el-Kurtubî¹⁶¹
21. Duhaym el-Endelüsî¹⁶²
22. Ebu Abbad el-Basrî¹⁶³
23. Ebu Abdillâh Abdülcebbar b. Muhammed el-Mısırî¹⁶⁴
24. Ebu Abdillâh Asbağ b. Ferec¹⁶⁵ (ö. 225 / 840)
25. Ebu Abdillâh Hâmid b. Yahya el Belhî¹⁶⁶ (ö. 242 / 857)
26. Ebu Abdillâh Hasen İbnü'l-Hasen b. Harb¹⁶⁷ (ö. 246 / 861)

¹⁵³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁵⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁵⁵ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; 164 / 779 yılında doğmuş olan İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, hafız hüccet, *Müsned*'in sahibidir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Dört büyük imamdan biridir. Alî b. Medinî, "İrtidat zamanı Allah bu dini Hz. Ebû Bekr ile destekledi. Mihnet günlerinde ise Ahmet b. Hanbel ile destekledi." diyerek onun değerini ifade etmiştir. *En-Nâsîh ve'l-mensuh, et-Tefsir, Fadailü's-sahabe, el-Mesâil* gibi birçok eserin sahibidir. 241/856 yılında vefat etmiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 298

¹⁵⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁵⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Aynı isim, Nuri Muammer'de Ahmed b. Ebi'l-Havarî şeklinde geçmektedir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 296

¹⁵⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 298

¹⁵⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 323

¹⁶⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 301

¹⁶¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.304

¹⁶² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.305

¹⁶³ İbn Vaddah ile Mısır'da karşılaşmıştır. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 301

¹⁶⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 309

¹⁶⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 436; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 645

¹⁶⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; ed-Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; Ebû Davud ondan rivayette bulunmuştur. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 302

27. Ebu Abdillah İsmail b. Abdillah b. Ebî Üveys¹⁶⁸ (ö. 226-227 / 842)
28. Ebu Abdillah Muhammed b. Âiz ed-Dimeşkî¹⁶⁹ (ö. 234 / 849)
29. Ebu Abdillah Muhammed b. Amr İbnü'l-Haccâc el-Gazzî¹⁷⁰
30. Ebu Abdillah Muhammed b. Bekkar İbnü'l-Reyyan¹⁷¹ (ö. 238 / 853)
31. Ebu Abdillah Muhammed b. Halîl el-Huşenî¹⁷²
32. Ebû Abdillah Muhammed b. İsa¹⁷³ (ö. 221 veya 222 / 837)
33. Ebu Abdillah Muhammed b. Kudâme¹⁷⁴
34. Ebu Abdillah Muhammed b. Mâhân el-Mıssısî¹⁷⁵
35. Ebû Abdillah Muhammed b. Rumh¹⁷⁶ (ö. 242-243 veya 248 / 863)
36. Ebu Abdillah Muhammed b. Said İbnü'l-Hakem b. Ebî Meryem¹⁷⁷
37. Ebû Abdillah Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer¹⁷⁸ (ö. 243 / 858)
38. Ebû Abdillah Müemmel b. Süleyman el-Endelüsî¹⁷⁹
39. Ebû Abdillah Nuaym b. Hammâd el-Mervezî¹⁸⁰ (ö. 228 / 843)

¹⁶⁷ Aslen Merv'lidir. Mekke'de oturmuştur. Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 302

¹⁶⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.123; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; İbnü'l-İmad, *Şezeretü'z-zehab*, III, 362; Zehebî, *el-İber*, I, 412; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a.mlf. *Siyer*, XII, 445 "İmam Malik'in kızkardeşinin oğludur. Buhari ve Müslim ondan tahricte bulunmuş, Ebu Davud ve Tirmizi de rivayette bulunmuştur. İbn Mace ise İbrahim b. Said el-Cevherî aracılığıyla ondan hadis almıştır." Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 299

¹⁶⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Ebu Davud ve Nesai ondan rivayette bulunmuştur. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 329

¹⁷⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s.295; Ebu Davud ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.331

¹⁷¹ Abdullah İbnü'l-Mübarek'ten hadis rivayet etmiş, kendisinden de Müslim ve Ebu Davud rivayette bulunmuştur. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 327

¹⁷² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Nesaî ondan rivayet etmiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 328

¹⁷³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 435; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 331.

¹⁷⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651

¹⁷⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124

¹⁷⁶ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Siyer*, XIII, 445; el-Mısrî nisbesine sahiptir. İbn Vaddâh onunla Mısır'da karşılaşmıştır. İmam Müslim ve İbn Mace'nin hocalarındandır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 328

¹⁷⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şezeretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76

¹⁷⁸ el-Adenî olarak bilinmektedir. İmam Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve İmam Nesâi de Muhammed b. Hâtim vasıtasıyla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 334

¹⁷⁹ Müemmel b. Süleyman, Kayrean'a yerleşmiş, İbn Vaddâh onunla burada karşılaşmış ve sema yoluyla hadis almıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 326

40. Ebu Abdilmelik Safvan b. Sâlih¹⁸¹ (ö. 237 / 852)
41. Ebu Abdirrahman Muhammed b. Abdillah b. Nümeyr¹⁸² (ö.234/ 849)
42. Ebu Abdirrahman Ubeydulah b. Muhammed Temimî¹⁸³
43. Ebu Ali Abdilaziz b. İmran b. Eyyub b. Miklas el-Huzâî¹⁸⁴
44. Ebû Ali Abdü's-Samed b. İbrahim b. Ebî Sükeyne¹⁸⁵
45. Ebu Ali el-Hasen b. İsa el Hürri¹⁸⁶
46. Ebû Ali el-Hasen b. Müdrîk b. Beşîr el-Basrî¹⁸⁷
47. Ebu Ali Hüseyin b.Mütevekkil el-Askalanî¹⁸⁸ (ö. 240 / 855)
48. Ebû Ali Mahmud b. Halid b. Yezîd¹⁸⁹ (ö. 249 / 864)
49. Ebu Amr Abdullah b. Ahmed b. Zekvân ed-Dimeşkî¹⁹⁰ (ö. 242 / 857)
50. Ebu Amr b. Hakîm b. Yusûf¹⁹¹
51. Ebu Amr el-Hâris b. Miskîn¹⁹² (ö. 250 / 865)
52. Ebu Bekr Ahmed İbnü'l-Kâsım¹⁹³
53. Ebu Bekr b. Abdillah Muhammed b. Ebî Şeybe¹⁹⁴ (ö.235 / 850)
54. Ebu Bekr Muhammed b. Ebî Attâb el-Bağdâdî¹⁹⁵ (ö. 240 / 855)

¹⁸⁰ Mısır'da oturmuştur. Buhârî ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 338

¹⁸¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 308

¹⁸² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Humejdî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 330.

¹⁸³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁸⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 312

¹⁸⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁸⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124

¹⁸⁷ Kendisinden İmam Nesâî ve İbn Mace rivayette bulunmuştur. İbn Vaddâh'ın ondan hadis yazdığını söylenmektedir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, 303

¹⁸⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s. 303

¹⁸⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Ebu Davud, Nesai ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 335

¹⁹⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125 Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 313

¹⁹¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

¹⁹² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endeliis*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, s.76; Ebû Dâvud, Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 301

¹⁹³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

¹⁹⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Humejdî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; *el-Musannef, el-Müsned, et-Tefsîr* isimli eserlerin sahibidir. Buhari, Müslim, Ebu Davud, İbn Mace, Nesai'de bir vasıtayla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 316

55. Ebu Bekr Muhammed b. İsmâil et-Taberânî¹⁹⁶
56. Ebu Bekr Muhammed b. Mesud¹⁹⁷
57. Ebû Ca'fer¹⁹⁸
58. Ebu Ca'fer Ahmed b. Saîd İbnü'l-Hakem b. Ebî Meryem¹⁹⁹ (ö.253/ 858)
59. Ebu Ca'fer Hârun b. Saîd el-Eylî²⁰⁰ (ö. 253 / 858)
60. Ebu Ca'fer Muhammed b. Süleyman el-Ensari²⁰¹ (ö. 234 / 849)
61. Ebu Ca'fer Musâ b. Muaviye es-Sumadihî (ö. 225 veya 226 / 841)²⁰²
62. Ebu Cafer et-Tarsûsî²⁰³
63. Ebu Cafer Hamid b. Yunus et-Tarsûsî²⁰⁴
64. Ebu Cafer Mehdî b. Cafer²⁰⁵
65. Ebu Cafer Muhammed b. Adem el-Mıssîsî²⁰⁶
66. Ebu Cafer Muhammed b. Ferrûh²⁰⁷
67. Ebû Eyyûb²⁰⁸
68. Ebu Eyyub Süleyman b. Abdirrâhman ed-Dımeşki²⁰⁹

-
- ¹⁹⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Müslim ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 330
- ¹⁹⁶ İmam Nesâî de ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 327
- ¹⁹⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179
- ¹⁹⁸ İbnü'l-Faradî, el-Busî şeklinde vermiştir. İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 300
- ¹⁹⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, 134; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; *Cezvetü'l-muktebis* ve *Bugyetü'l-mültemis*'te "Ahmed" yerine "Muhammed" yer almaktadır. Nuri Muammer bunun hatalı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 296
- ²⁰⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179. "Ebu Davud, en-Nesai ve İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 339
- ²⁰¹ İbn Haris aslen Enbarlı olduğunu söylemektedir. İbn Hacer ise, Ebu Davud, Bakî b. Mahled, İbn Ebî Asım, Yakub b. Şeybe gibi isimlerin ondan hadis aldığını belirtmektedir. Nuri Muammer de "Ebu Harun" künyesiyle zikreder. Bkz. İbn Haris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.329
- ²⁰² Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Veki b. Cerrah, Fudayl b. İyaz, Ali b. Mehdi, Cerir b. Abdillâh hocalarından bazısıdır. Talebeleri arasında ise Sahnun, İbn Vaddah, Ahmed b. Yezid el-Kuraşî vardır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 336
- ²⁰³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 300
- ²⁰⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124
- ²⁰⁵ İbn Haris, aslen Horasanlı olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124
- ²⁰⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124
- ²⁰⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651
- ²⁰⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 300

69. Ebû Eyyub Süleyman b. Süleym el-Habâirî²¹⁰
70. Ebu Hafs Amr b. Osman b. Sa'd b. Kesir b. Dinar²¹¹ (ö. 250 / 865)
71. Ebu Hafs Harmele b. Yahya Tucîbî el-Mısırî²¹² (ö. 243)
72. Ebû Hâlid Yezid b. Hâlid²¹³ (ö. 323 / 938)
73. Ebu Hayseme Mus'ab b. Saîd el-Harrânî²¹⁴
74. Ebu Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesai²¹⁵ (ö. 234 / 849)
75. Ebû Husayn b. Yahyâ b. Süleymân er-Râzî²¹⁶
76. Ebu İshak et-Tarsusî²¹⁷
77. Ebu İshak İbrahim b. Hişam el-Gassanî ed-Dimeşkî²¹⁸ (ö. 238/ 853)
78. Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Mekki²¹⁹ (ö. 237 / 852)
79. Ebu İshak İbrahim İbnü'l-Kâlâ²²⁰
80. Ebû Kâmil el-Cahderî Fudayl b. Hüseyin el-Basrî²²¹ (ö. 237/ 852)
81. Ebu Mervan Abdülmelik b. Habîb el-Missîsî²²² (ö.240 / 855)
82. Ebû Mervan Abdülmelik b. Habîb el-Sülemî²²³

- ²⁰⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 307
- ²¹⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123
- ²¹¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Ebu Davud, Nesai ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 323
- ²¹² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnü'l-Faradî'de "Nuceybi" şeklindedir. Bkz. İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646 ; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Siyer*, XII, 445. Hadiste hafızdır. Müslim ve İbn Mace, ondan rivayette bulunmuşlardır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 302
- ²¹³ Remlelidir. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 349
- ²¹⁴ İbn Haris aslen Harranlı olduğunu söylemektedir. Bkz. el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124
- ²¹⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Tirmizi hariç *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan hadis almıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 297
- ²¹⁶ İsmi ve künyesi birdir. İbn Vaddâh onunla Mısır'da görüşmüştür. *Ahbaru'l-fukaha*'da Hüseyin şeklindedir. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 300
- ²¹⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124
- ²¹⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 295
- ²¹⁹ İmam Şafîî'nin amcasının oğludur. İbn Mâce, Müslim *Sahih* dışında, en-Nesai de bir vasıtayla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.294
- ²²⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 294
- ²²¹ Buharî, İmam Müslim, Ebû Davud ve İmam Nesâi de Zekeriya es-Siczi vasıtasıyla rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 324
- ²²² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Humeydi, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Ebu Davud ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 317
- ²²³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; Aslen Tuleytulalı olup önce Kurtuba sonra İlbira'ya yerleşmiştir. Endülüs'te ilim tahsil ettikten sonra 207 veya 208/ 823'te ilim yolculuğuna başlamış, 210 / 825'te Endülüs'e geri dönmüştür. Halife

83. Ebu Mervan Hişam b. Hâlid ed-Dımeşki²²⁴ (ö. 249 / 859)
84. Ebu Mervan Muhriz b. Seleme el-Adeni²²⁵ (ö. 234 / 849)
85. Ebû Muhammed Abdullah b. Yahya el-Kaysî es-Serakustî²²⁶
86. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ya'kub b. Ebî Abbâd el-Kalzemi²²⁷
87. Ebu Muhammed Amr b. Hafs es-Sekafi²²⁸
88. Ebu Muhammed b. Kâsım b. İsa²²⁹
89. Ebu Muhammed Saîd İbnü'l-Hakem el-Mısırî²³⁰ (ö. 224 / 839)
90. Ebu Muhammed Yahya b. Yahya el-Leysi²³¹ (ö. 233 veya 234 / 849)
91. Ebû Mus'ab Ahmed b. Ebî Bekr ez-Zührî²³² (ö. 242 / 857)
92. Ebu Musa²³³
93. Ebu Musa el Basrî²³⁴
94. Ebu Musa Harun b. Abbad el-Ezdî el-Mıssısî²³⁵
95. Ebu Musa Harun b. Abdillah el-Hammâl el-Bağdâdî²³⁶ (ö. 243 / 858)
96. Ebû Mûsa İsa b. Hammad ez-Zugbe²³⁷ (ö. 248 / 863)

Abdurrahman b. Hakem'in teveccühünü kazanmış ve müsteşarı olmuştur. Aynı zamanda şair ve edib olan İbn Habîb'ten Endülüslü birçok kişi hadis dinlemiştir. Kaynaklar onu iyi bir hadîşçi olarak değerlendirmemektedir. İbn Vaddâh da hadis rivayetinde tesahül gösterdiği için ondan tahricte bulunmamıştır. *El-Vadiha, Edebü'n-nisa* gibi otuz dörde yakın eserin sahibidir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, 318; Kurt, *Endülüslü'te Hadis*, s. 256

224 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Ebu Davud ve İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî* s. 340

225 Ebu Davud ve İbn Mace de ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s.326

226 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 317

227 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 310

228 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

229 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

230 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Buhari ve Müslim ondan tahricte bulunmuştur. İbn Vaddâh da onun sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.306

231 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; İbnu'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 435; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 348

232 İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s. 296

233 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

234 İbn Vaddâh ile Mısır'da karşılaşmıştır. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.301

235 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Ebu Davud ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 339

236 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Buhari dışındaki *Kütüb-i Sitte* müellifleri ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 339

237 İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Müslim, Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 323

97. Ebu Musa İsa b. Yunus et-Tarsûsî²³⁸
98. Ebu Musa Süleyman b. Abdirrahman b. Şurahbil ed-Dimeşki²³⁹
99. Ebu Müslim el-Bağdadî²⁴⁰
100. Ebû Nasr Mansûr b. Ebî Mezâhim el-Bağdâdî²⁴¹ (ö. 235 / 850)
101. Ebu Necde Yezîd b. Mücâlid²⁴²
102. Ebu Nuaym Ubeyd b. Hişâm el-Kalânîsî el-Cürcânî el-Halebî²⁴³
103. Ebu Osman Amr b. Yahyâ²⁴⁴
104. Ebû Osman Said b. Mansur el-Mervezî²⁴⁵ (ö. 227 / 842)
105. Ebu Saîd Abdurrahman b. İbrahim Duhaym²⁴⁶ (ö. 245 / 860)
106. Ebu Saîd Hamza b.Saîd²⁴⁷
107. Ebu Saîd Sahnun b. Abdüsselam b. Said et-Tenûhî²⁴⁸ (ö. 240 / 855)
108. Ebû Saîd Yahya b. Süleyman el-Cu'fî el-Kûfî²⁴⁹ (ö. 239 / 854)
109. Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih el-Mısırî²⁵⁰ (ö. 223 / 838)
110. Ebu Salih el-Hakem b. Musa el-Kantarî el-Bağdadî²⁵¹ (ö.232 / 847)

²³⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî* s.339

²³⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s. 307

²⁴⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

²⁴¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Müslim, Ebu Davud ve Nesai de bir vasıtayla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.335

²⁴² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

²⁴³ Daha sonra Haleb'e yerleşmiştir. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 320

²⁴⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.123

²⁴⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II , 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; Zehebî, *el-İber*, I, 412; a.g.m., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; İbn Hacer, *Lisanu'l-Mizân*, VII, 568; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Aslen Horasanlı olup İmam Malik, Leys b. Sa'd ve Ebu Avane'den rivayette bulunmuştur. Ebû Dâvûd ve Müslim ondan rivayette bulundu, Buharî'de bir tane hadis almıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s. 307

²⁴⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; ed-Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; Tirmizi dışındaki *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 309

²⁴⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Ebu Davud ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 304

²⁴⁸ İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 295; Keskin zekası nedeniyl Sahnun lakabı verilmiştir. İbn Vaddah' ın Maliki fikhını aldığı hocasıdır. Endülüs ve Magrib'te Maliki mezhebinin yayılmasında emeği vardır. *El-Müdevvene* isimli eserin müellifidir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 310

²⁴⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126; Buhari ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 343

²⁵⁰ Kadı İyad ve İbn Ferhûn ilk rihlesindeki hocalar içerisinde zikreder. Bkz. Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Buhari, Tirmizi ve İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 314

²⁵¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Buhari, Müslim, Ebu Davud ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.304

111. Ebû Sehl Hâtim b. Câbir et-Tarablusî²⁵²
112. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî²⁵³ (ö.222,223, 224 / 839)
113. Ebû Vehb Abdül-ala b. Vehb el-Kurtubî²⁵⁴
114. Ebu Ya'kub İshak b. Ebî İsrail el-Mervezî²⁵⁵ (ö. 245 veya 246 / 861)
115. Ebû Ya'kub İshak b. Mansûr el-Mervezî²⁵⁶ (ö. 251 / 866)
116. Ebu Ya'kub Yusuf b. Adıyy el-Kûfî²⁵⁷
117. Ebu Yahya Zekerıya b. Yahya²⁵⁸
118. Ebû Yusuf Ya'kub b. Humeyd b. Kâsib²⁵⁹
119. Ebu Yusuf Yakub b. Ka'b b. Hâmid el-Antakî²⁶⁰
120. Ebu Zekerıya Yahya b. Maîn²⁶¹ (ö. 233)

²⁵² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.123

²⁵³ *Kitabu'l-Kıraat, Kitabu'l-Garibi'l-Musannef, Kitabu'l-Emsal* gibi birçok önemli eserin sahibidir. Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Saîd el-Kattan, Hüseyim b. Beşir hocaları arasındadır. Buhari, Ebu Davud, Tirmizi ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 324

²⁵⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 308

²⁵⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 154; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Tarihu'l-Islam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a. mlf., *Siyer*, XII, 445

²⁵⁶ Ebû Davud dışındaki Kütüb-i Sitte'nin bütün müellifleri ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 298

²⁵⁷ Buhârî'nin hocalarındandır. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.350.

²⁵⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

²⁵⁹ Buhârî ve İbn Mâce ondan hadis rivayet etmiştir. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 116; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 646; a. mlf., *Siyer*, XII, 445; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 349

²⁶⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.350

²⁶¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Mahluf, *Şeceretü'n nuri'z zekiye*, I, 76; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Yahya b. Maîn'in doğumu 158 / 773 yılının sonlarına rastladığı belirtilir. Abdüsselam b. Harb, Abdullah İbnü'l-Mübarek, Hafs b. Gıyas, Abdürrezzak es-San'anî, Süfyan b. Uyeyne ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayet etmiştir. Yahyâ b. Maîn, yaşadığı devrin cerh ve ta'dil âlimleri arasında bir otoritedir. Muasır âlimler ve hocalarının takdir ve güvenini kazanmıştır. Hadis ilmindeki imâmlığı yanında fazilet ve üstünlüğünü de kabul etmişlerdir. Yahyâ'nın ilmî otoritesi, muhaddis ve münekkitlerin her zaman, müsbet değerlendirmelerine mazhar olmuştur. Otoriteliği yanında, son derece verâ sahibi de olan Yahyâ, zahidâne bir hayat yaşamıştır. O, İslâm'ın temel kaynaklarından, Kur'an'dan sonra ikinci sırada yer alan "Sünnet"i toplamak (tedvîn) ve ulaşabildiği bütün hadisleri bir araya getirmek için çok çaba sarfetmiş, kendisini tamamen hadîse adamıştır. İbn Hibbân (ö.354/965) bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Yahyâ b Maîn dindâr ve fazilet ehli bir kimse idi. O, Sünnet'i toplayıp bir araya getirmek için dünyadan el etek çekmiş, bu yolda çok çaba sarfetmiştir. Onun bütün işi, hadisleri bir araya toplamak ve ezberlemek olmuştur. Böylece o, Peygamber'den (s.a.) nakledilen hadis ile sahâbe ve tabîinden nakledilen haberlerde kendisine müraaat edilen bir imâm olmuştur. Bkz. Ağırman, Cemal, "Yahya b. Maîn'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti Ve Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, Sayı: 1, s.76-94

121. Ebû Zekeriyâ Yahya b. Eyyûb el-Bağdâdî²⁶² (ö. 284 / 899)
122. Ebu Zübeyd Vesime b. Muhammed b. Furat²⁶³
123. Ebu'l- Hasen Ali b. Abdillâh b. Necîh el-Basrî²⁶⁴ (ö.234 / 849)
124. Ebu'l-Abbas el-Velid b. Utbe el-Eşcâî ed-Dimeşkî²⁶⁵ (ö. 240 / 855)
125. Ebu'l-Bişr Zeyd İbnü'l-Bişr el-Hadramî el-Mısırî²⁶⁶
126. Ebu'l-Ezher Abdüssamed b. Abdirrahman²⁶⁷ (ö. 231 veya 235/850)
127. Ebu'l-Fadl Salih b. Muhammed²⁶⁸
128. Ebu'l-Fadl Sehl b. Mes'ade et-Tarsusî²⁶⁹
129. Ebu'l-Fadl Şuca b. Mahled el-Begavî²⁷⁰ (ö. 235/ 850)
130. Ebu'l-Ferec el-Ezrak b. Süleyman²⁷¹
131. Ebu'l-Hasen Adem b. Ebî İyas el-Askalanî²⁷² (ö. 220 veya 221/ 836)
132. Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Salih²⁷³
133. Ebu'l-Hasen Âsım b. Ali b. Âsım el-Vâsıtî²⁷⁴ (ö. 221 / 836)
134. Ebu'l-Heysen Sa'd b. Yezîd el-Adenî²⁷⁵
135. Ebu'l-Kasem Eban b. İsa b. Dinar el-Kurtubî²⁷⁶ (ö. 262 / 877)

²⁶² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Nesai ondan rivayet bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 342

²⁶³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 342

²⁶⁴ Aslen Medine'li olup Basra'da doğup büyümüştür. Buhârî, Ebû Davut, Tirmîzi, Nesâî, İbn Mâce rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 320

²⁶⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Ebu Davud'un hocalarındandır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 342

²⁶⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî* s. 306

²⁶⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125 Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Verş kiraatini aldığı hocasıdır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 312

²⁶⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

²⁶⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

²⁷⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Müslim, Ebu Davud ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 307

²⁷¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

²⁷² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Humeydî , *Cezvetü'l muktebis*, s.94; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646. Aslen Horasanlıdır, Bağdat'ta yetişmiştir. Daha sonra ilim talebi maksadıyla Kûfe, Basra, Hicaz ve Şam'a gitmiştir. Askalanî vatan edindiği için Askalanî nisbesine sahiptir. Şu'be'den sem'a yoluyla birçok sahih hadis almıştır. Buhârî'nin hocalarındandır. 88 yaşındayken 220 veya 221 / 836 yılında vefat etmiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 293

²⁷³ Kufeli olup Trablus'ta oturmuştur. Bkz. El-Huşeni, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 296

²⁷⁴ Buhârî, et-Tirmîzi ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 308

²⁷⁵ İbn Vaddâh onunla Mekke'de karşılaşmıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 306

136. Ebu'l-Kasım Abdullah b. Abdulcebbar el-Habâirî²⁷⁷ (ö. 235 / 850)
137. Ebu'l-Tâhir Ahmed b. Amr İbnü's-Serh²⁷⁸ (ö.249,250 ,253 / 868)
138. Ebu'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed-Dımeşki²⁷⁹ (ö. 245 / 860)
139. el-Feth es-Sûsî²⁸⁰
140. Hafs b. Ömer b. Zeyd²⁸¹
141. Hafs b. Yesar²⁸²
142. Halid b. Amr es-Selefî el-Hımsî²⁸³
143. Hasen b. Ziyad er-Rummanî et-Tarsûsî²⁸⁴
144. İbrahim b. Dînar²⁸⁵
145. İbrahim b. Ebi Talib²⁸⁶
146. İbrahim b. Ebi'l-Feyyad²⁸⁷
147. İbrahim b. Eyyub el-Havranî²⁸⁸
148. İbrâhim b. Hassân et-Tarablusî²⁸⁹
149. İbrahim b. Muhammed b. Yusuf el-Firyabî el-Makdisî²⁹⁰
150. İbrahim b. Muhtar²⁹¹
151. İbrahim b. Musa et-Tarsûsî²⁹²
152. İbrahim b. Nuh el-Mıssısî²⁹³

²⁷⁶ Babası İsâ b. Dînâr'dan hadis aldı. İlim talebi maksadıyla rihle yaptı. İmam Sahnûn ve diğerlerinden ilim tahsil etti. Endülüs'lü meşhur birçok isim ondan ilim tahsil etti. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.293

²⁷⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 314

²⁷⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Ebû Dâvud, Nesâi ve İbn Mace ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 297

²⁷⁹ Buhârî *Sahîh*'inde, Ebû Dâvûd, İmam Nesâi ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde, et-Tirmîzî'de Buhârî vasıtasıyla ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 340

²⁸⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

²⁸¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

²⁸² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126

²⁸³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 304

²⁸⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124

²⁸⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

²⁸⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

²⁸⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

²⁸⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124

²⁸⁹ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.294

²⁹⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Künyesi Ebu İshak'tır. İbn Mâce ondan hadis almıştır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*

²⁹¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

²⁹² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

153. İbrahim b. Tayfûr et-Tarsusî²⁹⁴
154. İbrahim İbnü'l-Heysen el-Mısırî²⁹⁵
155. İbrahim İbnü'l-Münzir el-Hizamî²⁹⁶ (ö. 236 / 851)
156. Kasım b. Osman el-Cûî²⁹⁷
157. Kesîr b. Ubeyd el-Mezhicî²⁹⁸ (ö. 247 veya 250 / 865)
158. Mes'ud b. Mes'ade²⁹⁹
159. Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahîm el-Berkî³⁰⁰ (ö. 249 / 864)
160. Muhammed b. Abdillâh es-Sehmî³⁰¹
161. Muhammed b. Bişr et-Tarablusî³⁰²
162. Muhammed b. Ebi's-Serî el-Askalanî³⁰³ (ö. 238 / 853)
163. Muhammed b. Halid el-Eş'ec el-Endelüsî³⁰⁴ (ö. 220 veya 224 / 839)
164. Muhammed b. Hammad el-Horasanî³⁰⁵
165. Muhammed b. Hassan b. Hâlid ed-Dabbî el-Bağdâdî³⁰⁶
166. Muhammed b. Hassan el-Antakî³⁰⁷
167. Muhammed b. Mahfuz³⁰⁸
168. Muhammed b. Muaviye el-Hadramî³⁰⁹
169. Muhammed b. Muhacir³¹⁰

²⁹³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

²⁹⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 133.

²⁹⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 295

²⁹⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Künyesi Ebu İshak'tır. Buharî ve İbn Mace'nin hocalarındandır. Tirmizî ve Nesâî bir vasıtayla ondan rivayet etmiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 295

²⁹⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

²⁹⁸ Ebû Davur, en-Nesâî ve İbn Mace'nin hocalarındandır. Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 326

²⁹⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 117

³⁰⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 329

³⁰¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 330

³⁰² İbn Hâris el-Huşenî aslen Basralı olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

³⁰³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.125; İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 355.

³⁰⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnü'l-Faradî, *Târihu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 327

³⁰⁵ İbn Hâris el-Huşenî'ye göre Horasanlı tek hocasıdır. Bkz. İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.327

³⁰⁶ Ebû Davud'un hocalarındandır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 327

³⁰⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.327

³⁰⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

³⁰⁹ Malik ve Leys b. Sa'd'ın ravisidir. Bkz. El-Huşeni, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 123

170. Muhammed b. Mübarek³¹¹
171. Muhammed b. Osman el-Esbâhî³¹²
172. Muhammed b. Süleyman³¹³ (ö. 245-246 / 861)
173. Muhammed b. Ubeyd el Himyerî³¹⁴
174. Muhammed b. Yahya b. İsmail es-Sadeffî³¹⁵
175. Muhammed İbnü'l-Haris el-Müezzîn³¹⁶
176. Mükrim b. Muhrız³¹⁷
177. Nasr b. Asım el-Antakî³¹⁸
178. Nasr b. Muhacir³¹⁹ (ö.230'dan sonra / 845 ten sonra)
179. Saîd b. Abdûs³²⁰
180. Said b. Hassan³²¹ (ö.236 / 851)
181. Süreyc b. Yunus el-Bağdadî³²² (ö.235 / 850)
182. Yahya b. Câbir es-Sûsî el-Kayrevanî³²³
183. Yahyâ b. Süleyman el-Cu'ffî el-Kayrevânî³²⁴
184. Yahya b. Yezîd el-Ezdî el-Kurtubî³²⁵ (ö. 232 / 847)
185. Yahya b. Yezîd el-Mısırî³²⁶
186. Yahya b. Zekerıyyâ b. Muhammed İbnü'l-Hakem³²⁷

³¹⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

³¹¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*, VII, 568; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296

³¹² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124

³¹³ İbn Haris, onun Missisa müftülüğü yaptığını ve Lüveyn olarak bilinmekte olduğunu söylemiştir. Ebû Davud ve Nesai ondan hadis almıştır. Bkz. El-Huşeni, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 329

³¹⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124

³¹⁵ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

³¹⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

³¹⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.335

³¹⁸ El-Huşeni, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; Ebu Davud ondan rivayet bulunmuştur. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 338

³¹⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.124; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651.

³²⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651

³²¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281 - 290, s. 296; Muammer *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 306

³²² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.123; Buhari, Müslim ve Nesâi, rivayette bulunmuşlardır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 306

³²³ Susî diye bilinir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 342

³²⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 343

³²⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 348

³²⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125

³²⁷ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 126; İbn Vaddâh onunla Kayrevan'da karşılaştığını söylemiştir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 343

187. Züheyr b. Abbad el-Kûfi³²⁸ (ö. 238 / 853)

2.3. İbn Vaddâh'ın Talebeleri

Endülüs'te uzun bir süre hocalık yapan İbn Vaddâh'tan meşhur birçok isim ilim tahsil etmiştir. Onun öğrencileriyle yakından ilgilenmesi ve onlara karşı gösterdiği muhabbettendir ki çok sayıda talebe onun derslerine katılmıştır.³²⁹ Onun bu samimiyeti talebelerinde de yankı bulmuş, onlar da hocaları İbn Vaddâh'a yapılan haksızlığa tepki göstermiştir. Nitekim talebesi İbn Zerrâd'ın başından geçen bir hadise buna güzel bir örnektir.

Ahbaru'l-fukaha'da yer alan Osman b. Abdirrahman'dan gelen rivayete göre İbn Zerrâd, Muhammed b. Abdisselam el-Huşenî'nin yanında olduğu birgün, kâri, okuyuşunda hata etmiş bunun üzerine el-Huşenî “Bunu o Ubyatlı'dan³³⁰ mı görüyorsunuz?” diyerek küçümsemiştir. Bunun üzerine İbn Zerrâd, el-Huşenî'nin Arap asabiyetini bildiğinden İbn Vaddâh'ın aslının mevali olduğunu açıklamakta tereddüt etmiş ve “İbn Vaddâh'ın küçümsendiği mecliste ben oturmam” demiştir. el-Huşenî'de “Bunun alicenaplık olduğunu mu zannediyorsun” diyerek karşılık vermiştir.³³¹

İbn Vaddâh, kendisi zühd ve takva eksenli bir hayat yaşadığı gibi bunu talebelerine de vasiyet etmiştir. Talebesi Vehb b. Meserre'ye vasiyeti şöyledir: “Sana Allah'tan korkmayı, ana-babaya iyilik etmeyi, Kur'an'dan bir bölümü ezberlemeni, insanlardan uzak kalmanı tavsiye ediyorum. Çünkü iki kişinin hased ve nemimesinden tek kalan salim olabilir.³³²

İsabel Fierro, makalesinde İbn Vaddâh'ın talebelerinden yüz kırk beşinin faaliyetleri hususunda yaptığı araştırmada, bunların yarısının fıkıh ile, %13'ünün ise hadisle ilgilendiğini ve bunun sonucunda Endülüs'te hadis ilminin tanınmasını sağlayan kişinin

³²⁸ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbnu'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 651; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a. Mlf., *Siyer*, XII, 445

³²⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 96

³³⁰ Araştırmalarımıza rağmen **أوبيط** kelimesinin tam olarak ne anlama geldiğini bulunamamıştır. Bir yer veya kabile ismi olduğu tahmin edilmektedir.

³³¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s.126

³³² Kadı İyad, *Terîbü'l-medarik*, IV, 440

çekirdekten bir hadisçi olan Bakî b. Mahled değil, hadisçi kimliğinin yanı sıra Mâlikî olduğu da bilinen İbn Vaddâh olduğu kanaatine vardığını ifade etmektedir.³³³

İbn Vaddâh'ın iki yüz on altı talebesi olduğu zikredilmekle³³⁴ birlikte tespit edilebilen öğrencilerinin isimleri şöyledir:

1. Abdullah b. Abdisselam b. Kalmûn el-Kurtubî³³⁵ (ö.302-308 / 913)
2. Abdullah b. Esved b. Ebû Muhammed el-Levrekî³³⁶ (ö. 363 / 978)
3. Abdullah b. Halef el-Lahmî el-Abbâsî el-İşbilî³³⁷ (ö.330 / 945)
4. Abdullah b. Hürr b. Saîd el-Kurtubî³³⁸ (ö.310 / 925)
5. Abdullah b. Hüzeyl b. Kudaa el-Ceyyanî³³⁹
6. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî³⁴⁰ (ö. 300 / 915)
7. Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Ehdab³⁴¹
8. Abdullah b. Ömer İbnü'l-Hattab el-İşbilî³⁴² (ö. 276 / 891)
9. Abdulvâhid b. Hamdun el-İlbirî³⁴³ (ö.315 / 930)
10. Abdulvehhâb b. Hazm el-Kurtubî³⁴⁴
11. Ahmed b. Abdillâh el-Kurtubî³⁴⁵
12. Ahmed b. Abdillâh İbnü'l-Ferec el-Kurtubî³⁴⁶ (ö. 303 / 918)
13. Ahmed b. Abdirrahman el-Kurtubî³⁴⁷
14. Ahmed b. Ahmed b. Ebî Tâlib el-Kurtubî³⁴⁸ (ö. 304 / 919)
15. Ahmed b. Hukeym b. Râfî el-Cuzamî³⁴⁹
16. Ahmed b. İsmâil b. Hişâb el-Kurtubî³⁵⁰
17. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî el-Belensî³⁵¹

³³³ Fierro, “Hadis’in Endülüs’e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, s. 257

³³⁴ Fierro, “Hadis’in Endülüs’e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, s. 257

³³⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³³⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

³³⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³³⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³³⁹ el-Kurtubî nisbesine de sahiptir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³⁴⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³⁴¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³⁴² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

³⁴³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

³⁴⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

³⁴⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁴⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁴⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁴⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363

³⁴⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363

³⁵⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363

³⁵¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

18. Ahmed b. Muhammed b. Abdurrabbih el-Kurtubî³⁵² (ö.328 / 943)
19. Ahmed b. Muhammed b. Misver b. Amr el-Kurtubî³⁵³ (ö. 344 / 959)
20. Ahmed b. Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî³⁵⁴
21. Ahmed b. Muhammed İbnü'r-Rûmî el-Kurtubî³⁵⁵
22. Ahmed b. Muharib b. Katan el-Kurtubî³⁵⁶
23. Ahmed b. Yahya b. Yahya el-Leysî el-Kurtubî³⁵⁷ (ö. 299 / 914)
24. Ahmed b. Zekeriya b. Yahya el-Kurtubî³⁵⁸ (ö. 268 / 883)
25. Ahmed İbnü'l-Hasen³⁵⁹
26. Ali b. Muhammed el-Kurtubî³⁶⁰ (ö. 306 / 921)
27. Asbağ b. İsa b. Müsenna el-Kurtubî³⁶¹
28. Asbağ b. Ziyâd b. Rafî b. Mansur³⁶² (ö. 310 veya 311 / 926)
29. Bakî İbnü'l-Âsî el-Kurtubî³⁶³ (ö. 324 / 939)
30. Bekr b. Abdilmelik es-Sadefî es-Serakustî³⁶⁴
31. Ebû Abdillâh Abdülbasîr b. İbrahim³⁶⁵
32. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Meserre³⁶⁶(ö.319 /934)
33. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Mugîs el-Kurtubî³⁶⁷
34. Ebû Abdillâh Muhammed b. Azra el-Hicarî³⁶⁸ (ö. 313 / 928)
35. Ebû Abdillâh Muhammed b. Futays b. Vâsıl el-İlbirî³⁶⁹ (ö. 319)

³⁵² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁵³ Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l- mültemis*, s. 134; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf., *Siyer*, XIII, 445; a. mlf., *Zehebî, Tarihu'l-Islam*, sene 281-290, s. 295; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

³⁵⁴ Babası hayattayken vefat etti. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

³⁵⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁵⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁵⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

³⁵⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

³⁵⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363

³⁶⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

³⁶¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

³⁶² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

³⁶³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

³⁶⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

³⁶⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

³⁶⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375

³⁶⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375

³⁶⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

³⁶⁹ 250 / 864'ten 254 / 868'e kadar Endülüs'te, Ebû Zeyd Abdurrahman b. İbrâhim İbn Târik'il-Feras el-Kurtubî'den (ö. 258 / 871), Abdülmelik İbnü'l-Mâcişûn'un kitaplarını ve yine Ebû Zeyd'in es-Semaniye'sini, İbn Müzeyyen'den (ö. 259 / 872) İbn Mutarrif ve Yahya el-Leysî'nin rivayetlerini, yine İbn Müzeyyen'in *Kitabu Tefsîri'l-Muvatta*, *Kitabu Fadâil'il-Kur'an*, *Kitabu'l-Mustaksiye fi'l-Muvatta* ve *Kitâbu Ricâl'il-Muvatta*'ını, Utbî'den (ö. 254 / 868) de *el-*

36. Ebû Abdillâh Muhammed b. Gâlib el-Kurtubî³⁷⁰ (ö.295 / 910)
37. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâlid el-Beccânî el-İlbirî³⁷¹ (ö.317/ 932)
38. Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Hicarî³⁷² (ö.305 /920)
39. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el- Kurtubî³⁷³ (ö. 331 / 946)
40. Ebû Abdillâh Muhammed b. Kâsım el-Kurtubî³⁷⁴ (ö. 328 / 943)
41. Ebû Abdillâh Muhammed b. Seleme b. Habîb et-Tutflî³⁷⁵
42. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ubeydûn el-Kurtubî³⁷⁶ (ö. 368 / 983)
43. Ebû Abdillâh Süleyman b. Kureyş el-Maridî³⁷⁷ (ö. 329 / 944)
44. Ebû Abdilmelik Hasen b. Ubeydillâh el-Kurtubî³⁷⁸ (ö. 336 / 951)
45. Ebû Abdilmelik Muhammed b. Abdillâh el-Kurtubî³⁷⁹ (ö.338/953)
46. Ebû Amr Ahmed b. Ubâde er-Ruaynî el-Kurtubî³⁸⁰ (ö. 322/ 937)
47. Ebû Amr Ahmed b. Abdillâh b. Saîd el-Kurtubî³⁸¹ (ö. 345 / 960)
48. Ebu Amr Ahmed b. Bişr b. Muhammed el-Kurtubî³⁸² (ö. 327 / 942)
49. Ebu Amr Ahmed b. Hâlid (İbnü'l-Cebbâb) el-Kurtubî³⁸³ (ö. 322 / 937)

Müdevvne ve el-Mustaraca mine'l- Esmia'yı dinlemiştir. Doğu'ya yaptığı yolculukta yaklaşık iki yüz şeyhten hadis dinlemiştir. Şecera b. İsa b. Şecera'nın (ö. 262 / 875), Ali b. Ziyad'tan naklettiği Süfyan es-Sevrî'nin *el-Câmiu'l-Kebîr*'ini Endülüs'te rivayet etmiştir. Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 376; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 279

³⁷⁰ Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 376

³⁷¹ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 374

³⁷² Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 372

³⁷³ Muammer, Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî, s. 373; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 275

³⁷⁴ El-Beyyânî olarak da bilinir. 294 / 906'da başlayan ilim yolculuğu, dört sene sürmüş, yüz altmış üç alimden hadis dinlemiştir. İmam Nesâî'den Mısır'da *Sünen*'i dinlemiş, Ebû Hafs Amr b. Fellas'ın *Kitabu Tad'if'ir-Rical* adlı eserini Endülüs'te rivayet etmiştir. Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s.376; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 280

³⁷⁵ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 374

³⁷⁶ İbn Vaddâh'tan on bir yaşındayken onun rivayetlerini içeren bir kitabını ve *el-Müdevvne*'yi en son dinlemiş ve rivayeti için ondan icazet almıştır. Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 375; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 284

³⁷⁷ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 368

³⁷⁸ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 367

³⁷⁹ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 375

³⁸⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II,647; a.mlf, *Tarihu'l-İslam*; sene 281 - 290, s. 296; a.mlf, *Siyer*, XIII, 445; Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 364

³⁸¹ Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 364

³⁸² Muammer, Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî, s. 363

³⁸³ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 134; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf, *Tarihu'l-İslam*; sene 281 - 290, s. 296; a.mlf, *Siyer*, XIII,445; İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z zekiye*, I, 76; "Endülüs'ün ünlü muhaddislerindedir. Kâsım b. Sellam'ın *Kitâbu Şerhi Garîbi'l-Hadis*'i Abdurrezzak'ın (ö. 211/826) *Musannef'i*, Hammâd b. Seleme'nin *Musannef'i*, Muhammed b. Sa'd'ın üç ciltlik *Kitâbu't-Tabakat'il-Kebîr*'ini rivayet etmiştir. Kendisine ait, rivayetlerin ihtilafına değindiği altı ciltlik *Müsnedu Hadîsi'l-Muvatta, Kasasu'l-Enbiya* ve ricalle ilgili olduğu anlaşılan *Kitabu't-Tarîf* isimli eserleri

50. Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Kurtubî³⁸⁴ (ö.335 / 950)
51. Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Saîd el-Kurtubî³⁸⁵ (ö. 327 / 942)
52. Ebû Amr Ahmed b. Yahya b. Zekerîya el-Kurtubî³⁸⁶ (ö. 343 / 958)
53. Ebu Amr Musa b. Ezher el-İsticcî³⁸⁷ (ö. 306 / 921)
54. Ebu Amr Osmân b. Abdirrahman b. Abdilhamîd³⁸⁸ (ö. 325 / 940)
55. Ebû Bekr Amr b. Yûsuf el-Meafirî el-Kurtubî³⁸⁹ (ö. 318 /933)
56. Ebû Bekr İsmail b. Bedr b. İsmail b. Ziyâd el-Kurtubî³⁹⁰ (ö. 351 / 966)
57. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh er-Ruaynî³⁹¹
58. Ebû Bekr Muhammed b. Hâlid b. Vehb İbnü's Sagîr³⁹² (ö.329 / 944)
59. Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. İsa el-Kurtubî³⁹³ (ö.328 / 943)
60. Ebû Eyyûb Süleyman b. Hâmid el-Kurtubî³⁹⁴ (ö. 311 / 926)
61. Ebû Hafs Ömer b. Hafes es-Sekafî el-Kurtubî³⁹⁵ (ö. 316 / 931)
62. Ebû Hafes Ömer b. Yûsuf el-İsticcî³⁹⁶ (ö. 324 / 939)
63. Ebû İshâk İbrahim b. Abdillâh b. Meserre b. Necîh el-Kurtubî³⁹⁷
64. Ebû Mervân ez-Zâhid³⁹⁸
65. Ebû Muhammed Abdirrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî³⁹⁹
66. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahîm el-Kurtubî⁴⁰⁰ (ö.330 / 945)
67. Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ensârî⁴⁰¹ (ö.320 / 935)
68. Ebû Muhammed Abdullah b. Mutarrîf el-Kurtubî⁴⁰²
69. Ebû Muhammed Abdullah b. Yahya b. Yahya el-Leysî el-Kurtubî⁴⁰³

bilinmektedir." Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.364; Kurt, *Endülü's'te Hadis*, s. 280

- 384 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365
- 385 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365
- 386 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365
- 387 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- 388 el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.371
- 389 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372
- 390 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366
- 391 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375
- 392 Kadî İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374
- 393 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372
- 394 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368
- 395 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371
- 396 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371
- 397 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363
- 398 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377
- 399 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369
- 400 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370
- 401 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370
- 402 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

70. Ebû Muhammed İmran b. Ubeydullah b. Saîd el-Kurtubî⁴⁰⁴
71. Ebû Muhammed Kâsım b. Asbağ el-Beyyanî el-Kurtubî⁴⁰⁵
72. Ebû Nasr Feth b. Nasr b.Habîb el-Kurtubî⁴⁰⁶
73. Ebû Osman Sa'dûn b. İsmâil Ebû Osman er-Rabbî⁴⁰⁷ (ö. 295 / 910)
74. Ebû Osman Saîd b. Fehlûn b. Saîd el-İlbirî⁴⁰⁸ (ö. 346 / 961)
75. Ebû Osman Saîd b. Osman el-A'nâkî el-Kurtubî⁴⁰⁹ (ö. 305 / 920)
76. Ebû Ömer Hafs b. Amr b. Necih el-Havlânî el-İlbirî⁴¹⁰ (ö. 313 / 928)
77. Ebû Ömer Yûsuf b. Müezzîn b. Ayşûn el-Meâfirî⁴¹¹ (ö. 309 / 924)
78. Ebû Recâ Osmân b. Saîd b. Hişâm el-İlbirî el-Gırnatî⁴¹²
79. Ebû Sâbit Attab b. Bişr eş-Şezunî⁴¹³ (ö. 297 veya 298 / 913)
80. Ebû Süfyân Muâviye b. Sa'd el-Kurtubî⁴¹⁴ (ö. 324 / 939)
81. Ebû Süleyman Rebi b. Muhammed b. Süleyman el-Kurtubî⁴¹⁵
82. Ebû Süleyman Habîb b. Ahmed b. İbrahim el-Muallim el-Kurtubî⁴¹⁶
83. Ebû Vehb b. Muhammed el-Hicarî⁴¹⁷
84. Ebû Yahyâ Zekeriya b. Yahyâ el-Kurtubî⁴¹⁸ (ö. 300 / 915)
85. Ebû Yûsuf Süleyman b. Hârûn er-Ruaynî et-Tuleytulî⁴¹⁹ (ö. 297 / 912)
86. Ebu Zekeriya Yahyâ b. Zekeriyâ b. Süleymân⁴²⁰ (ö. 315 / 930)

⁴⁰³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370

⁴⁰⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372

⁴⁰⁵ Endülüs'te İbn Vaddâh ve diğerlerinden hadis dinledikten sonra 274 / 887'de İbn Eymen ile birlikte Doğu'ya ilim yolculuğu yapmış, Mısır, Mekke ve Bağdat'a gelerek burada Ahmed b. Hanbel ve arkadaşlarından hadis dinlemiştir. Irak'ta Ebû Davud ile buluşmamış, o da İbn Eymen gibi Ebû Davud'un *Sünen*'ine benzer, ahkam hadislerini cem ettiği müstahrec türünde bir *Musannef* eser meydana getirmiştir. Daha sonra bu eseri yedi ciltten, iki bin dört yüz doksan dört müsned hadisten oluşturduğu ve *el-Müctena* adını verdiği bir kitapta ihtisar etmiştir. Bu eser dışında *Kitabu'l-Munteka*, *Ahkamu'l-Kur'an*, *Garaibu Mâlik'il-Enes mimma leyse fi'l-Muvatta ve el-Müstahrec ale's-Sahihayn* adlı eserlerin sahibidir. Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; İbn Ferhun, *Dibacu'l-müzheb*, II, 180; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 568; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II,647; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Siyer*, XIII,445; Mahluf, *Şeceretü'n nuri'z zekiye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 282

⁴⁰⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372

⁴⁰⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁴⁰⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁴⁰⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁴¹⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367

⁴¹¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 379

⁴¹² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

⁴¹³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

⁴¹⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

⁴¹⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367

⁴¹⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

⁴¹⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 379

⁴¹⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367

⁴¹⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

87. Ebu'l-Asbağ İsa b. Mükrim el-Gafikî el-Kurtubî⁴²¹ (ö. 336 / 951)
88. Ebu'l-Asbağ İsmail b. Amr b. İsmail⁴²² (ö.332 / 947)
89. Ebu'l-Âsî Hakem b. Muhammed b. Hasan el-Kurtubî⁴²³ (ö. 333 / 948)
90. Ebu'l-Hasen Ali b. Abdilkadir b.Ebî Şeybe el-İşbilî⁴²⁴ (ö.325 / 940)
91. Ebu'l-Hasen Ubâde b. Alkade b. Nûh el-Kurtubî⁴²⁵ (ö.282 / 897)
92. Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Abdillâh b. Futays el-Kurtubî⁴²⁶ (ö. 332 / 947)
93. Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Abdillâh el-Kurtubî⁴²⁷(ö.333/ 948)
94. Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Yahya el-Kurtubî⁴²⁸(ö.336/951)
95. Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Kurtubî⁴²⁹(ö.312/ 927)
96. Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Ziyâd b. Abdirrahman⁴³⁰ (ö. 326 / 941)
97. Ebu'l-Kâsım Ahtal b. Rafde el-Cuzamî⁴³¹ (ö. 304 /919)
98. Ebu'l-Kâsım Asbağ b. İsa el-Kurtubî⁴³²
99. Ebu'l-Kâsım Asbağ b. Mâlik b. Musa el-Kurtubî⁴³³ (ö. 304 / 919)
100. Ebu'l-Kâsım Ferec b. Abdillâh b. Haccâc el-Kurtubî⁴³⁴
101. Ebu'l-Kâsım Halef b. Halef b. Hâşim et-Tudmîrî⁴³⁵ (ö. 304 / 919)
102. Ebu'l-Kâsım Mes'ûd b. Ali b. Mervân el-Beccânî⁴³⁶
103. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Abdisselâm b. Kalmûn⁴³⁷ (ö. 304 / 919)
104. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Bekr b. Abdillâh⁴³⁸ (ö. 307/ 922)
105. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Hakem el-Kurtubî⁴³⁹
106. Ebu'l-Kâsım Mutarrif b. Lutfûn el-İsticcî⁴⁴⁰

420 el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378

421 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372

422 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

423 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367

424 Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 134; *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371

425 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

426 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

427 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

428 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

429 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

430 Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 134; *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 364

431 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365

432 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

433 İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

434 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372

435 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367

436 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

437 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375

438 el-Kurtubî nisbesine sahiptir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373

439 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

107. Ebu'l-Kâsım Sa'dân b. İbrahim⁴⁴¹ (ö. 316 / 931)
108. Ebu'l-Kâsım Sâbit b. Hazm es-Serakustî⁴⁴² (ö. 313 veya 314/ 929)
109. Ebu'l-Kâsım Suheyb b. Münî' el-Kurtubî⁴⁴³ (ö.318 / 933)
110. Ebu'l-Velîd Hişam b. Tâlût el-Ezdî el-İsticcî⁴⁴⁴
111. Ebu'l-Velîd Hişâm İbnü'l-Velîd el-Kurtubî⁴⁴⁵ (ö. 317-318 / 933)
112. Eyyub b. Süleyman el-Kurtubî⁴⁴⁶
113. Gâlib b. Ömer el-Hicarî⁴⁴⁷ (ö. 314 / 929)
114. Hafs b. Ömer el-Hicarî⁴⁴⁸ (ö. 288 /903)
115. Halef b. Abdillâh el-Kurtubî⁴⁴⁹
116. Halef b. Hâmid İbnü'l-Ferec b. Kinane eş-Şezunî⁴⁵⁰
117. Halef b. Saîd el-Kurtubî⁴⁵¹ (ö. 305 / 918)
118. Hâmid b. Abdillâh b. Mansûr el-Kurtubî⁴⁵² (ö. 318 / 933)
119. İbrahim b. Abdillâh b. Hayr b. Abdilmelik b. Safvan⁴⁵³
120. İbrahim b. Davûd el-Kurtûbî⁴⁵⁴ (ö. 327 / 943)
121. İbrahim b. Hamdûn el-Kurtubî⁴⁵⁵ (ö. 319 / 935)
122. İbrahim b. Muhammed b. Kâsım b. Hilal el-Kurtubî⁴⁵⁶ (ö. 328 / 943)
123. İmran b. Muhammed b. Meafirî et-Tuleytulî⁴⁵⁷ (ö.295/ 907)
124. İsa b. Eyyûb b. Lebîb b. Mutarrif el-Gassânî el-İlbirî⁴⁵⁸ (ö. 319 /934)
125. İshak b. İbrahim b. Câbir el-Kurtubî⁴⁵⁹
126. Kâsım b. Necîh el-Kurtubî⁴⁶⁰
127. Mekkî b. Safvân b. Süleyman el-İlbirî⁴⁶¹ (ö. 318 / 933)

440 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377
441 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368
442 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366
443 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369
444 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
445 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
446 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366
447 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372
448 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
449 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
450 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
451 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
452 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366
453 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363
454 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363
455 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363
456 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 363
457 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372
458 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372
459 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 365
460 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 372

128. Mervan b. Abdilmelik el-Kaysî el-Kurtubî⁴⁶² (ö.330 / 945)
129. Muaviye b. Muhammed b. Hişâm İbnü'l-Velîd⁴⁶³
130. Muhâcir b. Abdirrahman es-Sâbûnî el-Kurtubî⁴⁶⁴
131. Muhammed b. Abdilcebbar el-Kurtubî⁴⁶⁵ (ö. 296 / 911)
132. Muhammed b. Abdillâh b. Abdülmümin⁴⁶⁶ (ö.386/ 1001)
133. Muhammed b. Abdillâh b.Süveyd el-Batalyevsî⁴⁶⁷ (ö. 300 / 915)
134. Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen el-Kurtubî⁴⁶⁸ (ö. 330 / 945)
135. Muhammed b. Abdirrahman el-Kurtubî⁴⁶⁹
136. Muhammed b. Ahmed b. Abdilmelik İbnü'z-Zerrâd⁴⁷⁰(ö.304 / 919)
137. Muhammed b. Ahmed b. Yahyâ el-İşbili⁴⁷¹ (ö. 325 / 940)
138. Muhammed b. Ahmed el-Cebelî⁴⁷² (ö.310 veya 313 / 928)
139. Muhammed b. Ahmed eş-Şezûnî el-Müeddib⁴⁷³ (ö.305 / 920)
140. Muhammed b. Asbağ el-Beyyânî el-Kurtubî⁴⁷⁴ (ö.306/ 921)
141. Muhammed b. Bâli el-Hicarî⁴⁷⁵
142. Muhammed b. Ebî Düleym⁴⁷⁶
143. Muhammed b. Ebî Rabah el-Kurtubî⁴⁷⁷

-
- ⁴⁶¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377
- ⁴⁶² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.377
- ⁴⁶³ Bakî b. Mahled, Mutarrif b. Kays, Albûla'la b. Vehb, Muhammed b. Abdisselam el-Huşenî, Muhammed b. Yusuf ve başkalarından hadis almıştır. Hicrî 275 senesinde hac yolculuğu yapıp Endülüs'e dönmüştür. Şair kişiliğiyle de bilinmektedir. Bkz. Muammer *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377
- ⁴⁶⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁴⁶⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374
- ⁴⁶⁶ Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375
- ⁴⁶⁷ Künyesi Ebû Abdillâh'tır Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375
- ⁴⁶⁸ Endülüs'te İbn Vaddâh ve diğerlerinden hadis dinledikten sonra 274 / 887'de Kasım b. Asbağ ile birlikte Doğu'ya ilim yolculuğu yapmış, Mısır, Mekke ve Bağdat'a gelerek burada Ahmed b. Hanbel ve arkadaşlarından hadis dinlemiştir. İbn Eymen Endülüs'e döndüğünde Ebû Davud'un *Sünen*'ine benzeyen, sahih hadisleri ve diğer eserlerde bulunmayan birçok garip hadisleri içeren, müstahrec türünde bir *Musannef* yazmış ve Endülüs'te okutmuştur. Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik*, IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 179; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf, *Tarihu'l-İslam*; sene 281 - 290, s. 296; a.mlf, *Siyer*, XIII, 445; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.375; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 280.
- ⁴⁶⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375
- ⁴⁷⁰ Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhûn, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373
- ⁴⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-nihaye*, II, 275; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, 371
- ⁴⁷² Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.373
- ⁴⁷³ el-Kurtubî olarak da zikredilir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.373
- ⁴⁷⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373
- ⁴⁷⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373
- ⁴⁷⁶ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s. 94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s. 134; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374
- ⁴⁷⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.374

144. Muhammed b. Hamsîn es-Sekafî el-Kurtubî⁴⁷⁸
145. Muhammed b. Hazm el-Kurtubî⁴⁷⁹
146. Muhammed b. İbrahim b. Mesrur Ebû Abdillâh⁴⁸⁰ (ö.318/ 933)
147. Muhammed b. Misver b. Ömer Ebû Abdillâh⁴⁸¹ (ö. 325 / 940)
148. Muhammed b. Muhammed b. Vaddâh⁴⁸²
149. Muhammed b. Mûsa b. Taglebî el-Kinanî el-Kurtubî⁴⁸³ (ö. 294 / 909)
150. Muhammed b. Nasr b. Aysûn el-Kaysî el-Kurtubî⁴⁸⁴ (ö. 315 / 930)
151. Muhammed b. Osmân b. Abbâs et-Tuleytulî⁴⁸⁵ (ö. 302 / 917)
152. Muhammed b. Ömer b. Lübâbe Ebû Abdillâh⁴⁸⁶ (ö.314/929)
153. Muhammed b. Saîd b. Hâlid el-Kurtubî⁴⁸⁷ (ö. 313 veya 320 / 935)
154. Muhammed b. Süleyman el-Kurtubî⁴⁸⁸ (ö. 329 / 944)
155. Muhammed b. Ubeydullah b. Hâşim el-Kurtubî⁴⁸⁹ (ö.312 / 927)
156. Muhammed b. Vaddâh es-Sadefî Ebû Abdillâh eş-Şezunî⁴⁹⁰
157. Muhammed b. Velîd b. Saîd el-Kurtubî⁴⁹¹
158. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed el-Kurtubî⁴⁹² (ö. 276 / 891)
159. Muhammed b. Zekeriya el-Lahmî Ebû Abdillâh⁴⁹³ (ö. 322 / 937)
160. Muhammed b. Ziyad b. Muhammed b. Ziyâd⁴⁹⁴ (ö.307 veya 308/ 923)
161. Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed el-Cüzamî⁴⁹⁵ (ö. 311/ 926)
162. Muhammed İbnü'l Abbâs b. Velîd el-Kurtubî⁴⁹⁶ (ö. 329 / 944)

478 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

479 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373

480 El-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 373

481 El-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Humejdî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf, *Tarihu'l-İslam*; sene 281-290, s. 296; a.mlf, *Siyer*, XIII, 445; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

482 Babası hayattayken Irak'ta öldü. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 275

483 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

484 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

485 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

486 el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

487 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

488 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

489 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375

490 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

491 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 376

492 Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

493 el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

494 el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.374

495 Ebû Abdillâh künyesi ve el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 375

163. Mutarrif b. Abdirahman b. Hâşim el-Kurtubî⁴⁹⁷ (ö. 324 / 939)
164. Mutarrif b. Amrus el-Kurtubî⁴⁹⁸
165. Münzir b. Hazm b. Süleyman el-Batalyevsî⁴⁹⁹ (ö. 306 / 921)
166. Müzeyyen b. Yezîd el-Furayşî⁵⁰⁰
167. Nâbiga b. İbrahim b. Abdilvâhid el-Yahsûbî⁵⁰¹ (ö. 313 / 928)
168. Nâbit b. Ahmed et-Taglebî el-Kurtubî⁵⁰²
169. Nâsır b. Mevhib⁵⁰³
170. Sâbit b. Zeyd b. Yahyâ el-Kurtubî⁵⁰⁴ (ö. 318 / 933)
171. Sâfi b. Ebî Ayšûn et-Tuleytulî⁵⁰⁵
172. Saîd b. Ebî Hâmid et-Tuleytûlî⁵⁰⁶ (ö.303 / 918)
173. Saîd b. Hamdûn el-Furayşî⁵⁰⁷ (ö.330 / 945)
174. Saîd b. İbrahim er-Rebî⁵⁰⁸
175. Saîd b. Mes'ade el-Hicarî⁵⁰⁹ (ö. 288 / 903)
176. Seyyid Ebîhi İbnü'l-Âsî el-Muradî el-İşbilî⁵¹⁰ (ö.325 / 940)
177. Süleyman b. Abdillâh İbnü'l-Mübârek⁵¹¹ (ö.335 veya 337 / 952)
178. Süleyman b. Abdirrahman b. Abdilhamîd⁵¹² (ö. 325 / 940)
179. Şerîk el-Furayşî⁵¹³
180. Şeyban b. Suleymân el-Müeddîb ez-Zâhid el-Kurtubî⁵¹⁴
181. Şeyban el-Kabrî⁵¹⁵
182. Tâhir b. Abdilaziz⁵¹⁶

⁴⁹⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 374

⁴⁹⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

⁴⁹⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

⁴⁹⁹ Ebu'l-Hakem künyesine sahiptir. Bkz. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

⁵⁰⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 377

⁵⁰¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378

⁵⁰² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378

⁵⁰³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378

⁵⁰⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366

⁵⁰⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

⁵⁰⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁵⁰⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁵⁰⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁵⁰⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁵¹⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

⁵¹¹ Künyesi Ebû Eyyub olup el-Kurtubî nisbesiyle bilinir. Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s.369

⁵¹² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

⁵¹³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

⁵¹⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

⁵¹⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369

183. Temmam b. Mevhib el-Kabrî⁵¹⁷
184. Ubeydullah b. Abdilmelik b. Hasan b. Muhammed⁵¹⁸ (ö. 297 / 912)
185. Ubeydullah b. Muhammed b. Abdilmelik Zûnan⁵¹⁹ (ö. 297 / 912)
186. Ukkâşe el-Kurtubî⁵²⁰
187. Ömer b. Mugîs b. Ebî Mugîs et-Tuleytulî⁵²¹ (ö. 285 / 900)
188. Vehb b. Meserre el-Hicarî⁵²²
189. Yahyâ b. Abdillâh es-Serakustî⁵²³
190. Yahyâ b. Abdirrahman b. Ebî Meryem el-Kurtubî⁵²⁴
191. Yahyâ b. Zekeriyâ b. Hayr el-İlbirî⁵²⁵ (ö. 327 / 942)
192. Yahyâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sekafî⁵²⁶ (ö. 295 veya 298 / 913)
193. Yûsuf b. Amr el-Kurtubî⁵²⁷
194. Yûsuf b. Rabah el-İlbirî⁵²⁸ (ö. 298 / 913)
195. Yûsuf b. Zekeriya b. Katâm et-Tuleytulî⁵²⁹
196. Zekeriya b. İsmâ b. Abdilvahid et-Tuleytulî⁵³⁰ (ö. 294 / 909)
197. Zekeriya b. İsmâil b. Abdirrahîm et-Tuleytulî⁵³¹ (ö. 238 / 853)
198. Zenba' a İbnü'l Hâris el-Kurtubî⁵³²
199. Zeyd b. Şurayh el-Kabrî⁵³³

2.4. Muhammed b. Vaddâh Ve Hadis İlmi

Muhammed b. Vaddâh'ın Endülüs'te ilim tahsilinden sonra özellikle o dönemde ilmin ve hadisin merkezi olan Medine, Mekke, Kayrevan, Mısır, Dımeşk, Bağdat gibi

-
- ⁵¹⁶ Kadı İyad, *Tertibu'l-medarik* IV, 436; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 369
- ⁵¹⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 366
- ⁵¹⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 370
- ⁵¹⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371
- ⁵²⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371
- ⁵²¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 371
- ⁵²² Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Kadı İyad, *Tertibü'l-medârik*, IV, 436; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.134; İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-müzheb*, II, 180; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z zekiye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 379
- ⁵²³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁴ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁵ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁷ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁸ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵²⁹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 378
- ⁵³⁰ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
- ⁵³¹ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 367
- ⁵³² Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368
- ⁵³³ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî*, s. 368

şehirlere yolculuk etmesinin ilmî kişiliğine katkısı büyüktür. Bu şehirlerde birçok değerli hocayla karşılaşma ve onlardan ders alma imkânına sahip olmuştur. Kendisinin de ilme ve hadise olan düşkünlüğü, tahsilini en iyi şekilde gerçekleştirmesini sağlamıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra ilimden kopmayıp Endülüs'e dönerek Verş'in kıraatini Endülüs'e getirip burada yayılmasını sağlamış, birçok öğrenci yetiştirmiş, Endülüs'ün hadis yurdu haline gelmesini sağlamıştır.

İbn Vaddâh, Kûfe'de İbn Ebî Şeybe'den *el-Müsned*'i on sekiz günde dinlemiştir. Bu Bakî b. Mahled'e söylendiğinde bunu eleştirmiş, *el-Müsned*'in ancak bir yılda tamamlanabileceğini ifade etmiştir. Muhammed b. Kasım'dan gelen rivayete göre her ikisi de haklıdır, çünkü kişi bunu Bakî b. Mahled'in yaptığı gibi sem'a, kıraat ve lafızları mukayese ederek de bir yılda da yapılabilir, sadece sem'a veya kıraatle *el-Müsned*'i on sekiz günde hatmedebilir. Nitekim İbn Vaddâh on sekiz günde bu eseri İbn Ebî Şeybe'den dinlemiştir.⁵³⁴

İlim tahsili için doğuya yaptığı yolculuktan dönen İbn Vaddâh, beraberinde getirdiği Süfyan es-Sevrî'nin (ö.161/778) *Kitabu Fadl'il-Cihâd*'ı, Vekî b. Cerrâh'ın (ö. 197 / 812) *el-Musannef*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235 / 849) *el-Müsned*'i, İmam Sahnûn'un (ö. 240 / 854) *el-Müdevvene*'si ve el-Fezârî'nin *Kitabu's-Siyer*'ini okutmuştur.⁵³⁵ Bu eserleri talebelerine okutan İbn Vaddâh aynı zamanda Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetiyle gelen İmam Malik'in *el-Muvatta*'ındaki hataları düzeltmiştir.⁵³⁶

2.4.1. İbn Vaddâh'ın Hadisçiliği Hakkındaki Görüşler

İbn Vaddâh, Endülüs'te Vehb b. Meserre, İbnü'l-Cebbâb ve Kâsım b. Asbağ gibi meşhur isimlerin de içinde olduğu birçok talebeye hocalık yapmıştır. Talebelerinin ve ulemanın onun hakkındaki görüşlerine yer vermek onun hadisçiliğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Talebesi İbn Ebî Düleym, İbn Vaddâh'ı sağlam bir imam olarak nitelendirmektedir.⁵³⁷

⁵³⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, 130

⁵³⁵ Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 274

⁵³⁶ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 350

⁵³⁷ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437

İbn Zerrâd da hocası İbn Vaddâh'ı anlatırken zeka, anlayış ve hadislerin manalarını hıfz etmede onun gibisini görmediğini söylemiş ve hadiste imam olduğunu belirtmiştir.⁵³⁸

Humeydî, İbn Vaddâh'ı muksirûn ravilerden ve meşhur imamlardan saymış, Dabbî ve İbn Hacer de onun bu görüşünü kabul etmişlerdir.⁵³⁹

Muhammed Mahluf et-Tunûsî, İbn Vaddâh'ı muhaddis, ravi, sika, sağlam, güvenilir bir alim olarak nitelendirmiştir.⁵⁴⁰

İbnü'l-Faradî, zeki ve anlayışı kuvvetli bir alim olan İbn Vaddâh'ın, hadisi,⁵⁴¹ hadis ravilerini ve illetlerini iyi bildiğini,⁵⁴² hadis dinlemede sabırlı, hadis ilmini öğretmede Allah rızasını gözeten ve Endülüs'te birçok insanın kendisinden hadis dinlediği bir alim olduğunu söylemektedir.⁵⁴³

Ahbaru'l-fukaha'da Ahmed b. Ubade'nin İbn Vaddâh'ın raviler konusunda seçici davrandığı, sadece sika olanlardan hadis aldığı, ikinci rihlesinden sonra Endülüs'e ciddi bir birikimle döndüğü ve birçok Endülüs'lü talebenin ondan hadis aldığını söylediği belirtilmektedir.⁵⁴⁴

2.4.2. İbn Vaddâh'a Yöneltilen Eleştiriler

Hadis ilminin öğretiminde çok hassas olan İbn Vaddâh'ın eleştirisi konusunda sert davrandığı belirtilmektedir.

Nitekim İbnü'l-Faradî, İbn Vaddâh'ı hadis eleştirisinde katı olmak ve aşırıya gitmekle itham etmiştir. Talebesi Ahmed b. Hâlid sahihliği tespit edilmiş hadisleri reddetmekle suçlamış ve şöyle demiştir: “İbn Vaddâh, Rasulullah (s.a)'in kelimasında sabit olduğu halde, “Bu söz Nebî (A.S)'in kelimasında yoktur” diyordu⁵⁴⁵ İbn Vaddâh'ın böyle

⁵³⁸ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437

⁵³⁹ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, s.94; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, s.133; İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*, VII, 567

⁵⁴⁰ Mahluf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 76

⁵⁴¹ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*, VII, 568; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf., *Siyer*, XIII, 445.

⁵⁴² Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf. *el-Iber*, I, 412

⁵⁴³ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 650; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437; İbn Ferhûn, *Dibacu'l-müzheb*, II, 180

⁵⁴⁴ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 122

⁵⁴⁵ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 652; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437; İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*, VII, 567; Zehebî, *Mîzanü'l-itidal*, VI, 359; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s.296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 647; a.mlf., *Siyer*, XIII, 446; İbn Ferhûn, *Dibacu'l-müzheb*, II, 181

demesinin ehl-i hadis arasındaki yerinin belirgin olmayışı ve Mâlikî ehl-i re'ye karşı uzlaşmacı tutumu nedeniyle olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁴⁶ Bunun yanında İbn Vaddâh daha önce de zikredildiği gibi sika olarak kabul edilmiştir.

İbnü'l-Faradî aynı zamanda İbn Vaddâh'tan gelen rivayetlerin çoğunda hatalar olduğu ve tashif yaptığı, arapça ve fikhî bilmediğini ileri sürmüştür.⁵⁴⁷ Bununla birlikte kaynakların bazısında sadûk olarak nitelendirilmiş, hadiste otorite olduğunu ifade edilmiştir.⁵⁴⁸

Rivayete göre İbn Vaddâh'a Hz. Aişe'nin "Peygamberimiz (s.a)'in üç kat beyaz yumuşak elbise ile kefenlenmiştir" sözü okunduğunda "beyaz yumuşak" ifadesinin Nebi (s.a)'in kelamında olmadığını söylemiştir.⁵⁴⁹

Ahbaru'l-fukaha'da İbn Vaddâh'tan bahsedilirken, onun doğruluğu ve güvenilirliği konusunda insanların şüphesinin olmadığı, ancak birkaç ayak sürçmesinin tespit edildiği ve bunları Muhammed b. Kâsım'ın da söylediği belirtilmektedir.⁵⁵⁰

İbn Haris el-Huşenî'de yer alan başka bir rivayete göre İbn Vaddâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ile Yahya b. Saîd el-Emevî'yi karıştırmakta ve ikisinin de aynı kişi olduğunu söylemektedir. Bunu Ebû Muhammed Kâsım b. Absâğ'a sorduklarında o, Yahya b. Saîd el-Kattan'ın Ebu Saîd künyesine sahip, Basralı ve hicrî 198 senesinde vefat ettiğini, Yahya b. Saîd el-Emevî'nin ise Kufeli ve Ebu Eyyûb künyesiyle bilinen, 94 senesinden vefat etmiş Yahya b. Saîd b. Ebân b. Saîd olduğunu söyleyerek İbn Vaddâh'ın yanıldığını söylemiştir.⁵⁵¹

Yine *Ahbaru'l-fukaha*'da zikredilen rivayete göre İbn Vaddâh'a "والرجل جرح العجماء جبار" "والرجل جبار" hadisinin⁵⁵² tefsiri sorulduğunda İbn Vaddâh bunu şöyle cevaplamıştır: "Bana göre "الرجل" kişinin tavaf esnasında izdihamdan kaçınırken birinin ayağına basması

⁵⁴⁶ Fierro, "Hadisin Endülüs'e Girişi", s.249

⁵⁴⁷ İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemai'l-Endelüs*, II, 652; Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 437; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 567; Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 359; a.mlf., *Tarihu'l-İslam*, sene 281-290, s. 296; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 646; a.mlf., *Siyer*, XIII, 446; İbn Ferhûn, *Dibacu'l-müzheb*, II, 181; Safedî, *el-Vafî*, V, 174

⁵⁴⁸ Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 360; İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizan*, VII, 567

⁵⁴⁹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 78

⁵⁵⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 78

⁵⁵¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 131

⁵⁵² Bu hadis, Abdürrezzak'ın *el-Musannef*'inde geçmektedir. **والرجل جبار** kısmından sonra "yani hayvanın ayağı" şeklinde ibare yer almaktadır. Bkz. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ani, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-Âzâmî, Beyrut, 1970, X, 66

2.4.3. Hadis Rivayet Etmesi

Sadece sika ravilerden hadis alan İbn Vaddâh, hadis ilminin öğretiminde de kendisinden beklendiği üzere çok hassas ve fedakar davranmış, hadislere gönülden inanmıştır. Nitekim talebesi Ahmed b. Hâlid el-Cebbâb'tan gelen rivayette bu açıkça anlaşılmaktadır. Rivayete göre İbn Vaddâh talebeleriyle birlikte odada ders yaptığı birgün heyecanla içeriye bir adam girmiş ve İbn Vaddâh'a oğluna büyükbaş bir hayvanın çarptığını ve sürüklediğini söylemiştir. İbn Vaddâh bu haberi gayet soğukkanlı bir şekilde karşılayarak okuttuğu kitabı elinden indirmemiş ve kitabı okuyan talebesine devam etmesini işaret ederek dersine devam etmiştir. Kısa bir süre sonra haberi veren adam tekrar odaya gelerek çocuğunun önemli bir şeyinin olmadığını, sadece elbisesinden sürüklendiği için elbisesinin yırtıldığını müjdeleyince İbn Vaddâh, Allah'a hamd ederek çocuğuna bir zarar gelmeyeceğinden emin olduğunu çünkü kısa bir süre önce bir fakire yardım ettiğini ve Allah Rasulü'nün "Verdiği sadaka sebebiyle Allah o kimseden belayı def eder" hadisine kesin olarak inandığını ifade etmiştir.⁵⁵⁴

Bu örnek de İbn Vaddâh'ın hadise inancı son derece kuvvetli ve hadis ilmini öğretmede azimli olduğunu göstermektedir.

2.4.4. İbn Vaddâh'ın Raviler Hakkında Değerlendirmeleri

Lugatta cerh bir kimseyi yaralamak manasına, ta'dil ise bir kimsenin adaletinin açıklanması anlamına gelir. Her ikisi de hadis ilminin önemli konuları arasındadır. Bir hadisin sahih mi zayıf mı olduğunu anlamak onun ravisinin güvenilir olup olmadığına bağlıdır. Hadisi rivayet eden kimse ne kadar güvenilirse hadis de o kadar sıhhat kazanır. Hadisi rivayet edilen ravilerin hepsi güvenilir olduğu takdirde de hadis sahih olarak kabul edilir. İsnaddaki ravilerden biri veya birkaçının güvenilir olmaması halinde o

⁵⁵³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 129

⁵⁵⁴ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440

hadis üzerinde şüphe oluşur ve sahih olmadığına hükmedilir. İşte bu nedenle ravilerin hallerinin araştırılmasına ciddi önem verilmiştir.⁵⁵⁵ Kizb, gaflet, bid'at ve heva gibi zayıf halleri dolayısıyla rivayetinin reddedilmesi gerektiği anlaşılan ravi cerhedilir.⁵⁵⁶ Rivayetinde kabule engel bir durumunun bulunmadığı anlaşılan ravi de ta'dil edilir.⁵⁵⁷

Ta'dilin kabul edilmesi için de ta'dil yapanın adalet sebeplerini, kabul ve red sıfatları bilen adaletli ve dış görünüşe aldanmayan uyanık bir kimse olması gerekir.⁵⁵⁸

İbn Hacer el-Askalanî'nin bir otorite olarak iktibasta bulunduğu İbn Vaddâh'ın hadisçiliğinin daha iyi anlaşılması açısından *Tehzîbü't-Tehzîb*'teki İbn Vaddâh'ın ta'dil ettiği ravilerle ilgili örneklere yer vermek uygun olacaktır.

İbn Vaddâh, hocası Muhammed b. Rumh el-Mısırî (ö.232 veya 243/ 858) hakkında "Onunla Mısır'da karşılaştım. Ne kadar güzel hocadır." demiştir.⁵⁵⁹

İlim tahsil ettiği hocası Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr el-Hemezânî el-Kûfî (ö.234/849) hakkında İbn Vaddâh, sika, çok hadis sahibi, hadislere vakıf ve hafız olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁰

Nasr b. Âsım el-Antakî hakkında ise, İbn Hacer, İbn Vaddâh'ın onu hocaları arasında zikrettiğini ve alim bir kimse olarak tanımladığını söylemiştir.⁵⁶¹

İbn Vaddâh'ın hocalarından Züheyr b. Harb Ebû Hayseme en-Nesâî hakkında sika olduğunu ve Bağdat'ta karşılaştığını söylemiştir.⁵⁶²

İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed b. Musa el-Mervezî hakkında İbn Vaddâh'ın sika ve güvenilir bir kimse olarak tanımladığını ifade etmiştir.⁵⁶³

Cebr b. Habîb'i İbn Vaddâh sika olarak değerlendirmiştir.⁵⁶⁴

⁵⁵⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 183

⁵⁵⁶ El-Useymîn, Muhammed Salih, *Hadis Usulüne Giriş*, cev. M.Beşir Eryarsoy, Guraba, Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53

⁵⁵⁷ El-Useymîn, *Hadis Usulüne Giriş*, s. 57

⁵⁵⁸ El-Useymîn, *Hadis Usulüne Giriş*, s. 58

⁵⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 562

⁵⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 619

⁵⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 218

⁵⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 637

⁵⁶³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 45

⁵⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 289

Okuma ve yazma bilmeyen, âbidlerden Mus'ab b. Mâhân el-Mervezî (ö.181/ 786) hakkında İbn Vaddâh sika olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁵

İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed b. Sâbit b. Osman el-Mervezî hakkında İbn Vaddâh, el-İclî, Abdülganî b. Saîd'in onu tevsik ettiğini söylemiştir.⁵⁶⁶

İbn Vaddâh'ın ta'dil ettiği raviler, verilenlerle sınırlı değildir. *Tehzibü't-Tehzib*'te buna benzer örnekler bulunmaktadır. Onun hadisçiliğini verilen örneklerle daha iyi anlaşılacağı umulmaktadır.

2.4.5. İbn Vaddâh'ın *el-Muvatta*'a Yaptığı Tashihler

İnsanın yanlış bir zanna istinaden hataya düşmesi anlamına gelen vehm⁵⁶⁷, hadis terimi olarak ravinin hadis rivayetiyle ilgili kurallara tam vakıf olamaması sebebiyle bir hadisi doğru rivayet ettiğini zannederek yanlış rivayet etmesi manasına gelmektedir.

Ravinin vehmi kolayca anlaşılabilen bir hata olmadığı için bu tür hatalara illet denilir ve bu hadisler muallel adıyla anılır. Böyle hadislerde illetin ortaya çıkarılabilmesi güç bir iş olduğu için ancak hadis ilminde ihtisas sahibi alimler hadis ilmine hakimiyetleri, kuvvetli hafızaları ve parlak zekaları sayesinde bunu başarabilir.⁵⁶⁸

Mâlikî tabakatında seçkin bir yere sahip olan İbn Vaddâh, hadis ravilerini ve illetlerini iyi bilen bir hadisçi olarak yetişmiş olması sayesinde, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'nın Yahya b. Yahya el-Leysî rivayetinin isnadlarındaki hataları düzeltmiştir.⁵⁶⁹ İbn Hâris el-Huşenî *Ahbaru'l-fukaha*'da bu hataların otuz altı yerde olduğunu belirtip İbn Vaddâh'ın yaptığı tashihlere tek tek işaret etmiştir. *el-Muvatta*'a yapmış olduğu bu tashihler Ubeydullah b. Yahya b. Yahya el-Leysî'ye okunduğunda, onun bu düzeltmelere hiç ses çıkarmadığı belirtilmektedir.⁵⁷⁰

İbn Vaddâh'ın yaptığı bu tashihlere birkaç örnek vermek uygun olacaktır.

“Yahya Mâlik'ten, o da Abdülhamîd b. Süheyl b. Abdirrahman b. Avf'tan o da Saîd İbnü'l-Müseyyeb'ten o da Ebû Saîd el-Hudrî o da Ebû Hureyre'den şöyle rivayet

⁵⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IV, 705

⁵⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 42

⁵⁶⁷ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 95

⁵⁶⁸ Karahan, Abdullah, *Hadis Ravilerinin Güvenilirliği*, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 76

⁵⁶⁹ Fierro, “Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, s. 248

⁵⁷⁰ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 231

etmiştir: “Rasulullah (s.a), Hayber’e zekat memuru tayin etmişti. Memur kaliteli hormalarla döndü..” şeklindeki hadisi zikretti. Yahya b. Yahya el-Leysi’nin burada Abdulhamîd diyerek hata ettiği, doğrusunun “Abdülmeccid” olduğu söylenerek tashih edilmiştir.⁵⁷¹

“Yahya, Mâlik’ten o da Yahya b. Saîd’ten o da Amr b. Kesîr b. Eflah’tan o da Ebû Katade’nin mevlası Ebî Muhammed’ten o da Ebû Katade b. Rebî’den şöyle rivayet etmiştir. “Huneyn harbi yılında Rasulullah (s.a) ile bir sefere çıkmıştık. Biz düşmanla karşılaştığımızda müslümanlarda bir canlılık oldu...” şeklindeki hadisi zikretti. Yahya’nın burada “Amr b. Kesir” diyerek yanlışlığı, doğrusunun “Ömer b. Kesir” olduğu söylenerek tashih edilmiştir.⁵⁷²

Yahya, Mâlik’ten o da Zeyd b. Eslem’den o da Nafi’den o da İbrahim b. Abdilllah b. Huneyn’den o da babasından rivayet etti ki: “Abdullah b. Abbas ve Misver b. Mahreme Ebva denilen yerde ihtilaf etmiş, Abdullah:“İhramlı kişi başını yıkayabilir”. Misver ise “İhramlı kimse başını yıkayamaz” demişti...”Sonra hadisi zikretti. Yahya’nın burada Nafi’yi ilave ettiği, isnadda Nafi’nin olmadığı söylenerek tashih edilmiştir.⁵⁷³

2.4.6. İbn Vaddâh’ın *Câmiu beyani’l-ilm*’deki Rivayetleri

El-Mektebetü’ş-Şamile’de yapılan araştırmada İbn Vaddâh’ın *Kütüb-i Sitte*’de rivayetleri yer almadığı görülmüştür.

İbn Abdilber’in *Camiu beyani’l-ilm*’inde İbn Vaddâh’ın yaklaşık yüze yakın rivayeti tespit edilmiştir. Bu rivayetler incelendiğinde merfu, mevkuf ve maktu hadisler ile Mâlikî fukahanın görüşlerinin yer aldığı, genellikle “haddesena” ve “ahbarena”, nadiren “semi’tü” lafızları kullanıldığı görülmektedir. Bu da İbn Vaddâh’ın sem’a yoluyla hadis aldığını göstermektedir.

Eserde İbn Vaddâh’ın rivayetleri en çok hocaları İbn Ebî Şeybe⁵⁷⁴ ve Musa b. Muaviye⁵⁷⁵ kanalıyla gelmektedir ve bu sayı yirmi ikidir. Bunun dışında *Camiu*

⁵⁷¹ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru’l-fukaha*, s. 355

⁵⁷² İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru’l-fukaha*, s. 352

⁵⁷³ İbn Hâris el-Huşenî, *Ahbaru’l-fukaha*, s. 352

⁵⁷⁴ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdülber Nemerî, *Câmiu beyâni’l-ilm ve fazlihi ve ma yenbağî fi rivayetihi ve hamlihi*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine, 1968, I, 4, 17, 22, 26, 27, 195, 198, 229, II, 22, 23, 24, 25, 34, 48, 54, 170, 184, 232

beyani'l-ilm'de İbn Vaddâh'ın rivayetlerinde yer alan hocaları ve rivayet sayıları sırasıyla şöyledir:

- Abdülmelik b. Habîb el-Mıssîsî'den bir rivayet⁵⁷⁶
- Ahmed b. Amr'dan üç rivayet⁵⁷⁷
- Duhaym'dan dört rivayet⁵⁷⁸
- Ebû Ca'fer Harun b. Saîd'ten iki rivayet⁵⁷⁹
- Ebu Mus'ab'dan bir rivayet⁵⁸⁰
- Ebû Nuaym'dan iki rivayet⁵⁸¹
- Ebu'l- Fadl Salih b. Ubeyd'ten üç rivayet⁵⁸²
- Hâmid b. Yahya'dan bir rivayet⁵⁸³
- Harun b. Abdillâh el-Hammal'dan bir rivayet⁵⁸⁴
- İbn Ebî Meryem'den üç rivayet⁵⁸⁵
- İbrahim b. Muhammed b. Yusuf'tan üç rivayet⁵⁸⁶
- İmam Sahnûn'dan bir rivayet⁵⁸⁷
- Kasım b. Asbağ'dan bir rivayet⁵⁸⁸
- Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr aracılığıyla üç rivayet⁵⁸⁹

⁵⁷⁵ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 149, 184, 187, 191, 198, 230, II, 20, 35, 36, 103, 104, 113, 114, 119, 135, 136, 150, 184, 222, 228, 229, 237

⁵⁷⁶ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 33

⁵⁷⁷ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 55, 125, II, 245

⁵⁷⁸ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 36, 236, 238, 246

⁵⁷⁹ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 181

⁵⁸⁰ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 58

⁵⁸¹ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 59, 187

⁵⁸² *Ahbaru'l-fukaha*'da Ebu'l-Fadl Salih b. Muhammed şeklinde yer almaktadır. Bkz. El-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 124; İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 199, 230, II, 202

⁵⁸³ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 20

⁵⁸⁴ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 73

⁵⁸⁵ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 78, 153, II, 187

⁵⁸⁶ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 41, 57

⁵⁸⁷ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 109

⁵⁸⁸ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 229

⁵⁸⁹ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 78, II, 28, 121

- Muhammed b. Mahan'dan iki rivayet⁵⁹⁰
- Muhammed b. Mes'ud'tan iki rivayet⁵⁹¹
- Muhammed b. Muaviye'den bir rivayet⁵⁹²
- Muhammed b. Yahya'dan dört rivayet⁵⁹³
- Süleyman b. Süleym'den bir rivayet⁵⁹⁴
- Yahya b. Yahya'dan iki rivayet⁵⁹⁵
- Ya'kub b. Ka'b'dan bir rivayet⁵⁹⁶
- Yusuf b. Adiy vasıtasıyla altı rivayet⁵⁹⁷
- Züheyr b. Abbad'tan üç rivayeti bulunmaktadır.⁵⁹⁸

2.4.7. İbn Vaddâh'ın *et-Temhîd*'de Yer Alan Rivayetleri

İbn Vaddâh'ın rivayetlerinin yer aldığı bir diğer eser de İbn Abdilberr'in *et-Temhîd* adlı eseridir. Burada yer alan rivayetler incelendiğinde *Câmiu beyâni'l-ilm*'de olduğu gibi merfu, mevkuf ve maktu hadisler ile Mâlikî fukahânın görüşlerinin yer aldığı, genellikle “haddesena” ve “ahbarena”, nadiren “semi'tü” lafızları kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Camiu beyani'l-ilm*'de olduğu gibi *et-Temhîd*'de de İbn Vaddâh'ın rivayetlerinin önemli bir bölümünü hocası İbn Ebî Şeybe'den aldığı görülmektedir ve rivayetlerinin sayısı yaklaşık yüz ondur.⁵⁹⁹

⁵⁹⁰ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 93, 125

⁵⁹¹ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 125, 220

⁵⁹² İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 11

⁵⁹³ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 21, 77, II, 31, 193

⁵⁹⁴ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 93

⁵⁹⁵ Rivayetlerde sadece Yahya ve İbn Yahya şeklinde geçmektedir. İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 145,

⁵⁹⁶ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, II, 35

⁵⁹⁷ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 80, 98, II, 87, 133, 179, 202

⁵⁹⁸ İbn Abdilberr, *Camiu beyâni'l-ilm*, I, 73, 233, II, 13

⁵⁹⁹ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdülber Nemerî, *et-Temhid lima fi'l-Muvatta mine'l-meani ve'l-esanid*, thk, Muhammed Fellah, 1980, I, 51, 140, 153, 170, 196, 219, 223, 230, 231, 237, 282, 292, 297, 305, 310, 333, 361, 376, 389, II, 7, 10, 20, 101, 110, 138, 163, 184, 188, 200, 207, 210, 212, 217, 220, 250, 301, 327, III, 49, 61, 95, 103, 145, 156, 164, 181, 182, 185, 194, 195, 202, 223, 255, 299, 350, IV, 8, 47, 78, 148, 161, 193, 214, 317, V, 16, 49, 85, 105, 121, 132, 151, 155, 161, 165, 189, 222, 228, 252, 257, 283, 284, 302, 337, 341, 344, VI, 50, 57, 120, 123, 175, 223, 242, 263, 283, 284, 442, 452, VII, 34, 103, 211, 233, 254, 255, 257, 262, VIII, 27, 72, 74, 115, 132, 152, 167, 323, 337, 378, IX, 176, 235

- Abdullah b. Ebî Hassan'dan bir rivayet⁶⁰⁰
- Abdullah b. Zekvân'dan bir rivayet⁶⁰¹
- Abdilaziz b. İmran b. Eyyub b. Miklas'dan bir rivayet⁶⁰²
- Abdülmelik b. Habîb el-Mıssîsî'den iki rivayet⁶⁰³
- Âdem bi Ebî İyâs'dan bir rivayet⁶⁰⁴
- Ahmed b. Amr'dan beş rivayet⁶⁰⁵
- Duhaym'dan beş rivayet⁶⁰⁶
- Ebû Ca'fer es-Sebtî'den bir rivayet⁶⁰⁷
- Ebû Ca'fer Harun b. Saîd'ten bir rivayet⁶⁰⁸
- Hâmid b. Yahya'dan dört rivayet⁶⁰⁹
- Hâris b. Miskîn'den bir rivayet⁶¹⁰
- Hişâm b. Hâlid'ten bir rivayet⁶¹¹
- Hişâm b. Ammâr'dan bir rivayet⁶¹²
- İbrahim b. Musa'dan bir rivayet⁶¹³
- İbrâhim b. Tayfûr'dan bir rivayet⁶¹⁴
- Ahmed b. Saîd İbnü'l-Hakem b. Ebî Meryem'den bir rivayet⁶¹⁵

⁶⁰⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IV, 115

⁶⁰¹ *Ahbaru'l-fukaha*'da Abdullah b. Ahmed b. Zekvân şeklinde geçmektedir. Bkz. El-Huşenî, *Ahbaru'l-fukaha*, s. 125; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IX, 193

⁶⁰² İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VII, 215

⁶⁰³ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, II, 13, VI, 335

⁶⁰⁴ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IV, 253

⁶⁰⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VI, 32, 139, VIII, 239, IX, 223

⁶⁰⁶ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VI, 82, 212, 302, VIII, 371, IX, 194

⁶⁰⁷ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, II, 226

⁶⁰⁸ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 61

⁶⁰⁹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, V, 281, VI, 20, VII, 104, 203

⁶¹⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 61

⁶¹¹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, II, 45

⁶¹² İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IX, 186

⁶¹³ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, V, 47

⁶¹⁴ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, III, 58

- Muhammed b. Said İbnü'l-Hakem b. Ebî Meryem'den bir rivayet⁶¹⁶
- İmam Sahnûn'dan beş rivayet⁶¹⁷
- Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr'den iki rivayet⁶¹⁸
- Muhammed b. Mes'ud'tan üç rivayet⁶¹⁹
- Muhammed b. Süleyman el-Enbârî⁶²⁰
- Muhammed b. Yahya'dan bir rivayet⁶²¹
- Musa b. Muaviye kanalıyla on iki rivayet⁶²²
- Yahyâ b. Câbir'den iki rivayet⁶²³
- Ya'kub b. Ka'b'dan bir rivayet⁶²⁴
- Yusuf b. Adiyy vasıtasıyla sekiz rivayet⁶²⁵

2.5.İbn Vaddâh'ın Eserleri

İbn Vaddâh, müsned ve musannef türünde eserler kaleme almamıştır. Eserlerinden dördü biyografik tarzdadır. Sadece günümüze ulaşan iki eseri *Kitâbu'l-bid'a ve Kitâbu'n-nazar ilallâhi teâlâ*'dır. Bu iki eserle birlikte kaynaklarda zikredilen on bir eseri aşağıda verilecektir.

2.5.1. *Kitâbu'l-Bid'a ve'n-nehÿü anha (Kitâb fihî mâ câ'e fi'l-bid'a)*

İbn Vaddâh'ın yaşadığı dönemde hadis ilmi İmam Mâlik ve talebelerinin görüşleri çerçevesinde öğretilmiş ve Mâlikilik dışındaki fikirlere itibar edilmemiştir. Bakî b. Mahled'in uzun süren rihlesinden sonra İmam Mâlik'in görüşlerine aykırı rivayetler bulunan İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i gibi hadis literatürüne ait başka eserleri de

⁶¹⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 54

⁶¹⁶ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 67

⁶¹⁷ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 97, 262, II, 143, 198, IV, 183

⁶¹⁸ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 275, VIII, 86

⁶¹⁹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VII, 120, 211, 212

⁶²⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VI, 358, IX, 118

⁶²¹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IV, 267

⁶²² İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 221, II, 166, IV, 83, 133, 177, 178, VI, 121, 287, 334, VII, 15, IX, 118

⁶²³ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VIII, 244, 245

⁶²⁴ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, II, 139

⁶²⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I, 215, 244, II, 12, III, 28, 29, 58, V, 291, VI, 335

Endülüs'e getirmiştir. Bu eserleri öğretmeye başlaması İbn Vaddâh gibi hadiste geçmişte izlenen yoldan ayrılamayan ve bu hususta müsamaha göstermeyen kişilerce eleştirilmiştir. Bu nedenle İbn Vaddâh, seçkin öğrencilerini Bakî b. Mahled'ten hadis almalarını istememiş, kendi oğlu Muhammed b. Muhammed b. Vaddâh, babasından gizli olarak⁶²⁶ Bakî b. Mahled'in derslerine katılmıştır. Neticede İbn Vaddâh, Bakî b. Mahled'e karşı kendi görüşlerini desteklemek amacıyla, *Kitâbu'l-Bid'a ve'n-nehÿü anha'* yı te'lif etmiştir.⁶²⁷

Eser, adından da anlaşılacağı üzere sünnete sarılıp bid'atten sakınmanın gereği, ilk bid'atlerin nasıl ortaya çıktığı, bid'atlerin nasıl yayıldığı ve ahirzamanda ortaya çıkacak fitne ve bid'atler gibi konuları merfû, mevkuf ve maktu hadislerle ele almıştır. Esere başlarken herhangi bir başlık konulmaksızın doğrudan hadisler sıralanmış daha sonra rivayetler konularına göre on dört başlık altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklar sırasıyla şöyledir:

- Bid'at ve ondan nehy
- Bid'at olan şeyler babı
- Her muhdesin bid'at oluşu babı
- Bid'at'in ihdâsı babı
- Bid'at'in değiştirilmesi babı
- Ezana ittiba hakkında gelenler
- Beraat gecesi hakkında gelenler
- Arefe gecesi insanların toplanmasının kerahati
- Bid'at ehliyle oturma, birlikte olma ve yürümeden nehy
- Bid'at sahibi için tevbe var mıdır babı
- Sabîgu'l-Irakî kıssası
- Bid'ati izhar etmek ve İslam'ın bağlarını bozmak babı
- Üstünlüğün insanların bir kısmından diğerine geçmesi babı

İbn Vaddâh'ın bu eserinin önemli bir kısmı Esed b. Musa'ya ait rivayetlerden oluşmaktadır. Esed b. Musa, İbn Vaddâh'ın hocaları arasında değildir, fakat İbn

⁶²⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s.44

⁶²⁷ Reisüddin, Ebû Naîm Muhammed, "Bakî b. Mahled el-Kurtubî Ve Müslüman İspanya'daki Hadis Edebiyatı Çalışmalarına Katkısı", çev. Ahmet Uyar, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, Sayı: 11, s. 411

Vaddâh bu eserinde onun rivayetlerine de yer vermiştir. Bunun dışında İbn Vaddâh'ın rivayetlerinde yer alan hocaları ve rivayet sayıları şöyledir:

- Abdullah b. Muhammed b. Zerkun'dan dört rivayet⁶²⁸
- Abdülmelik b. Habîb el-Mıssısî'den bir rivayet⁶²⁹
- Ebân b. İsa'dan bir rivayet⁶³⁰
- Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe'den sekiz rivayet⁶³¹
- Ebû Eyyûb Süleyman b. Şurahbil'den iki rivayet⁶³²
- Ebû Musa İsa b. Yûnus'dan bir rivayet⁶³³
- Ebû Salih'ten bir rivayet⁶³⁴
- el-Hâris b. Miskin'den bir rivayet⁶³⁵
- Hamza b. Saîd'ten bir rivayet⁶³⁶
- Harmele b. Yahya'dan bir rivayet⁶³⁷
- Harun b. Abbad'dan bir rivayet⁶³⁸
- Harun b. Saîd'ten bir rivayet⁶³⁹
- İbrahim b. Muhammed'ten on rivayet⁶⁴⁰
- İbn Nümejr'den iki rivayet⁶⁴¹

⁶²⁸ Nuri Muammer buradaki Abdullah b. Muhammed'i Abdullah b. Muhammed b. Zerkun olarak vermektedir. İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 18, 20, 83

⁶²⁹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 85

⁶³⁰ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-Bid'a*, s. 39

⁶³¹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 59, 65, 78, 79, 80, 84, 85, 87

⁶³² Nuri Muammer rivayetindeki Süleyman'ın Süleyman b. Şurahbil olduğunu belirtmiştir. İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 20, 83.

⁶³³ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 42

⁶³⁴ Bu künyede iki hocası vardır. Hangisi olduğu konusunda eserde bir açıklama yer almamaktadır. İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 64

⁶³⁵ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 43

⁶³⁶ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 95

⁶³⁷ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 66

⁶³⁸ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 92

⁶³⁹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 46

⁶⁴⁰ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 29, 39, 41, 56, 57, 60, 66, 68, 74, 80.

⁶⁴¹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, 47, 82

- İmam Sahnûn'dan bir rivayet⁶⁴²,
- Muhammed b. Âiz'den bir rivayet⁶⁴³
- Muhammed b. Amr'dan beş rivayet⁶⁴⁴
- Muhammed b. Kudâme'den iki rivayet⁶⁴⁵
- Muhammed b. Saîd'ten kırk iki rivayet⁶⁴⁶
- Muhammed b. Süleyman el-Enbârî'den bir rivayet⁶⁴⁷
- Muhammed b. Yahya'dan on beş rivayet⁶⁴⁸
- Musa b. Muaviye'den yirmi beş rivayet⁶⁴⁹
- Nuaym b. Hammâd'tan bir rivayet⁶⁵⁰
- Ya'kub b. Ka'b'dan dört rivayet⁶⁵¹
- Yahya b. Yahya el-Leysî'den bir rivayet⁶⁵²
- Zeyd İbnü'l-Biştir'den üç rivayet⁶⁵³
- Züheyr b. Abbad'tan üç rivayet⁶⁵⁴

Eserdeki İbn Vaddâh'a ait rivayetlerin bir bölümü talebesi Kâsım b. Asbağ kanalıyla gelmektedir. Rivayetlerde “haddesena” ve “haddesenî” sigası kullanılmıştır. Bazı rivayetlere talebesi Kasım b. Asbağ'ın ismiyle başlanıp “haddesena Muhammed b. Vaddah” diye devam ederken, bazı yerlerde de talebesinin ve İbn Vaddâh'ın ismi zikredilmeksizin “haddesenî” diye başlanıp doğrudan rivayeti aldığı hocasının ismine

⁶⁴² İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 43

⁶⁴³ Eserde “ Abid” şeklinde hatalı olarak geçmektedir. İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 71

⁶⁴⁴ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 43, 63, 69, 78, 82

⁶⁴⁵ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 46, 63

⁶⁴⁶ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s.1, 7, 11, 21, 30, 38, 39, 46, 47, 58, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 94

⁶⁴⁷ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 62

⁶⁴⁸ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 29, 65, 66, 68, 70, 71, 73, 79, 88, 93, 94, 95

⁶⁴⁹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 12, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 29, 41, 75, 76, 77, 78, 80, 86, 87, 89, 93

⁶⁵⁰ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 58

⁶⁵¹ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 19, 64, 86, 87

⁶⁵² İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 66

⁶⁵³ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 46, 60, 76

⁶⁵⁴ İbn Vaddâh, *Kitabu'l-bid'a*, s. 13, 70, 81

geçilmiştir. Eserde munkatı olarak gelen rivayetler de bulunmaktadır. Birkaç yerde hocasının ismi zikredilmeksizin “birinden” şeklinde geçmektedir.

Eser doksan beş sayfa olup, mükerrerleriyle birlikte yaklaşık iki yüz seksen rivayet ihtiva etmektedir.

Konusundaki ilk çalışmalardan biri olan bu eser, İbn Ebî Rendeka et-Turtûşî, Ebû Şâme el-Makdisî ve Şâtîbî'nin aynı türdeki kitaplarında kaynaklık etmiştir.⁶⁵⁵

Eldeki eser, 1980 yılında Şam'da basılmış olup Muhammed Ahmed Dehman tarafından tahkik edilmiştir.⁶⁵⁶

2.5.2. *Kitâbü'n-Nazar ilallahi te'âla ve mâ câe fihi mine'l-hadîs (Kitâb fihi mâ câe mine'l-hadîs fi'n-nazar ilallah)*

Tunus'ta Hasan Hüsni Abdülvehhab es-Sumâduhî'nin özel kütüphanesinden bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁵⁷

2.5.3. *el-Ubbâd ve'l- avabid*

İbn Vaddâh'ın öğrencilerinde Muhammed b. Ahmed b. Abdülmelik İbnu'z-Zerrâd (ö.302 / 914) yoluyla İbn Hayr'a ulaşan bu eser zühd ve rekâik konuları hakkındadır.⁶⁵⁸

2.5.4. *Kitabu fihî meknûnü's-sır ve müstahrecü'l-ilm*

Mâlikî fıkhiyla alakalı olan bu eser, İbn Hayr'a İbn Vaddâh'ın öğrencilerinden, Abdullah b. Muhammed b. Yusuf kanalıyla gelmiştir ve bir cüzdür.⁶⁵⁹

2.5.5. *Kitabu's-salât fi'n-na'leyn*⁶⁶⁰

2.5.6. *Kitabu Risâleti's-sünne*⁶⁶¹

2.5.7. *Kitâbü'l-Kut'an fi'l-hadîs*

⁶⁵⁵ Kandemir, “İbn Vaddâh”, *DİA*, XX, 435

⁶⁵⁶ Muammer, *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubi*, s.154.

⁶⁵⁷ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76; Muammer, *Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî*, s. 154

⁶⁵⁸ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76; Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer İbn Hayr el-İşbilî, *Fehresetu ma revahu an şuyuhihi mine'd-devavini'l-musannefe fi durubi'l-ilm ve envai'l-maarif*, Beyrut, 1998, s.240

⁶⁵⁹ Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; İbn Hayr, *Fehrese*, 220

⁶⁶⁰ Kadı İyad, “*Kitabu's-salat fi'lmuallimîn*” olarak verilmiş olup hatalıdır. Bkz. Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76

⁶⁶¹ Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440; Mahluf, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye*, I, 76

İbn Hayr'a ulaşan üç ayrı isnaddan anlaşıldığına göre eser İbn Vaddâh'ın öğrencilerinden Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen el-Kurtubî (ö.330/941), Kâsım b. Asbağ (ö.340/941) ve Abdullah b. Muhammed b. Yusuf (ö.322 veya 327 / 938) tarafından rivayet edilmiş olup üç cüzdür.⁶⁶²

2.5.8. Cüz fî mes'eleti ücreti'l-imam 'ale's-salat ve mes'eleti imameyn fî mescid⁶⁶³

2.5.9. Tesmiyetü Ricali Abdillâh b. Vehb

Eser, İbn Vaddâh'ın talebesi Kasım b. Asbağ (ö.340/941) vasıtasıyla rivayet edilmiş ve günümüze ulaşmamıştır.⁶⁶⁴

2.5.10. Menâkıbu Mâlik b. Enes

Günümüze ulaşmayan biyografik bir eserdir.⁶⁶⁵

2.5.11. Siretü Ömer b. Abdilazîz

Günümüze ulaşmayan diğer biyografik eseridir.⁶⁶⁶

2.6. İbn Vaddâh'a Yazılan Reddiye

Halife III. Abdurrahman'ın oğullarından Şafî olduğunu söylenen Abdullah, İbn Vaddâh'a reddiye olarak kaleme aldığı *el-Müskite fî fezâili Bakî b. Mahled ve'r- Red' alâ Muhammed b. Vaddâh* isimli eserin sahibidir. Bakî b. Mahled'in talebe sayısı İbn Vaddâh'ın talebe sayısına nazaran oldukça azdır. Buna rağmen, eserinde Bakî b. Mahled'in talebelerini İbn Vaddâh'ın talebeleriymiş gibi göstermiştir. Bunun nedeni İbn Vaddâh'ın koyu bir Mâlikî olması ve Şafîleri eleştiriden kaçınmaması olarak düşünülebilir. Fakat Abdullah, bu girişiminde başarılı olamamıştır.⁶⁶⁷

⁶⁶² Kadı İyad, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 440; Zirikli, *el-A'lam*, VII, 133; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 127

⁶⁶³ Sadece, isim olarak zikredilmekte olup herhangi bir bilgiye ulaşmamıştır. Kandemir, "İbn Vaddâh", *DİA*, XX, 436

⁶⁶⁴ İbn Hayr, *Fehrese*, 191

⁶⁶⁵ Fierro, "Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)", s. 248

⁶⁶⁶ Fierro, "Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)", s. 248

⁶⁶⁷ Fierro, "Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)", s. 248

SONUÇ

Endülüs, Musa b. Nusayr ile başlayan fetih hareketleri sonucu İslam'la tanışmıştır. Endülüs'e giren sahabe tespit edilememiş olup sadece tabiundan on yedi isme ulaşılabilmektedir. Hicrî ikinci asrın ilk yarısına kadar Endülüs'e giren tabiiler arasında Hayve b. Recâ et-Temîmî, Haneş b. Abdillâh es-San'ânî ve Abdurrahman b. Abdillâh el-Gâfikî bulunmaktadır. Fakat bu tabiilerin hadis rivayetiyle meşgul olduklarına dair de bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Araştırmalar göstermektedir ki Endülüs halkı ilk dönemlerde hadis ilmine karşı ilgisiz kalmıştır. Onların hadis ilmine ilgisiz kalma nedenleri olarak hadis bilgisine vakıf olmayan, sahih, zayıf ve mevzu hadisleri birbirinden ayıramayan kimselerin hadis rivayetinin önünü kesme maksadıyla İmam Malik'in talebelerini hadis rivayetini azaltmaya yönlendirmesi, halkın fukahaya teveccüh göstermesinden dolayı fıkıh öğretimine rağbetin hadisten çok olması ve bu dönemde eğitimin *el-Muvatta*, İmam Malik'in *el-Muvatta* dışındaki kavilleri ve İbn Kasım'ın sözleri, İmam Malik'in diğer büyük talebelerinin fetvaları ile sınırlı olması sayılabilir.

Şüphesiz Endülüs'e giren tek kitap *el-Muvatta* değildir. Sonraki dönemlerde şarkta telif edilen pek çok eser Endülüs'e girmiş ve okutulmuştur. Bu eserler arasında *Sahihu'l-Buhârî*, *Sahihu Müslim*, Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve et-Tirmîzî'nin sünenleri, Vekî b. Cerrâh ve Süfyan b. Uyeyne'nin Musannefleri, et-Tayalîsî ve el-Humeydî'nin Müsnedleri gibi birçok eser Endülüs'e girmiş ve okutulmuştur.

Hicri üçüncü asırda yaşamış olan Endülüs'lü alim Muhammed b. Vaddâh, fakir bir aileden gelmesinde rağmen ilme meyletmiş, önce bulunduğu yerdeki hocalardan istifade ettikten sonra daha fazlası için doğuya seyahat etmiştir. İlk seyahatinde Adem b. İyas, Saîd b. Mansur, Kâsım b. Sellam gibi on dört alimden zühd ve ibadetle ilgili rivayetleri toplamıştır. Bu seyahati hadis talebi maksadıyla yapmadığı için isnadda yüksek bir dereceye sahip olamamıştır. İlim talebi maksadıyla güçlülere katlanıp dönemin ilim merkezlerine ikinci yolculuğunu yapan İbn Vaddâh, Mekke, Medine, Bağdat, Kufe, Mısır, Adana, Tarsus gibi ilmin ve âlimin bol olduğu birçok merkeze ulaşmış ve içinde *Kütüb-i sitte* imamları ile Bakî b. Mahled'in de hocalarının da bulunduğu yaklaşık iki yüz alimden istifade etmiştir. Endülüs'e ciddi bir birikimle dönen İbn Vaddâh, İmam Verş'in kiraatini de buraya getirerek yayılmasını sağlamış ve

muhaddisler nazarında bilinen manadaki hadis ilmini Endülüs'e ilk getirenlerden olmuştur. Endülüs'te şöhret sahibi olan İbn Vaddâh'ın iki yüze yakın talebesi içinde Kâsım b. Asbağ, İbn Lübabe olarak bilinen Muhammed b. Yahya b. Ömer, İbnü'l-Cebbâb, Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen, filozof İbn Meserre gibi tanınmış isimler yer almaktadır.

İbn Vaddâh seksen küsur senelik ömrünü ilim ve ibadete adanmış ve bunu yaparken ecrini sadece Allah'tan bekleyerek sabır ve kanaat ile sıkıntılara göğüs germiştir. İlme bu derece önem veren ve fedakarca hadis ilmini neşreden İbn Vaddâh, Bakî b. Mahled ile birlikte Endülüs'ü hadis yurdu haline getirmeye muvaffak olmuştur. Yaşamı süresince bilgi hamallığı içerisinde değil, bildiklerini anlatabilme gayretinin zirvesinde bulunmuş olan İbn Vaddâh, talebeleriyle ders yaparken çocuğunun sokakta yaralanması bile onu dersinden alıkoymamış ve dersine devam edecek kadar hadis eğitiminde fedakar ve azimli davranmıştır.

İbn Vaddâh Endülüs'te hadis ilmini neşrederken halktan bir beklentisi olmadığı gibi devlet ricalinden de bir menfaat talep etmemiştir. Hayatı içerisinde hep ilminin izzetini korumaya özen göstermiş, zühd ve takva eksenli bir hayat yaşamayı tercih etmiştir

Endülüs'te hadiste imam bir isim olan İbn Vaddâh, *el-Müdevvene*'yi İmam Sahnûn'dan almış ve bu nedenle Endülüs'te Malikî mezhebinin ileri gelenlerinden kabul edilmiştir.

Muksirun ravilerden ve meşhur imamlardan sayılan İbn Vaddâh, Nebi (s.a) in kelimandan sabit olduğu halde "Bu Peygamber'in sözünde yoktur" diyerek birçok hadisi reddetmekle, hadis tenkidinde katı olmakla, fikhî ve Arapçayı bilmemekle ve tashif yapmakla eleştirilmiştir. Bu konuda eleştirilmesi onun, hadise, hadisin illetlerine ve tariklerine vakıf olduğu gerçeğini gölgelememektedir. Çünkü *el-Muvatta*'ın Yahya b. Yahya el-Leysî rivayetinde otuz altı yerde tashih yapacak kadar isnadı iyi bilmektedir. İbn Hacer de ondan otorite olarak iktibasta bulunmuştur ki bu da onun rical ilminde temayüz ettiğini göstermektedir.

Kendi hocalarının da içinde bulunduğu raviler hakkında değerlendirmelerde bulunmuş olan İbn Vaddâh, tarihle de ilgilenmiş, Endülüslü veya Endülüs'e gelen tâbiî, muhaddis, fukaha, âbid ve zâhidler ile ilgili tarihler vermiştir.

Bid'atin ne olduğu, sünnete sarılıp bid'atten sakınmanın gerekliliği, bid'atlerin nasıl ortaya çıktığı ve yayıldığı, bid'at ehliyle oturmanın sakıncası gibi konular hakkında merfu, mevkuף ve maktu hadislere yer verdiği *Kitabu'l-bid'a ve'n-nehyu anha* isimli eseri bu konudaki ilk çalışmalardandır. Bunun dışında *Kitâbü'n-Nazar ilallahi te'âla ve mâ câe fihi mine'l-hadîs*, zühd ve rekâik konuları hakkındaki *Ubbâd ve'l-avabid*, Mâlikî fikhıyla ilgili olan *Meknûnü's-sır ve müstahrecü'l-ilm*, *es-Salât fi'n-na'leyn*, *Kitâbu Risâleti's-sünne*, *Kitâbü'l-Kut'an fi'l-hadîs*, *Cüz fi mes'eleti ücreti'l-imam 'ale's-salat ve mes'eleti imameyn fi mescid* ile biyografik tarzdaki *Tesmiyetü Ricali Abdillâh b. Vehb*, *Menâkıbu Mâlik b. Enes*, *Siretü Ömer b. Abdilazîz* isimli eserlerin sahibidir.

İbn Vaddâh'ın elde edilen bu bilgiler ışığında tanıtılmasının hem kendisi hem de içinde bulunduğu zaman ve coğrafya hakkındaki malumata az da olsa katkı sağlanacağını umuyoruz

KAYNAKÇA

- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'anî, (1970), *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-Âzâmî, I-XI, Beyrut
- AĞIRMAN, Cemal, (1996) “Yahya b. Maîn'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti Ve Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, Sayı: 1, s.76-94
<http://agirman.wordpress.com/2007/12/06/yahya-b-mainin-hayati-ilmisahsiyeti-ve-eserleri/>
(05.03.2008)
- ATEŞ, Ali Osman, “İlk Dört Asırda Adana Ve Çevresinde Hadis”
<http://ebelediye.ceyhan.bel.tr/sempozyum/ozetlerPDF/AL%C4%B0%20OSMAN%20ATE%C5%9E%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0%20%96ZET%C4%B0.pdf>
(25.12.2007)
- BİNGÖL, Abdulkuddûs, (1993), “Endülüslü İbn Hazm'in Mantığında Dil Konuları”, *Felsefe Dünyası*, Sayı:8, <http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/08-1993/08-022.pdf> (15.02.2008)
- DABBİ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed el-Endelüsi, (1967), *Bugyetü'l-mültemis fi tarihi ricali ehli'l-Endelüs*, Darü'l-Kitâbi'l-Arabî
- DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, (1996), *Sünen*, trc. Abdullah Aydınli, Madve Yayınları, İstanbul.
- FİERRO, İsaabel, (2006), “Hadis'in Endülüs'e Girişi (2./8. – 3./9. Yüzyıllar)”, Çev. Murat Gökalp, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.47, s.2, s. 237-258
http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/ilahiyat_dergisi/cilt47sayi2.pdf
(03.04.2008)
- HUMEYDİ, Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah Mayurki Ezdi, (1966), *Cezvetü'l-muktebis fi zikri vülati' (fi tarihi ulemai) 'l-Endelüs*, Kahire.

- HÜSEYSİN, Abdulhadi Ahmed, (2005), “Mağrib ve Endülüs’e Hadis’in Girişi”, Çev. Muart Gökalp, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl.10, Sayı.1, s.107-138
http://web.firat.edu.tr/ilahiyat/DergiYazilari/101_2005/07MuratGokalp.pdf
(21.02.2008)
- HUŞENÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Haris b. Esed el-Kayrevanî, (1992), *Ahbaru'l-fukaha ve'l-muhaddisin*, thk. Luis Molina, Madrid : Consejo Superior de Investiga
- İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, (1968), *Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlihi ve ma yenbagi fî rivayetihi ve hamlihi*, thk. Abdurrahman Muhammed, I-II, Medine
- İBN ABDİLBERR, (1980)Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *et-Temhid lima fî'l-Muvatta mine'l-meani ve'l-esanid*, thk, Muhammed Fellah, I-IX
- İBN FERHUN, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed, (1972), *ed-Dibacü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yan ulemai'l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedi Ebü'n-Nur, I-II, Kahire
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, (2002), *Lisanü'l-Mizan*, nşr. Abdülfettah Ebû Gudde, I-X, Beyrut
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, (1995), *Tehzibü't-Tehzib*, nşr. İbrahim Zeybek, Adil Mürşid, I-IV, Beyrut
- İBN HAYR, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbili, (1997), *Fehresetu ma revahu an şuyuhihi mine'd-devavini'l-musannefe fî durubi'l-ilm ve envai'l-maarif*, Beyrut
- İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (1997), *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, I-XXI, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, (1990), *Muhtasarü Tarihu Dımaşk li-İbn Asakir*, thk. Muhammed Muti' Hafız, I-XXIX, Dımaşk

- İBN VADDÂH, Ebû Abdullah Muhammed b. Vaddah B.Bezi el-Kurtubi, (1980), *el-Bid'a ve'n-nehyu anha*, thk. Muhammed Ahmed Dehman, Dımaşk
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, (1982), *Gayetü'n-nihaye fî tabakati'l-kurra- Gayetü'n-nihâye fî esmai ricali'l-kiraat uli'r-rivaye ve'd-diraye*, neşr. Gotthelf Bergstraesser; fehâris Otto Pretzl, I-II, Beyrut
- İBNÜ'L-FARADÎ, Ebü'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yusuf, (1984) *Târîhu ulemai'l Endelüs*, I-II, Kahire
- İBNÜ'L-İMÂD, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, (1986), *Şezeratü'z-zehab fî ahbari men zehab*, thk. Mahmûd Arnavut, Abdülkadir Arnavut, I-VIII, Şam
- KÂDÎ İYAD, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubî, (1967), *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Ahmed Bekr Mahmûd, I-IV, Beyrut
- KARAHAN, Abdullah, (2005) *Hadis Ravilerinin Güvenilirliği*, Sır Yayıncılık, İstanbul
- KANDEMİR, Yaşar, “İbn Vaddâh”, *DİA*, XX, 435-436, İstanbul
- KOÇYİĞİT, Talat, (2003), *Hadis Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- KURT, Ali Vasfî, (1998), *Endülüs'te Hadis ve İbn Arabî*, İstanbul
- MAHLUF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestiri, (1940), *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye fî tabakati'l-Malikiyye*, Beyrut
- NURÎ, Muammer, (1983), *Muhammed b. Vaddah el-Kurtubî müessisü medresetü'l-hadisi bi'l-Endelüs mea Bakî b. Mahled*, Rabat : Mektebetü'l-Maârif
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Endülüs”, *DİA*, XI, 211–225, İstanbul
- ÖZDEMİR, Mehmet, (1994) *Endülüs Müslümanları I: Siyasî Tarih*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- ÖZDEMİR, Mehmet, (1997) *Endülüs Müslümanları II: Medeniyet Tarihi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

- REİSÜDDİN, Ebû Naîm Muhammed, (2001), “Bakî b. Mahled el-Kurtubî Ve Müslüman İspanya’daki Hadis Edebiyatı Çalışmalarına Katkısı”, Çev. Ahmet Uyar, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 11, s. 409-417 http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_11_22_%20Uyar.pdf (03.04.2008)
- SAFEDÎ, Ebû's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedî, (1962), *el-Vâfi bi'l-vefeyat*, thk. Hellmut Ritter, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, I-XXVIII, Neşriyatü'l-İslamiyye
- ŞEYBAN, Lütfi, (2003), *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul,
- ŞİRÂZÎ, Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Ali Yusuf, (1970), *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Beyrut
- USEYMİN, Muhammed Salih, (2004), *Hadis Usulüne Giriş*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Guraba Yayınları, İstanbul
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (1988), Editör: SEYİTHANOĞLU, Kenan, Çağ Yayınları, İstanbul, IV, 25, 477- 478, 487-489
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed Osman (1983), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I- XXV, Beyrut
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1956), *Tezkiretü'l-huffâz*, I-II, Beyrut
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1985), *el-İber fî haberi men gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, I-IV, Beyrut
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1995), *Mizânü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcut, Abdülfettah Ebû Sünne, I-VIII, Beyrut
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (1991), *Tarihu'l-İslam ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, XXXV, Beyrut

ZİRİKLİ, Hayreddin, (2002), *el-A'lâm: kamusu teracimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa*, I-VIII, Beyrut

ÖZGEÇMİŞ

Esra ŞENOCAK, 1981 yılında Bursa'nın Yıldırım ilçesinde doğdu. 1992 yılında Anadolu İlkokulu'nu bitirdi. 1999 yılında Bursa İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Esra ŞENOCAK, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tez çalışmasını sürdürmektedir.